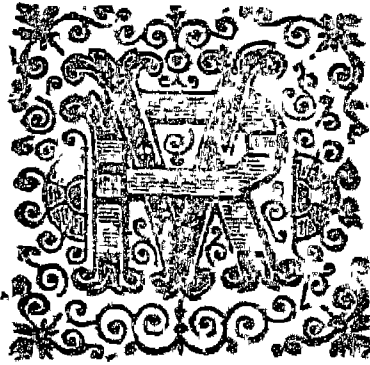

దేశభక్తుడు

(Kandan, the Patriot)

2/8-

శ్రీ కె. యస్. వేంకటరమణి.

వచన గ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రూ. ఆ.
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశత	
ఘంటము వేంకటరంగశాస్త్రికృతము	... 6 8
డిటా 3 వాల్యములు	... 7 0
ఆంధ్రవచనభారతము, ఆదిసభాపర్వములు	... 2 8
డిటా ఆరణ్యపర్వము	... 2 8
డిటా విరాటోద్యోగపర్వములు	... 2 8
డిటా భీష్మద్రోణపర్వములు	... 4 0
డిటా కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, శ్రీపర్వములు	(అచ్చగుచున్నది).
డిటా శాంతిపర్వము	... 4 0
ఆంధ్రవచనరామాయణము, 7 కాండలు, రెండుసంపుటములు	12 0
ఆంధ్రకవిజీవితములు శ్రీగురుబాద, శ్రీరామమూర్తిగారిది...	3 8
ఆంధ్రవాక్త్యయచరిత్రసంగ్రహము	... 1 8
అయిదుగురుదొంగలకథ	... 0 6
అరేబియన్ నైట్సుకథలు	... 1 4
ఈసమునీతికథలు, ప్రథమభాగము	... 0 6
డిటా రెండవభాగము	... 0 8
ఋషులచరిత్ర, శ్రీరాచకొండ అన్నయ్యశాస్త్రిగారు	... 0 8
చార్ దర్శిషుకథలు	... 0 8
నీతారామము	... 1 2
దివారామ	... 1 4
తాతాచార్యులకథలు	... 0 6
క్రిష్ణకథలు	... 0 8
తెనాలి రామలింగనికథలు	... 0 4

CHECKED-75

దేశభక్తుడు

(Kandan, the Patriot)

ఆంధ్ర గ్రంథకర్త:

శ్రీ కె. యస్. వేంకటరమణిగారు

CHECKED

Checked
1987

NOT RECORDED

చెన్న పురి:

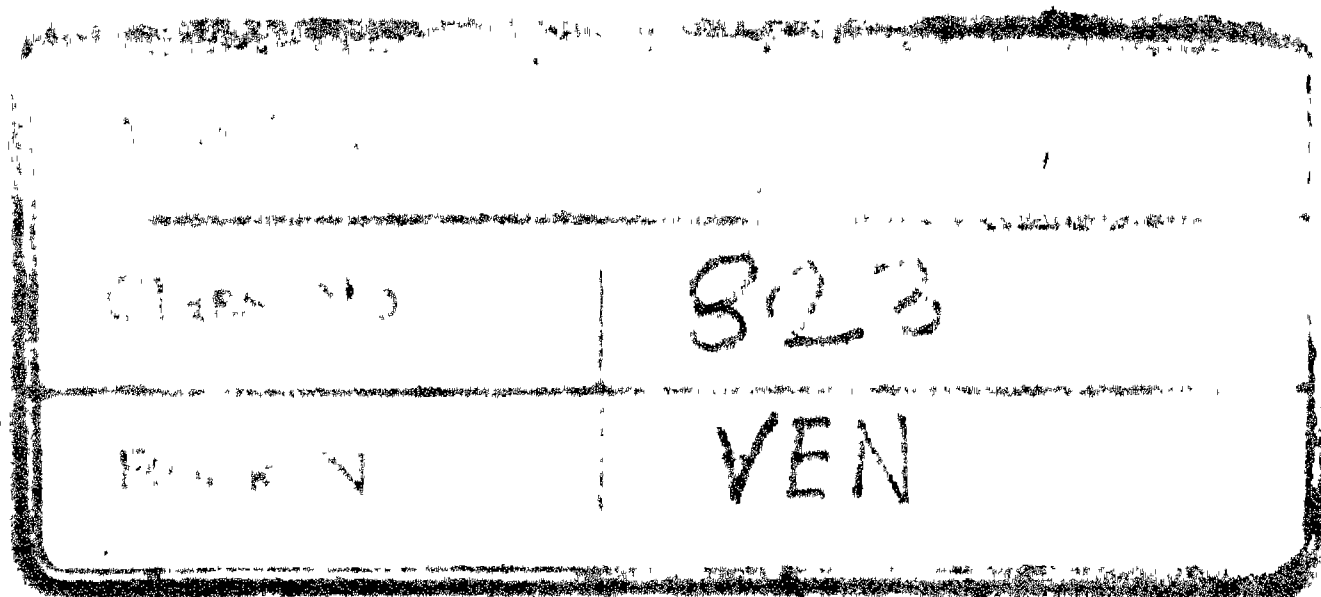
వావిళ్ల రామస్వామికృష్ణలుఆండ్సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1933

All Rights Reserved.

PRINTED BY
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
MADRAS.—1933.

ప్రస్తావన.

ఆంగ్లసారస్వతమునకుపాయనమొనఁగూర్చుట అన్యదేశీయులకసాధ్యము. వినను భారతీయులు కతిపయులట్టికార్యమునుసాధించియున్నారు. ఆంగ్లమునరచనకుఁదొడంగి ప్రశస్తిగడించుకొనినదాక్షిణాత్యులలో శ్రీయుత కె. ఎస్. వేంకటరమణిగారు అగ్రగులు. వీరిగద్యపద్యరచనలను ఆంగ్లేయవిమర్శకావతంసులే కొనియాడియుండుటవిశేషము. అట్టివారిటీవలెనే ప్రకాశించిన 'Kandan, the Patriot' అను నవలకీగ్రంథము ఆంధ్రీకరణము. బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారి ప్రేరణచే నేనీయనువాదమునకు దొరకొంటిని. మాతృకనత్యంతముపలక్షించియే వ్రాసితిని. ఎడనెడ నించుకసంక్షేపించుటదప్ప నాస్వాతంత్ర్యమును సంపూర్ణముగానరికట్టుకొంటిని. గుణదోషనిర్ణయమునకుఁ బాతకులేప్రమాణము.

గుఱ్ఱం సుబ్రహ్మణ్యము,

అనువాదకుఁడు.

దేశభక్తుఁడు.

మొదటిప్రకరణము.

అక్కూరులోని కల్లంగడి.

1

తూర్పుతీరమున మాయవరమునుండి ట్రాంక్విబారునకుఁ బోవు చిన్నరైలుమార్గమునందు అక్కూరుకొకచక్కనిపల్లె. అచటికి మూడుమైళ్లదూరముననే సముద్రము.

ప్రాద్దుతిరిగెనుగాని తూర్పుగాలి యింకనుఁ దిరుగలేదు. మందసమీరుఁడు కెరటములమూర్ధముల స్పృశించుచు, జలరేఖను ముద్దుగొనుచు, దరినిఁ బొలయునురుగుసొమ్ములఁ జిక్కువఱచుచు తామసించెను.

నాల్గుగంటల కైదునిమిషములుండెను. అప్పుడే నెం 9 రు రైలు మాయవరమునుండి కూతవేసి బయలుదేరెను. దీనికున్న అయిదుపెట్టెల నీడ్చుట కొకశిథిలమైన యింజను తగిలించఁ బడెను. ఒకకాలములో నీయింజను పెద్దలైనుమీద టూటి కారిన్ ఎక్కువైస్సును నడిపించినదే. వృద్ధాప్యమున దాని నీ చిన్నరైలున కంటఁగట్టిరి. పూర్వపునత్తువ కొంచెము శేషించి

యుండెనుగాని యిప్పుడు సందడియే మెండు. దీని రణగొణ భవనికి లైను అదరిపోవుచుండెను. మెఱుఁగుమాయని యా కమ్ములమీద నిమిషనిమిషమున కదరిపడుచు, ఇంజిను యానము సాగించుచుండెను.

2

నెం 9 రు రైలు కూతవేయుటయే గుర్తుగా అక్కూరు కల్లంగడిలో జీవము కళకళలాడును. కొబ్బరితోటలో నొక ఋషికుటీరమువలెనున్న దీయంగడి. దీనికెదురుగా నూరి చెఱువు. పగలంతయుఁ గట్టించిన పేదజనము సాయంత్రమే చెఱువున స్నాననూడి, ఉడుకెత్తిన దేహములు చల్లఁబడఁగా సురసేవా సక్తులై యీ ఆశ్రమము సేరుకొందురు.

మాయవరం ప్రాంక్విబారురైలునకు ప్రథమసంతాన మీ కల్లంగడి. ఈరైలువేయుసమయమున నిట ధనప్రచారము విశేషముగా గల్గెను. అందువలనఁ గల్లంగడి దెఱచిననాఁటినుం డియు డబ్బు పుష్కలముగా రానారంభించెను. చెమటనోడ్చి సంపాదించిన నాల్గురూకలను కూలివా రిక్కడ ముడుపు చెల్లించుకొనుట పరిపాటియాయెను.

రెండువేలయేండ్లక్రిందట కరికాళచోళుఁడు రాజ్యము సేయుచున్న కాలములోఁ బ్రథాననగరమైన పుహారునందీ యక్కూ రొకభాగము. అపుడున్నసంబర మిపుడు మాయ

మైనది. కాని యప్పుడులేని దిప్పటికల్లంగడి. రాజులు సాధింప లేనివాని నెన్నింటినో రైలు సాధించినది.

రైలువేసెదరని తెలియఁగానే, ఆప్రాంతములందుఁ బ్రముఖుఁడైననాటారు ఆబ్కారీయధికారుల నాశ్రయించి, వారికిఁ బూలహారములు, పండ్లబుట్టలు రవాణాసేయించెను. బీదలకుసోమదానముజేసి లక్షాధికారియైన మహానుభావుఁ డితఁడు. ఇంకను రైలువేయుటకుఁ బాటముట్టకముందే అక్కూరులోఁ గల్లంగడి ప్రభవించి పాడిగాంచెను.

అచట నొకమొదలియారు అంగడిలై నెన్పుపొందెను. అతనికి ముప్పదివేలకొబ్బరిచెట్లుండెను. తనభూమిలోనున్న బంగారును తానుగాక మఱొకఁడు సొమ్ముసేయుటా! మిత్రులొసంగిన హితవు మొదలియారునకు నచ్చెను. మొదలియారింకను నవివాహితుఁడు. నడివయసులోనుండెను. పెద్దయెత్తులువేయుటకు మొనగాఁడు. కాని దేనిలోఁ జేయివేసినను, పెద్దలు పెట్టి పోయిన యాస్తి నలుగఁజేయుటయే పరిపాటియాయెను. ఇప్పటికే అనేకము పరిశ్రమల నీతఁ డుద్ధరించెను—వడ్లమిషన్, మోటారుబస్సులు, రైలురోడ్డుకంట్రాక్టులు. అఱవవారి తెలివితేటలు మూఁడింటఁ జక్కఁగా రాణించును. కల్లంగడి, వడ్లమిషన్, మోటారుబస్సులు. సరే కలదుగదా అన్నిటికన్నమిన్న పూటకూళ్లపరిశ్రమ!

కల్లంగడి నెందుకు పెట్టరాదు? ఇతరులు నీచ మన్నంత మాత్రముననే అది నీచమగునా? కొబ్బరిచెట్లఁ బెంచుట పుణ్య

మగుచో నందుత్పన్నమైన యీసురచేసిన పాపమేమి? సోమరులైన తనరైతులకుఁ దాను పుష్కలముగా నిచ్చుచున్న కూలిలోఁ గొంతనైన నీవిధముగా రాఁబట్టవచ్చును. ఇట్లని మొదలియారు తలపోసి సంకోచమును నివారించుకొని తన బుద్ధిచాతుర్యమునకు సంతోషించెను.

ఈవ్యవహారమును తాను స్వయముగా విచారించుకొనుట సాధ్యముగానిపని. అందువలన దానినిర్వాహకమునచ్చటి నాటారుప్రముఖునకే వశముగావించెను. రుచ్యమైన కొబ్బరికల్లును కావలసినవారికిఁ గావలసినంతఁబోసి, అనాటారు అంగడి యెప్పుడును కళకళలాడునట్లునర్చెను.

3

అక్కూరులో సాయంత్రమగునప్పటికి కల్లంగడికి జనము గుమిగుడుట మటువరానిదృశ్యము. పొలములనుండిఁ బరుగు దూరములో నున్నది కల్లంగడి. పిల్లకాయలు బడినుండి యేమిఠాయిదుకాణమునకో పరుగులెత్తినట్లు, కూలిజనము కూలి డబ్బులతోఁ దిన్నగా నిచటికే పరుగెత్తుకొనివచ్చెదరు. పూర్వము అక్కూరు చుట్టుపట్లఁ గల్లు చవిచూచినవా రరుదు. దూరమునకు లక్ష్యపెట్టనియుద్ధండులే కొందఱికో దానియనుభవము. ఇపు డట్లుగాదు.

ఆరోజు సాయంత్రము కల్లంగడిఁ జేరినజనములో నన్నిరకములమనుష్యులునుం గలరు. కాని వారికి సాంప్రదాయసిద్ధమైన విభజన లేకపోలేదు.

నందక, మూఖక, కాశేరీలు అనుభవశాలురలో నగ్ర గణ్యులు. తమబోంట్లకై న యీసుర సోమరిపోతులందఱికి నబ్బు చున్నదిగదా యని వారికి గంటు.

ఇరుల్లక, కరుప్పక, ఇరుల్లప్పనులు కుఱ్ఱజట్టునకు మొన గాండ్రు. పనిలో నెంతచుఱుకో తిరుగఁబడుటకు నంతచుఱు కై నవారే. యశావనదర్పముతో వారంగడినిఁ బ్రవేశించిరి.

ఈరెండుతెగలును “అంటరాని”వారే. ఉర్వీమతల్లి స్పర్శ వీరికి జన్తసిద్ధము. కృషీవలులన్న వీరు. తలమనిషి అమవశి ఇతరులతోఁ గలియఁడు. కండలుతీతిన యాతనిబలిష్ఠకాయము నల్లగుండువిగ్రహమువలె నుండెను.

గోవిందక, పవడాయి, నల్లనులు తమమిత్రపరివార ముతో మఱొకజట్టు. వీరికింకనుఁ గల్లు నిబ్బరము పూర్తిగా నలవడలేదు. తప్పనేయుచున్నామను నాత్మప్రబోధము వారి వ్రాలుడు మోములందు వ్రేలుచుండెను. వీరందఱును పడయాచీలు. తంజావూరునందు చోళనాయక రాజులు రాజ్యముసేయు చున్న కాలములోఁ గాల్బలమంతయు నీపడయాచీలే. ఇప్పటికిని కల్లంగడిజగడములయందు వారి యాత్మము కొంతబయట వడుచుండును. కలహములకుఁ దామే కాలుద్రవ్వి, తమకన్న బలిష్ఠులైనను నందక, మూఖక, కాశేరీ, ఇరుల్లక, కరుప్పక, ఇరుల్లప్పనులను లొంగదీయుచుందురు.

ఇహపరములందు మెప్పులేని యీపాటకనై న్యమునకుఁ గల్లంగడియే క్రీడారంగము. వారి కిచట దేవతలకులేనిసంతోషము. నాదనిచెప్పఁదగిన యింటిపట్టుగాని, జేనెడు చేనుగాని అందులో నొక్కరికినిలేదు. తెల్లవాటినదిమొదలు చీకటిపడు వఱకును విధివిరామములేక కష్టించుటే వారిజీవనము. పూర్వమెట్లో, యిప్పుడు నట్లే. శతాబ్దములతరబడి మార్పులేదు. ఆపూర్వపద్ధతులను ఛేదించుచున్ననూత్నశక్తులు వారి కెటు కయేలేదు.

4

మొదటిజట్టునకు మొనగాఁడు నందఁ. తనకు చిరకాలానుభవమైన సారాయిసామ్రాజ్యమున నూతనముగా నడుఁగిడినకుఱ్ఱవారింగూర్చి తనమిత్రునితో నిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. “మూఖా! వీరినిఁ జూచుచున్నావా? ఎంతచేతగానివారు! కల్లుద్రాఁగు టొకవిద్య. అది పుట్టుకతోడనే రావలయును. నేర్చివచ్చునా? అందునను ఒక్కరోజులో! త్రాఁగుటలో నెమ్మది, ఛలాకు ఉన్నవనియైన వీరెఱుఁగుదురా? ఈకుఱ్ఱవెధవలకు ముంతనెత్తి నోటికిఁ దగిలించి చప్పరించుటయైనవచ్చునా? మంచిసీళ్లవలె గుటగుట నోటిలోఁబోసికొనుచున్నారు. చూడు చూడు. మనతలమనిషి తెలివి! పొలములోఁ గొరడాకర్తను బుచ్చుకొని నిలుచున్నప్పుడు, అమవళి గట్టివాఁడే గావచ్చును. కాని కల్లంగడిలో వానిప్రతిభయేమిటి? నేలఁబడినచేప!”

నందా డెబ్బదియేండ్లవాఁడు. ఐనను ముంతమీఁద వాని పట్టుచలింపదు. వాఁడు నెవ్వదిగా నిలిపినిలిపి ఒక్కొక్కవాక్యమును పల్కుచుండెను. వానికంటి గ్రుడ్ల తిరుగుడులో ననుభవ చక్రము తిరుగాడుచుండెను. పురాతనానుభవమునఁ బాల్గొన వచ్చినకుట్టవారియెడ నాతనిరోష ద్వేషములు ప్రస్ఫుటమగుచుండెను. వీరి రాకవలన ధర పెరుగుటయేగాక కల్లు పలుచఁబడుచుండెనని వాఁడెఱుంగును.

“నందా! మనము వీరికి బుద్ధి చెప్పవలెను. ఇక్కడనై నఁ బెద్దలెవరో పిన్నలెవరో వారికిఁ దెలియవలయును. అమవశి మనకుఁ దలమనిషిగావచ్చును. కాని కల్లంగడిలో వాఁడొక బ్రద్దలై న కుండతో సమానము. వానియంతరము వానికిఁ జూపవలెను.” అని మూఖ తిన్న గొంతుకతో బదులుజెప్పెను.

అప్పుడు కాశేరీ, యింతవఱకుఁ దాను త్రాగుచున్న మూఁడవముంతను ముగించి, యీవై పుతిరిగి కండ్లెఱ్ఱగా జ్వలించుచుండ నొకవెడనవ్వునవ్వి యిట్లుచెప్పెను. “మూఖా! నీకిన్నియేండ్లువచ్చినవేగాని దీనికంతకు నిజమైన కారణమేమిటో దెలియలేకున్నావు.”

మూఖ కాదని తలనూచినను గమనింపక కాశేరీ తన ధోరణి నిట్లు సాగించెను. “అమవశి మనమూలపల్లెపై నధికారము సేయుట నల్లఁ డున్నాఁడను నిబ్బరముతోనే. నల్లనునకుఁ బట్టు గొమ్మ మనయజమాని. నందా! నీవాలోచింపుము—మూఖ

కేమియుఁ దెలియదు. వానికి సిద్ధతలకాయ, సొరకాయముకేగ గాని మట్టిబుద్ధిమనిషి. మనము దినమంతయుఁ గష్టిం చెదముగదా. జీవితమునకంతటికి సుఖమునుకొనఁదగిన యీ కల్లుముంతకు రూక మిగులుటే దుర్ఘటముగానున్నది.” కాటేరీ కోపముతో గ్రుడ్లు ద్రిప్పి గర్జింప మొదలిడెను. “ప్రపంచములో మాలవానికుండు నదే కల్లుముంత. వేటెచుట్టములేదు. మనకేమి పాలా! పండ్లా! పూవులా! మన పెండ్లాలు మనతోబాటు పొలములందుఁ బాటు పడవలసినదే. మనబిడ్డలు రాళ్లలో, ముండ్లలో, అడుసులో, గొడ్డను మేపవలసినదే. వాటిపాలు వీరినోటిలోనికి గ్రుక్కె డైనను రావుగదా. నందా నీవు చెప్పుము. కల్లుముంత లేక పోయిన మనబ్రదు కెందుకు?”

ఈయుపన్యాసమునకు హర్షించినట్లు నందక, మూఖును లిర్వరును తలలూచిరి. కాటేరీ మఱొక కల్లుముంతఁ ద్రాగి సాగిం చెను. “మనకష్టమునకు మనకువచ్చుదానికి నాలుగింతలు నల్లకొ సంపాదించును. అదంతయు న్యాయముగావచ్చుచున్నదా? నల్లకొ కుప్పకావలిగాచును. మొదలియారు నెల కిరువదిరోజు లూరిలోనుండఁడు. కుప్పలో నెలుకలబొక్కలున్నవి. వాటికి నల్లకొ కాపలాగాయును. పగలు రాత్రి వాని కదేపని!”

మఱొకని యీభాగ్యవిలసనమునకు కాటేరీ గాండ్రిం చెను. యశావనమునఁ దానును పేరుమ్రోగినకుప్పదొంగ. వాని దీర్ఘ బాహువు లిందుకొఱకు ప్రకృతి నిర్మించెనో యన్న ట్లుపక తించినవి.

నందన్, మూఖన్, కాటేరీలకు అందఱు రైతులకున్న కష్టములు లేవు. వీరిభుక్తికి మొదలియారుతండ్రి సదుపాయము చేసిపోయెను. ప్రక్కన విరోధిగ్రామములోని కర్థరాత్రిబోయి చగవారికుప్పల నులుచుకొని తెల్లవాలులోగా ధాన్యముతో గ్రామమునేరుకొని నందులకు మొదలియారుతండ్రి వీరికి యావజ్జీవపర్యంతము నెలకు రెండుతూములవడ్లు ఖరారుచేసెను. అందువలననే కల్లంగడిలో వీరి కింతసంభాషణాసౌలభ్యము.

5

రెండవజట్టు ఇరుల్లన్, కరుప్పన్, ఇరుల్లప్పనులును సంభాషణను సురనేవను సాగించుచుండిరి.

“ఇరుల్లా, నీకీవేళ డబ్బెక్కడిదిరా, వారంరోజులనుండి పొలముమీఁదఁ బనిలేదుగదా! నామట్టుకు నాకుఁ దలప్రాణము తోఁకకువచ్చినది” అని కరుప్పన్ అడిగెను. కరుప్పన్ మొదలియారునొద్ద నెలజీతమునకుండెను.

ఇరుల్లన్ గూడ మొదలియారునొద్ద జీతమునకుఁ బనిజేసినవాఁడే కాని కలిసికట్టుపనిలో నాతనికిఁ జాకచక్యములేక పోయెను. అందఱి కన్నఁ దానే యెక్కువగా పాటువడియు మిగిలిపోయినపనికి బాధ్యత తనతలకుఁ జుట్టించుకొనుచుండెను. చివరకొకసారి యేదొంగతనములోనో, చేసినది తానైనను, లాభపడినది అమవశియగుటచేతఁ గలహమువచ్చెను. అప్పుడు తలమనిషి వీనినిఁ బనినుండి తొలగించివై చెను.

“కరుప్పా, డబ్బెక్కడిదా? పెండ్లామును సాధించితిని. డబ్బువచ్చినది.”

“ఏలాగురా!”

“ఏలాగా, యీలాగే” అని తనకుడిచేతిని గాలిలో విసరుచు, “తాను దాచుకొనియున్న వెండికడియము నిచ్చు వఱకు సాధించితిని.”

“మొనమొన్న నేపోయిన కుఱ్ఱవానికడియముగదరా!”

“అవును. దానిఁజూచి యేడ్చుకొనవచ్చునని నాపెండ్లాము దాచియుంచినది. ఇక దానితోసరి. కాని నీకెక్కడినుండి వచ్చినదిరా డబ్బు. కరుప్పా! నీకు రావలసినబత్తెముగూడ పదిహేనురోజులనుండి వెనుకబడియున్నదటగా. నీయజమానికి మోటారులో రావడంపోవడంతోనే సరిపోవుచున్నది.”

“అవునురా, ఇరుల్లా. ఈపొలములోఁ బనిచేయుట కంటె గడుపుగొట్టుకొనిచచ్చుట మేలురా. ఇక్కడ పశువుల కంటె నన్యాయము మనుష్యులకు. అమవళి నల్లనులవంటి దొంగల కిది స్థలముగాని మనకుఁగాదురా. నాకు నిన్నరాత్రి యంతయు నిద్రలేదు. కాలువప్రక్కనున్న నల్లతుమ్మచెట్టు నీకుఁదెలియునుగద. వఱదలవలన విటుచుకొని పడియుండినది. ఎందఱో దానిమీఁదఁ గన్ను వేసియుండిరి. నేను గొడ్డలితోటి రాత్రిఁబోయి, దానిని చీలవేసి, అయిదుమోపులుగట్టి, పెండ్లాము నెత్తినొకటి, పిల్లవానినెత్తినొకటిపెట్టి, మిగిలినవి నేను తల

కెత్తుకొని, అర్ధరాత్రమున మాయవరమునకు బయలుదేరితిని. దారిలో ముండ్లు, బురద, గాఢాంధకారము. ఉదయమునకు మాయవరముచేరి, సగముఖరీదున కామోపులనమ్మి, సొమ్ముచేసి నాము. పొట్టజీల్చినచెట్టై నప్పటికిని, దొంగ చూపుపోదురా వాటికి. ఐదింటికిఁగలిసి ఒక్కరూపాయవచ్చినది. ఇదిగో రూపాయ, భద్రముగాతెచ్చినా” అని కరుప్పక సంతోషముతోఁ బొంగిపోవుచు, రూపాయఁజూపఁగా, ఇరుల్లకదానిపై దృష్టినిలగించి తనమందభాగ్యతను లోనదూఱుచుండెను.

ఈవెండినాణెము నందఱును పడిపడి చూచుచుండఁగా, కరుప్పక తనకథసాగించెను. “రూపాయను పూర్తిగాదెచ్చితిని. నాపెండ్లము గాజుల కొక్కణా యడిగినది. కాని గాజులు వద్దనువఱకుఁ జేయి మెలివేసితిని. చివరకొకదవడ పెట్టుపెట్టితిని. ముండ్లను బురదను ద్రొక్కుకొనుచు రాత్రివచ్చిన కుట్టివెధవ రెండుఇడ్డీలకని ఒక్కణా యడిగెను. వానికి నోటిమీఁద నొక తాపుతాపి, ముందటి కొక త్రోపుత్రోసివచ్చితిని. ఇట్లు సంరక్షించిన రూపాయ యిది. ఎంతత్రాఁగినను మూఁడురోజులకుఁ జాలదట్రా, ఇరుల్లా?”

“ఒరే కరుప్పా, నిన్ను దొంగతనమునకుఁ బట్టుకొని కొఱతవేసిన నెట్లురా? ఇక్కడనేయున్నాఁడు. తలమనిషి అమఱి. నల్లకూడా!”

“వాడనిన నాకు భయమా? కల్లంగడిలో నందఱును సమానమే. వాఁడు తలమనిషియైన నాకేమి? ఒకముంతకల్లిప్పిం

చిన నంతయు సరిపోవును. అమవశీ, యెట్లున్నదీవేళ నీయదృష్టము?”

“సోమరివెధవల్లారా, మీపని మీరుచూచుకొండి. కరుప్పా, యెక్కడ దొంగిలించినావురా, రూపాయను?”

“లేదులే అన్నా, నేను దొంగిలించినాననే అనుకో, నీకు భాగంలేదే?”

“అట్లయి తేసరే.”

“అమవశీ నీవు చాలమంచివాడవు. ఎప్పటికి నీవే తలమనిషిగానుండవలె. కుప్పలు, యెలుకబొక్కలు, మన అమవశి చిరస్థాయిగానుండవలె” నని ఇరుల్లప్ప, కరుప్ప, ఇరుల్లప్పనులు ఒక్కగొంతుకతో నటచిరి.

ఈసందడిలోఁ దనకు డబ్బెట్లువచ్చినదో యడుగలేదు గదా యని ఇరుల్లప్ప సంతోషించెను. నెలరోజులక్రిందట మొదలియారింటి కొక పెద్దమనిషివచ్చి తోటయింటిలో విడిసియుండఁగా వీడు వారిబంగారుగొలుసు నొకదాని నపహరించి, కల్లంగడివానివద్దనే తాకట్టుపెట్టి, ఒకనెలవఱకు నిశ్చింతగా మద్యపానమును ఖరారునేయించుకొనెను.

6

మూడవజట్టు గోవింద, పవడాయి, నల్లనులు, కల్లంగడి సమాజములోఁ బెద్దలు. వారును మాటలోను, ముంతలోను

దీసిపోకుండిరి. నల్లనా వీరినాయకుడు. ఇతడు చొక్కలింగ మొదలియారు సేద్యమున కంతటికిని మేస్త్రీ.

“నల్లా, ఇటీవల మొదలియారువ్యవహారములేమియు నీకు సరిపడుటలేదుగదా. మన మీకుప్పదొంగతనములు మానుకొని యేదో క్రమమైనపనిలోనికి దిగఁగూడదా?” అని గోవిందనా హెచ్చరించెను. గోవిందను నల్లనునకు దగ్గఱబంధువు. మొదలియారునకు నతనికి నెడముగల్పించు నవకాశమును వృథాపోనీయఁడు. “మనము పగలు రాత్రి కష్టించుచున్నాము. మొదలియారుమాత్రము పట్నవాసములనుండి క్రొత్తక్రొత్త మనుష్యులనుఁదెచ్చి మహారాజులలాగున మేపుచున్నాఁడు. భూమికిగాని పేరునకుగాని పూర్వమున్న గౌరవ మిప్పుడుపోయినది. ఉదారుఁడు కందనా చెప్పినట్లు, ఇదంతయు నెప్పుడో కూలిపోక తప్పదు.”

“అవును. గోవిందా, నీవు చెప్పినది నిజమే. నాకుఁ బదు నెనిమిది నెలలనుండి జీతము బత్తెములేదు. యజమాని ఊరిలో నుండఁడు. బదులు మనుష్యులకేమి యెవరియిష్టము వారిది. ఈయేడు సగంభూమి బీడువడియున్నది. నేనెంతమందలించినను, అమవళి యెంతకొరడాజూడించినను, రైతులందఱు నివురు గప్పిననిప్పువలె నసంతృప్తులైయున్నారు. మొదలియారు కౌన్సిలు యెన్ని కలలోఁ దగుల్కొనినాఁడు. ఆనాగపట్నంమనిషి నోడఁ గొట్టవలెనట. మనకీవలసినజీతము డబ్బులు అధికారులదండుగ తిండికి వ్యయమగుచున్నవి.”

“కందకాలాగే మాట్లాడుచున్నావే నీవు! మనముపండించు పంటలో మనకు భాగములేదు. ఎందు కిట్లుండవలె? నల్లకొ, నీవందటినిగ గట్టుకట్టి పాటువడుము. మేమందఱము చావు కైనను సరే నిన్ననుసరించెదము. అమవళి తనమనుష్యులనంద టిని నీకు సహాయపెట్టును. ఈదొంగలను ధూర్తులను మనుష్యులను జేయుము. కందక చెప్పున దదేగదా. ఏదో మంచిపని చేసి మాకందఱకును దారిజూపుము. సారాయిసాక్షిగా చెప్పుచున్నాను. ఆమరణాంతము నిన్ను వదలను.”

“కందక చెప్పునదియు నదే. అందఱిమేలునకై పాటు వడుమని. ఈత్రాగుడు మానవలెనని. సారాయి విషముతో సమానము.”

“దేవుడ దాదేశించినాడనుకొని, కందకమాట ననుసరింతము.” అని పవడాయి అందుకొనెను. “కందక మహానుభావుడు. ఋషికల్పుడు ఈదిన మాతనియాశ్రమమునకుఁ బోయియుంటిని. బీదలకు బాధితులకు రాట్నములను ఖద్దరు బట్టను పంచుచుండెను. నేటాలూలో నీతఁడు చాలసంపన్నుఁడఁట. తంజావూరుక లెక్టరుదొరలాగే పరీక్షలిచ్చినాడఁట. కాని అట్లుండు టీతని కష్టములేదు. అతఁడు నన్నెంతో ఆదరించెను.” పవడాయి నల్లకొతమ్ముడు. పదునాఠేండ్లకుఁజ్జువాడు.

“పవడాయి, అతఁడందఱి నాదరించును. నీవనిన నాతనికిఁ జాలప్రీతి. మాలో నీకే కొంచెము చదువువచ్చును. నన్ను

బడికిఁ బంపలేదు. నిన్నేని బైకిఁ జదివింపలేకపోతినని వగర్చుచున్నాను. కుప్పలో బొక్కలు పెద్దవిజేసియైన నాపనిఁ జేసియుండెడివాడనే. కాని అడ్డమువచ్చిన దీకల్లంగడి. అంతటితో మనవ్యవహారమంతయు పాడైనది. ఈవిధముగా మొదలియారుగూడ చాలరోజులు నెగ్గఁజాలఁడు.”

“కుట్టవాడను నేను. ఐనను నాకు నట్లే తోచుచున్నది. గ్రామజీవితము మాటిపోవలెను. ఈకల్లంగడి పోవలెను. మనకుటుంబము నన్యాయముచేసినది. మనలను మనుష్యులఁ జేయఁగలవాఁడు కందక. అతనియుపదేశము ననుసరింతము. ఎప్పుడో మొదలియారునుసైత మాతఁడు మార్చగలఁడు. అతనికన్నులలో నొకమహాత్ముగలదు. ఆతేజము దైవాంశము.”

“మొదలియారును దేవతలు లేచివచ్చినను మార్పఁజాలరు. అతఁ డీవఱకే బురదలోఁ, గూరుకొనిపోయినాఁడు. పెండ్లిగాని తనకుమారునిచేష్టల కాతనితల్లి విలపించుట చూచి తీఱవలెను. గుండెల భేదించుశోక మామెది—అదిగో, కందక వచ్చుచున్నాఁడు. అతనిముఖ మెట్లు ప్రకాశించుచున్నదో చూడుము. మన మాతని ననుసరింపలేకపోయినను, అతనికి సాష్టాంగపడుదము.”

ఇట్లనుటలో నల్లక మనగిస్సూర్తిగా నే పల్కుచుండెను.

రెండవ ప్రకరణము.

అడయారునందుఁ జేయసులు.

1

అడయారునది సముద్రముం గలియుచోటికి దాపుగానొక విశాలమైన వంతెనగలదు. ఇచట రాకపోకలు తక్కువయును. ప్రభుత్వనిర్మాణశాఖవారు తామును గొప్పకట్టడములు నిర్మింపఁ గలమని తెలుపుటకుఁగాఁబోలు నింతవంతెనఁ గట్టిరి. నదీ జలము వర్షాకాలమునఁదప్ప, సముద్రముతో నితరవేళల సరస మాడదు. కాని పోటుపాటుంబట్టి సముద్రజలములే నిరంతర మీవంతెన క్రింద నీలిమ నెఱపుచుండును. కమానుమధ్యఁజేపట్టు గోడనానుకొని నిలుచున్నచో వారాశియు, భూసీమయు, భాను మండలమును సంప్రీతి సంపాదకములై చెలువారుచుండును.

ఈవంతెనదాటినచో దివ్యజ్ఞానసమాజమువారి యుద్యాన వనము గలదు. ఇచటియవస్థ, జీవితపరమప్రయోజన మరయు జిజ్ఞాసువులమానసాంబరమువలె నిశ్చలము నిభృతమునై నెగడుచుండును. నవనవలాడు ప్రకృతిదృశ్యముల వర్ణశబలతయు పరిమళసంభారములును తన్మయతఁ గలుగఁజేయును. సాగర వీచీసంజనితమరుదంకురములును శాంతిసంవాహకములై మైసోఁకును.

ఇచటనే దివ్యజ్ఞానసామాజకులసమావేశముల కాట
పట్టె జగద్విఖ్యాతమైన వటవృక్షముగలదు. దానిచెంతనే
అతిథిగృహము. ప్రకృతిమానవుల యన్యోన్యతవలన నీప్రదేశ
మతిలోకరమణీయమైనది. నదిలోనికిసాగివచ్చి వెనకకుమరలు
సముద్రజలములమర్తరథ్వని తల్లింగూర్చి శిశువునోటవెడలు
జిలిబిలిపలుకులచొక్కుగల్గి, చిక్కనియక్కడివృక్షవాటి నా
మ్రేడితమగుచుండును. పలురంగుల చిన్నిపక్షులు లెక్కకు
మించి కలకలనాదముం జెలగించును.

రోడ్డుపై రాళ్లు బగులఁగొట్టుచు చెమటనోడ్చు కూలి
వానిదుస్థితి నేమాత్రమును సరకుసేయక, తెల్లదొరతెప్ప
యొక్కటి చల్లగా, నీలాంబరమున శరన్నేఘమువలె నదిపై
నడయాడుచు స్వైరవిహారవిభ్రమమున విదేశీయునివిజయ
భావమును వ్యక్తముసేయుచుండును.

అక్కూరునఁ గల్లంగడికిఁ గూలిజనమును త్వరగొల్పుచు
నెం 9 రు రైలు కూతవేసిన యానాటిసాయంకాలమే అడ
యారునందు నావిర్భావమయ్యెను. అతిథిగృహము, లతాశీతల
చ్ఛాయనుండి వాహ్యాళివెడలుటకై వెలుపలి కడుఁగిడినకన్యకా
మణివోలె సాయంసూర్యరశ్మికలనాసంశోభితంబై యొప్పారు
చుండెను.

రాజేశ్వరీబాయివసారలోఁ జీకాకువడిన మనసుగల
వియుంబోలె నడయాడుచుండెను. అతిథిగృహమున కధిదేవ

తయో యననొప్పు నామగువ యొక్కరైయే ఆదినమున కతిథి. రాజేశ్వరి యొకమహాపురుషునికిని, ఒకమహానారికినిఁగూడశిష్యు. ఆమహాపురుషుఁడే గాంధి. ఆమహానారియే ఆనిబిసెంటు. రాజేశ్వరి దృష్టి యెదురుగనున్న బాటపై నటునిటు సంచరించుచుండెను. ఆబాటకును రహదారికిని రెండుఫర్లాంగులుండుటచే నచటఁ బరువులెత్తుమోటారులకేకలు మాటిమాటికిని వటచ్చాయ నలమియున్న శాంతిని సంచరింపఁజేయుచుండెను. అట్టినినాదము లకు రాజేశ్వరియు నెందులకో పులకరించుచుండెను. డాబా నుండి అడయారువంతెన రమణీయముగాఁ జూపఁజెప్పెను. దగ్గఱఁ జూచిన నతిస్థూలమైనయావంతెన, ఆపాటిదూరమునకు బలిష్ఠ కాయుఁడగు నొకవీరశేఖరుని సామ్యముం బొరసెను.

వీటిగట్టు కాలినడకదారిని, రంగస్వామి యరుదెంచెను. నిశ్శబ్దముగా నతఁడు మెట్లనుదాటుకొని, నిరీక్షణభావనలచే సగము మైమఱచినరాజేశ్వరి భుజసీమను వెనుకమళ్లుగా తన కరము నునిచెను. ఆశీతలమృదుస్పర్శ కామె యులికిపడెను. కాని వెంటనే భావమును చక్కదిద్దుకొని యిట్లనెను—“దడ దడగొట్టుకొనుహృదయమునకు వీపుదట్టిన నుపశాంతిగలుగదు. రంగా! మానవుగదా నీతమాషాలు. ఈవత్సర మెందఱి నో మార్చి వైచినది. నీవు మాత్ర మెప్పటివాఁడవేసుమా!”

రాజేశ్వరిపలుకులందుఁ బ్రేమయు కోపమును సమ్మిలితమై యుండెను.

“రాజీ! నీకు సంభ్రమముగల్గించి, సంతోషపడుటకే యిట్లు జేసితిని.”

“మంచి అధికారులే!”

“అబ్బా, యెందు కీ పెడమాట! ఒక్కసంవత్సర మెడఁ బాసియుంటిమిగదా! నాల్గుఁదలలో క్తులైనఁ బ్రయోజనముగా రాదా? నీవు నన్ను విక్టోరియా టెర్తి నసుస్టేషనువద్ద వీడ్కొని నప్పుడనినమాటలు జ్ఞాపకమున్న వా? ఆ సీసూటివాక్కులే సుమా పనికిమాలిన యధికారపదవులంబడి పరితపించు నాచిత్తమున కుల్లాసముం గొల్పుచు నన్నింతవట్టునకుం దెచ్చినవి.”

“అప్పుడే అధికారముతో నసంతృప్తియా! నెలకైదు వందలును జిల్లాయధికారిహోదాయును తృప్తిగొల్పవా? లండనులో నీవు ప్రజల ఆయవ్యయములగుణించుట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చి కొమ్ము. భారతదేశమున సామాన్యమానవునకు దినమున కాదాయ మొక్కయణామాత్రమే.”

“ఇప్పు డప్పటికన్న నెక్కువ దెలియును. అప్పుడు లెక్కలంబట్టి మాట్లాడితిని. ఇప్పు డనుభవముంబట్టి చెప్పగలను. మనదేశములో జను లతిదరిద్రులనియు, అజ్ఞానాంధకారపరీ వృతులనియు, ప్రపంచమునం దెల్లనధనసతితులనియు నెఱుఁగుచును. కాని దీనికిఁ బ్రతిక్రియ వారిచేతిలోనే గలదు. ప్రభుత్వ మేమియుఁ జేయఁజాలదు.”

“అప్పుడే ప్రభుత్వాధికారులధోరణి పట్టువడినదే!”

“రాజీ! నేనిచటికి బీదజనముంగూర్చి మాట్లాడరా లేదు. అంతకన్న నాహ్లాదకరమగువిషయములులేవా?”

“ఉన్నవా?”

“తప్పకుండ, రాజీ!”

రాజేశ్వరిముఖ మించుక యెఱ్ఱవడెను. కాని ప్రేమభావ మునకన్నఁ గోపమే యందుఁ బ్రస్ఫుటమాయెను.

“నీవులేక, రాజీ! నాకు నెలకు రెండువేలున్నను నేమి ప్రయోజనము. ఇప్పటికై నను నిశ్చయింపవా? ఆకుఫర్దునందు మనము మనదేశముంగూర్చి మూడున్నరవత్సరములు దలపోసినదంతయు మనమిర్దురముంగలిసినచోఁ గార్యముఖ మొనర్పవచ్చును. పనిగదా ప్రధానము. మాట లెంత తెలివితోఁ గూడుకొన్నను ఉవ్వెత్తు పనికిరావు. దేశశ్రేయమునకుఁ బునాదులైన గ్రామాదులలోఁ బ్రత్యక్షచర్యలకుఁ గడంగవలయును.”

“నేనును అట్లే తలంతును. కాని నిజమైనపని ప్రభుత్వమునకు వెలుపల జరుగవలెను. ప్రభుత్వమున కిప్పు డొకటేపని దేశభక్తులను జైల్లోవేయుట.”

“ఎందుకీమాటలు! ప్రభుత్వసహాయములేనిదే యేమియుం గొనసాగదు. పూర్వము నేనును నీవలెనే యనుకొంటిని. కాని అనుభవము నాయభిప్రాయమును మార్చినది. వ్యక్తుల

చరిత్రమును నిష్ఫలము. ప్రభుత్వమే పట్టుగొమ్మ. ఏదిచేసినను మనమిర్వురముంగలిసి చేయుదము. మన వివాహముమాట యేమి?”

రాజేశ్వరి పెదవివిటిచెను. అపుడావిడ మఱింతమనో హరముగా జూపట్టెను. రంగస్వామి అనెను.

“రాజీ! నీవిపుడే నిశ్చయింపవలయును. ప్రజ్ఞాశువైన నిన్నొంటరిపాటునకు విధాత సృజింపలేదు. అతిమనోహరమైన నౌక అసాధ్యమైన వజ్రభారమునకై యెదురుసూచుచు నెన్నాళ్లు రేవున నిష్క్రియోజనముగాఁ బడియుండవలయును?”

“ఆనౌకను బొగ్గుమోయుమందువా?” రాజేశ్వరి యీ మాట రంగస్వామిని బాణమువలె గ్రుచ్చుకొనెను.

రంగస్వామి నల్లనివాఁడు. కాని యీపొడుపుమాట నాతఁడు నవ్వుచునే గ్రహించెను. కొంచెము తామసించి, యిట్లతఁడు బదులువల్కెను—“అవును, అందువలన లోకమునకు వేడియు వెలుంగును గలుగునుగదా యని.” ఈమాత్రము చాతురి రంగస్వామికి లేకపోలేదు. లేనియెడఁ నిరాశ్రయుఁ డగు నౌకబాలుఁడు ఐ. సి. యస్. పరీక్షయిచ్చి, ఇరువదియైదవ యేటనే గుంటూరు అసిస్టాంటుకలెక్టరు యెట్లగును?

క్షణముసేపు రంగస్వామి పరిసరదృశ్య మవలోకించెను. “ఆంగ్ల భూమి నావిర్భవించి విలసిల్లిన యామనప్రేమను పెంపొందించుట కీవసా రా తగినచోటుగాదు. రాజీ! అదిగో పటవృక్షము

నీలలితపాదాబ్జమును చుంబింపఁగోరి, శాఖాబాహువుల నేల కానించి సమాహ్వానించుచున్నది. ఆశీతలచ్ఛాయ కరుదేరుదము. వత్సరపర్యంతము దాచియుంచిన హర్షవారుణి నొకరి కొకరందిచ్చి క్రోలినఁగదా జీవనపాఫల్యము.”

2

“రంగా! జీవితము కేవలము శృంగారముగాదు. ఆక్స్మ ఘర్షణ ఆలోచన లిపుడు నాకు మాటినవి. సుఖముగాఁ బెండ్లాడి మేడలందు భోగనిరతి నుండవలెనని నేను గోరుటలేదు. దేశ మాతపిలువు ప్రేమవంక నామనసును పాలువోనీయదు.”

రాజేశ్వరి యిట్లు పలుకఁగా రంగం ఆమెను తేటిపాఱఁజూచెను. ఆవిడకంతమున నిశ్చయభావము వింతగొల్పెను. కన్నులందు దేశాభిమానము తొల్కాడుచుండెను. ఎందఱనో దేశభక్తుల ననుదినము జైలుకంపుచుండిన అసిస్టాంటుక లెక్టరు ఒక్కచూపులోనే సర్వమును గ్రహించెను.

రాజేశ్వరి తనమెడను ముందుకు సాచి యింకను యిట్లు వల్కెను.—“నీవు చూచుటలేదు. కాని ప్రపంచమంతయు నుడికిపోవుచున్నది. ప్రాచీనవిధానము భిన్న భిన్నమగుచున్నది. అంతకన్న నున్నతమైన జీవితసౌధమును నిర్మించుటకే మన ముద్యమించుచున్నాము. ఆక్స్మఘర్షణలో గ్రంథపఠనమునను, క్రీడాపరవశతను దీనిని గ్రహింపమైతిమి. నీవు అధికారివై మఱింత హస్తదృష్టివైతివని యీఅయిదునిమిషముల సంభాష

ణమే వ్యక్తముసేసెను. నూత్నభారతనిర్మాణావసరమున లోకోత్తరపురుషునినాయకత్వము సిద్ధించియుండ, భారతీయుఁ డెవఁడు గాని మేజాదగ్గఱఁ బాడువడియుండుట పాపకార్యము. మనము వ్యర్థులమయ్యెదమా?”

“రాజీ! నేను లోపలినుండియే దేశముకొఱకు పాటు వడుచున్నాను. దాని నెఱింగించుటకే నిన్నిచటికిఁ బిలిపించితిని. ప్రభుత్వములోఁజేరి పోరాడుటయు నొకపద్ధతి. అంతకన్న భిన్నమైన కఠినవిధానమునకు వెనుదీసిగాదు. కాని భగవంతుఁడు నన్నీదారి వట్టించినాఁడు. దేశభక్తి మనోధైర్యములు వసతి పదవులంబట్టి తేలికగా మాటిపోవు. ఒడలిరంగువలెనే పుట్టు కతోవచ్చును. నేను కలెక్టరుగా నేమిచేసితిరో వినెదవా? గుంటూరు కాంగ్రెసుఉద్యమమునకుఁ బట్టుగొమ్మయని నీవెఱుంగుదువు. పైయధికారులు నాల్గులాఠీదెబ్బలతోను తుపాకీగుండ్లతోను జాతీయోద్యమమును సమయింపవచ్చునని తలఁచుచున్నారు. నేనీవిషయమై యెన్నోమారులు ప్రభుత్వసభ్యునకు దీర్ఘముగా వ్రాసితిని. అతని కింగ్గీషు సరిగా సర్థమగుచో నిజస్థితి నీవఱకు గ్రహించియుండవలసినది. మొదటినుండియు నే నీయుద్యమమువిషయమున నాభావముల కనుగుణముగనే వర్తించితిని. కాని పోలీసుఉద్యోగులు సర్వదా మనముచెప్పినట్లు నడచుకొనరు. ఈదినం ప్రభుత్వసభ్యునితో మాట్లాడితిని. పరిస్థితులేమో శుభమునకు మాఱునున్నవట. తొందరలోఁ బ్రభుత్వపద్ధతి మాఱఁగలదు. నన్నే మో తంజావూరునకు బదలా

యించిరి. గుంటూరులో నే నొకింత జాతీయోద్యమమునకు సానుభూతిచూపితిని ప్రతిఫలము. తంజావూరులో రాజకీయాందోళన తక్కువ. ఈబదలాయంపును నేను లెక్కనేయను. ఏమి, రాజీ, ఇదంతయు దేశసేవగాదా?”

రాజేశ్వరి యేమియు బదులువల్కక ఆలోచనానిమగ్నయై యుండెను. రంగా సాగించెను. “నాపనిని నేను స్వతంత్రబుద్ధితో నిర్వహించితిని. అందువలననే బదలాయంపు. కాని తంజావూరు నాజన్మస్థలము. ఇంకను నేనచటికిఁబోయి పనిలోఁ జేరుటకు వారమురోజులు గడవుగలదు. అందువలననే నీకు తంతెగొట్టితిని. ఈసమయమున నీరాక నాకు మహాఃపకారి. ఏమిచేయుదువు మనవిషయము? ఇయ్యపా నీసమ్మతి? నీవు నన్నుఁ బరీక్షిసేసెదవని యెఱుంగుదును. నీవు బొంబాయిలో జాతీయోద్యమమునఁ జేరి సాహసముతోఁ బనిసేయుచుంటివనియు నాకుఁ దెలియును. ఇండియాప్రభుత్వము నీపైఁగన్ను వేసియున్నది. ఈరాష్ట్రమున నీవు శాంతికి భంగముగల్గింతువేమో గమనించవలసినదిగా తంతెమీద నుత్తరువులు వచ్చియున్నవి.”

“అవును, రంగా నీయెడ నాకుఁగలప్రేమయే నన్ను దక్షిణదేశమునకుఁ గొనితెచ్చినది. ఇచట నీతోఁగలిసిగాని, నీకెదురుగాగాని పనిసేయవచ్చితిని. అంతయు దైవాధీనము. ఈవిషయము నీవనునంతసులభముగాఁ దీసిపోదు. నీవు యుక్తివాదము జరిపితిని. దాని నేనంగీకరింపను. దేశభక్తుఁ డిప్పుడు

ప్రభుత్వమునకు బయటనే పనిసేయవలెను. ఇక్కార్యమును ప్రభుత్వమే యేబడేండ్లక్రిందటఁ జేసియుండవలసినది. అప్పుడదిసేయలేదు. ఇపు డెంతమంచియుద్యోగులుకూడ దానికిఁ బనికిరారు. సంఘస్థితి మాటిపోవు నవసరము వచ్చినది. మాఱక తప్పదు. ఏశక్తియు దాని నడ్డఁజాలదు.”

రాజేశ్వరి హృదయావేగమున గాలిలోనికిఁ జేయివినరెను. పటవృక్షమునఁ బ్రేమోన్మత్తులగు పిచ్చుకదంపతు లులికిపడి యెగిరిపోయెను. “ఇపుడు ప్రభుత్వముతోఁ బ్రయోజనము లేదు. నీనెలకై దువందలు వదలుకొని నాతోడి రణరంగమున కుటికితివా, యిప్పటికిని నేను నీదాననే.” ఇంచుక అలసట దేటి మఱియు నిట్లనెను.

“ఈమూఁడు నెలలో బొంబాయి కొన్ని అద్భుత కార్యము లొనర్చినది. కాని యింకను మనము ప్రథమాంకముననే యున్నాము. మఱి నాలుగంకములనాటక మున్నది. నేను వేయిమైళ్లు దాటివచ్చుట నిన్నుఁ బెండ్లాడి సుఖముండుటకుఁగాదు. దేశాభిమానమును నీలోఁ బ్రజ్వరిల్లఁజేయుటకు. నీవు వి. సి. యస్. వదలుకుందువేని, నేనును, దేశమును నీకు దక్కెదము. నీ యధికారపదవినిఁ ద్యజించి కాంగ్రెసులోఁ జేరుము. బీదజనులకొఱకు పాటుపడుము. వారికన్నీళ్లను నీవు చూచి యెలుఁగవు. జైలుకుఁబొమ్ము. లాఠీదెబ్బలు తినుము. జాతీయపతాకను మహాన్నతస్థానములకుం గొంపొమ్ము. అట్లు

చేయుదువా యీనాపాణి స్థిరముగా నీయది అవునుసుమా. మనసంతానము స్వతంత్ర దేశమున నుదయమగును.”

“రాజీ! లక్షాధికారి కేకపుత్రివి. ప్రఖ్యాతవంశోద్భవపు. ఇట్టిమూఢావేశమువలన నీహృదయమును తపింపజేయనగునా? కన్నీటివాహినియేని బీదజనులను శుభ్రపఱుపజాలదు. వారి ప్రయాసము, వారి యాత్మవిశ్వాసముమీదనే వారియభ్యుదయ మాధారపడియున్నది. నీ యీలావణ్యము సౌధ సంవాసార్హముగాని జైలుకొట్టునఁ జీకువడఁదగదు. ఈదేశమున దేశారాధకున కెట్టి విపత్తులుగలవో నాయధికారానుభవము వలన నాకుఁ దెలియును. ఈబ్రిటిషుసింహము జూలును మెలివేయుట చెర్లాటముగాదు.” రంగన్ కొంచెము నిదానించి మాటల సర్దుకొని వెండియు నిట్లనెను.

“రాజీ వినుము. ఒక్కదినమున నొక్కకలముపోటుతో దేశము మాటిపోజాలదు. కాంగ్రెసువాదుల వెట్టియది. నేనీ విధముగా వాదించుట నీ కిప్పుడు రుచింపదు. నీ భావములను నేను మరల్పఁ జూచుట అడయారునదిలోనికి సాగివచ్చు ఉప్పు నీళ్లను వెన్నకుఁ బొమ్మనుటవలె నిష్ప్రయోజనము. దేశముం గూర్చి యుద్రేక ముప్పొంగినది. అందు స్త్రీజనమును తగు లొక్కన్నది. వారితో వాదించి ఫలములేదు” రంగన్ ధోరణికి రాజేశ్వరి యచ్చెరువందెను. “నీసోషలిష్టు సిద్ధాంతము లేమైనవి? లండనువేదికలపై బీదజనుల కష్టములంగూర్చి అట్లు గర్జించి యిప్పు డిట్లాడఁదగునా? నెల కైదువందలమాహాత్మ్య

మిది. అప్పటి నీయా యుదారభావములు గంభీరవాక్కులే నాకు సీయెడ మోహముంగొల్పెను. ఎంత తొందరలో మాటి. తివి!”

“ప్రియా నేనుమారలేదు. బీదలయెడ నిప్పటికిని నాకు జాలి. గలదు. నాయధికారపదవి నన్ను స్థిమితచిత్తునిఁ జేసియుండ వచ్చును. అంతియ. జీవితమున నెగుడుదిగుడులు గలవని యిప్పు. డెఱుంగుదును. ఒక్కరి నుద్ధరించుటకుఁ గొనుచర్య మతో. క్కరిఁ గూలఁద్రోయుచుండును. సంఘమును చక్కదిద్దుటయన యుగములకుని. రాతిని మెఱుఁగువెట్టుటకు వర్షజలముల కెన్ని యోయేండ్లు పట్టునుగదా. భిన్న మొనర్చుట నిమిషమాత్రము. ఇప్పుడు నేను జీవితము నలువంకలఁ గనుచున్నాను. అప్పటి భావముల నిప్పటికిని సఫలీకృత మొనర్పఁగలను. రాజీ! ఒక్క వారమురోజులు నాతో నుండుము. నన్ను నీవే యింతకడన. ముగా విమర్శింపవు.”

రాజేశ్వరి ఆలోచనానిమగ్నయై యుండెను. రంగన్ కన్నులు జేవురించి యిట్లనెను. నీవులేక నాజీవితము వ్యర్థము. నాహృదయము శూన్యగృహము. నాసర్వమునకు నీవే ప్రాణము వోయఁగలవు. నేనొక మృత్పిండమును మాత్రమే. నీప్రేమను. నాకు నిశ్చయమొనర్చుము. మనము తిరిగి ఆకుఫర్డురోజులను. ఆభావములను సఫలీకరింతము. బీదజనులకు జీవనాభిరుచిఁ గల్గింపఁగలము. వారికుండుటకు చోటు చెప్పకొనుటకు నోరు నొసంగఁగలము. ఇదంతయు కలెక్టరుచేయఁగలఁడు. అతనికున్న.

అవకాశము మఱొకనికి లేదు. రాజీ నామాట వినుము. నేను తప్పక యీమహాత్మార్యమును చేయఁగలను. కలెక్టరు జిల్లాకు రాజన్నమాట. పోనీ చూడుము నన్ను వారమురోజులు. నిజము నీవే కన్ఱొనెదవు.”

రాజేశ్వరి సమ్మతి దెలుపునట్లు శిరము పంకించెను. “పనిలోఁజేరుటకు నాకింకను వారమురోజులు గడవుగలదు.”

రాజేశ్వరి అతనిమాట కడ్డమువచ్చెను. “స్వరాజ్యము వచ్చినవెనుక నీపద్ధతి సరిగావచ్చును. ఇప్పుడు వీలుగాదు. ప్రభుత్వవిధానము మాఱనిదే బీదలకు నీవు మేలుగూర్చఁ జాలవు. ఇక్కాలమునఁ ద్యాగయుతమగుసేవ నైతము ధని కులకే లాభకారియగుచున్నది. జీవన మిట్లు చిన్నకాలువలుగా చేతిగివేయవడినది. వెండియు నది సర్వజనులకు సౌఖ్య మొసఁగు మహారాశి గావలెను. ప్రకృతాందోళన కదియే పరమార్థము. నవయుగమున కదియే పరమాశయము. రంగా! నీకు నాప్రేమ వలయునేని, నీవు నీ కలెక్టరీత్యజించి, సాధకుఁ డవు గావలెను. నీవు కలెక్టరుగాఁ బోవు జిల్లాలోనే నేను నాపని నారంభించెద. మంగళసూత్రమును గట్టవలసినచేయి ఖైదుశిక్ష విధించునేమో చూచెద. అదియు నాకు సంతోషమే. కాని నీవు కోరినట్లు వారమురోజులు నీతోనుండుట కభ్యంతరము చెప్పను.”

“రాజీ, కృతజ్ఞుఁడను. ఈవారమురోజులు ప్రశాంతమైన బ్రాంక్విబారున గడపుదము.”

రాజేశ్వరి సమ్మతించుచు తలనూచెను.

“రాజీ, ఎన్నూరు రైలుస్టేషనులో రాత్రి 8 గంటలకు : గలిసికొందము. బోటుమెయిలు 8—30 కు బయలుదేరును. నేను స్టేషను గడపలదగ్గర 7—45 నుండియే నిన్నెదురు సూచుచుందును.

“సరి, నేను 8 గంటలకు సరిగా వచ్చెదను.”

రంగం ప్రేమపూరితవీక్షణము నొకదానిని రాజేశ్వరి ముఖసీమపైఁ బొలయించెను. రాజేశ్వరిచూడ్కులును రంగ స్వామిముఖమున నించుక తామసించెను. ఇరువురముఖముల నేదోవేదన ప్రత్యక్షమగుచుండెను. కాని తత్క్షణ ముత్పన్న మైన నయనజలములుమాత్రము శాంతిస్థైర్యములఁ జూటుచు, తామరమొగ్గలపై మంచుబొట్లవలె విలసిల్లెను.

మూడవ ప్రకరణము.

అక్కూరులోని కల్లంగడి.

“కందా! ఎందుకీవేళ నింత ఆలస్యము?” అని ఒక్కమా
రుగా నందక, మూఖక, కాటేరి, ఇరుల్లక, కరుప్పక, ఇరుల్ల
ప్పనులు కేకవేసిరి. దీనినే, త్రాగి తడబడుచున్న మఱొకపాతిక
మంది అందుకొనిరి. కందకరాక వారికి సారాయికన్న హర్ష
దాయకముగా నుండెను. ఆచుట్టుపట్లకెల్ల నతడే ఉత్తమపురు
షుడు. వారినుద్ధరించుటకై సముద్రములుదాటివచ్చిన మహాను
భావుడు. అందఱికిని అతనియెడ నపారమైన గౌరవము. తప్ప
త్రాగువానికి సైతము త్రాగుదులేనివానిమీదఁ బ్రీతి
గౌరవములు మెండు.

ఆనాడు కందక ఆలోచనాపరవశుడై అంగడిలోనికిఁ
బ్రవేశించెను. అతని ప్రశాంతగాంభీర్యముం గనుటతోడనే,
చుట్టుపట్లసందడి డిందువడెను.

“ఏమికందా! ఏమైనది? ఎప్పుడూనవ్వుచు, బ్రేలుచుండు
వాడవు. ఎక్కడ నేమి పెడదారిబట్టినది?” అని నల్లక కొంత
సాహసించి ప్రశ్నవేసెను. అప్పటికే మూడుముంతలను ఖాళీ
చేసిన నల్లక కన్నులు సుడిదిరుగుచుండెను. వెట్టినవ్వులో వాని

మాటలు లీనమైపోవుచుండెను. వాఁడు నాల్గవముంతనుఁ జేతి కందుకొని, యించుక చవిచూచి, కందఁ గౌరవార్థము గాఁబోలు నేలపై విసరివేసెను. అది మెల్లఁగా నిసుకలో దొర్లి దొర్లి టెంకాయప్రాదిలో వ్రేళ్లకుఁ దగుల్కొని నిలిచెను.

“నల్లఁ, వినలేదా మీయజమానింగూర్చిన క్రొత్త వార్త? అబ్బా! మీకుఁ గన్నులు నెవులు నున్నవిగాని యీ అంగడికిఁ జేరుకొనుటకుఁదప్ప నవి వేతెందునకు నుపయోగ పడవుగదా! మీకై నేఁజేయునదెల్ల బూడిదలోహోమము.”

ఈమాటల కచటివారు కొంతభయభక్తులు సూపఁ దొడఁగిరి. కందఁ సాగించెను. “వినండి, మీమొదలియారు తనమనుష్యులతో నన్నణఁచివేయుట సాధ్యముగాదని తెలిసి కొన్నవాడై, యిపుడు సర్కారును బ్రతిమాలుకొనుచున్నాఁ డట. నాపై లేనిపోనికథలల్లి పోలీసులకు కలెక్టరునకు నివే దించుచున్నాఁడు. తెలియఁడుగాఁబోలు నాగప్పకొడుకును కూలఁద్రోయుట తేలికపనిగాదని. నవయుగములో స్వాతంత్ర్య చ్ఛనుఁజంపుట వానికి సాధ్యమా? ఈదినం నేను రైలుస్టేషను నకుఁ బోయియుంటిని. అక్కడఁ గన్బడినాఁడు మీమొదలి యారు. నెం 9 రు రైలుకొఱకు కనిపెట్టుకొని, స్టేషనుమాస్టరుతో సంభాషించుచుండెను. స్టేషనుమాస్టరు క్రొత్తవాఁడు. బక్కచిక్కియెండిపోయినశరీరం. కాని వానిభార్యమాత్రము అద్భుతమైనరూపరి. స్త్రీలోకములో అట్టినారీమణిని నేఁ గని యుండలేదు. ఆమెముఖమున దివ్యజ్యోతి గలదు. అట్టి

సుమము నందనవనమునుండి బలవంతముగా భూమికిఁ దేబడి నది గావలయు.”

ఇందు కందర్వ స్వగతమే యెక్కువ. నిజముగా స్త్రీషును మాస్తరుభార్యనుఁ గనినప్పు డతని కుదయమైనఆనందము స్వార్థ పరమైనదిగాదు. హిమాలయశిఖరములపై హిమపాతమువలె, ప్రాప్తద్వైశమేఘోదయమువలె, మందప్రవాహపరిణామోద్దిష్ట మయ్యును, యశావనోత్సాహముతోఁ బర్వతవిహారమొనర్చు నిర్దురిణివలె నాయువతీలలామ మతని నాకర్షించెను.

“నేను చూచితిని మీ మొదలియారు అదరుచు బెదరుచు మెల్లగా స్త్రీషుమాస్తరుయింటిపైఁ జూడ్కుల నిగిడించుట. నన్నుమాత్రము మొదలియారు తీక్షణముగాఁ జూచెను. నేను మందహాసముతో నతనికి బదులువల్కితిని. నల్లఁ, నాకును దర్బానులోఁ దోఁటలుగలవు. ఎప్పుడు తలఁచుకొన్న నప్పు డక్కడి కేఁగఁగలను. మీకొకకుగదా నేనిక్కడికివచ్చి సంవత్సరమునుండియుఁ బాటువడుట. ఇచట మీజీవన మతితుచ్చముగానున్నది. నేనెంతచెప్పినను, చేసినను, మీరు బాగుపడు నట్లులేదు. ప్రతిసాయంత్రము ‘ఇది కడసారి, రేపటినుండి పారాయి ముట్టుకొనము.’ అని మీరు చెప్పుటేగాని ఆరేపు వచ్చుటలేదు. దినములుమాత్రము గడచిపోవుచున్నవి.”

నందర్వ, మూఖర్వ, కాశేరి, ఇరుల్లర్వ, కరుప్పర్వ, ఇరుల్ల ప్పనులు మెల్లగా కందర్వచుట్టును గుమిగూడిరి. కందర్వ నిట్టూర్పువిడిచి, గొంతుసవరించుకొని యిట్లుపల్కెను.

“నందా, ఇరుల్లా, నల్లా, యిదే మీకు శుభసమయము వచ్చినది. మనుష్యులుగా నుండవలెనన్న, నీకల్లును విసర్జింపుడు. అంగడి దానంతట నిలిచిపోవును. అక్కూరు అప్పుడు తిరిగి బాగుపడును. సరియైనకూలికిఁ బని వెదకికొనుఁడు. మానవ మాత్రులుగఁడు. నేను మీకొఱకిచ్చిన డబ్బంతయు నెట్టెన నీకల్లంగడికేగదా మీరు ధారవోయుచుంటిరి. నల్లా నీవు ధైర్యస్థుఁడవు. వీరందఱు నీమాట వినుకొందురు. అక్కూరు నకు నీవుగదా మొనగాఁడవు. విశుద్ధజీవనమున నీవు వీరికి దారిఁజూపుము. కల్లువలన నీవును వారిలో నొకఁడవై నిష్క్రమింపఁజకుఁడ వగుచున్నావు.”

కందక్ లేచి నిలుచుకొని, గాలిలోఁ జేయివిసరుచు నిట్లనెను.

“నల్లా, నూత్న జీవనగానమును నావీనుల నీగాలి రణిత మొనరించుచున్నది. మీ కేమియు వినఁబడుటలేదా? లెండు, మేల్కొనుఁడు. ఇదే సమయము.”

కందక్ అత్యుత్సాహముతో నిట్లు బల్కునప్పు డాతని నయనములు ప్రత్యక్షపరిసరముల నవలోకింపలేదు. భావప్రపంచమున భిన్నజీవనదృశ్యమును లక్షించియుండెను.

నల్లకృష్ణదయము చలించిపోయెను. వెంటనే అతఁడు లేచి, మఱునాటిడదయమునుండి తాను కల్లు ముట్టుకొననని ప్రమాణముజేసెను.

“కాని, కందా, నీవు నేటాలులో నెంతధనికుండవైనను, ఇక్కడ మొదలియారు అడ్డులేనివాడు. వానికి స్థానబలిమి గలదు. ఈతాలూకాలో వానిది ప్రభుత్వము.” అని నల్లకొ మాటినగొంతుతో తనసంశయమును వెల్లడించెను.

“నల్లకొ నీవు నాయుద్దేశ్యమును సరిగా గ్రహింపలేదు. మొదలియారుచేష్టలతో మనకేమిపని? మనయిల్లు మనము చక్కబెట్టుకొందము. త్యాగము ధైర్యము సోదరమానవుల కెంతయైన మేలొనగూర్పగలవు. ఇతరులకు చెటుపుచేయుట మనపనిగాదు. ఒక్కసంవత్సరములో మనచుట్టునున్న తుచ్చ జీవనము మాటిపోవలెను. మాటిపోదా, నేను విఫలమనోరథుడను, యేదేని ద్వీపాంతరమును సమాశ్రయించెదను.”

కందక విశాలహృదయమును నల్లకొ గుర్తించెను. “సన్నగాళ్లము, పెద్దలు దారిజూపనిదే మేమేమియుం జేయఁ జాలము. ఇక్కడకు మాకు పెద్ద మొదలియా రేవిధముగా నడచుకొనుచున్నదియును మీరెటుంగుదురు. ఇరువదిమూడేండ్లు, పెండ్లిగాలేదు, అప్పుడే అతఁడు జీవితమును పాదు నేసినాడు. అతనితల్లి ఊరక గుడిఖించును. సేద్యగాండ్రకు కొన్ని నెలలుగా కూలిడబ్బులు ముట్టలేదు. మంచిపనికి మాడ రాదు. చెడ్డసలహాలకు మాన్యములువచ్చును. జవానుమొదలు కలెక్టరువఱకును అతనివలన నేదో యొకటి పరిగ్రహించు వారే. అందఱు నతని భూషించువారే. ఇప్పటికే యీమనుష్యులందఱు అసంతృప్తులై యున్నారు. ఇక వీరు వేరములకుదిగిన

నాశ్చర్యముండదు. గడ్డివాములు, పంటకుప్పలు తగులఁబడఁ గలవు.” దోచుకొనవచ్చునుగదా యని నందఁ, మూఖఁ, కాటేరి, ఇరుల్లఁ, కరుప్పఁ, ఇరుల్లప్పను లొక్కపెట్టుగా “భేష్” అనిరి. కాటేరి ఒక్కమాటు తనదండలు విలుచు కొనెను.

దీనినంతను కందఁ విని శాంతముగా నిట్లు బదులు చెప్పెను. “నల్లా, అదితప్పుత్రోవ. ఎవరికిని లాభకరముగాదు. పంటను తగులఁబెట్టినయెడల ప్రజలకుఁ గూడుండునా?”

“కాని, మాకు తెలిసిన దదొకటే. బీదలము. అజ్ఞానులము. అడగండి వీరినిఁగూడా.”

అందఱును “భేష్, భేష్, ఈదినమే పనిగావంతము. యజమాని డొరెలో లేడు.” అని కేకలిడిరి.

“నల్లా, యిదితప్పు. వీరిని రేపి ముప్పుపాలుసేయుట తగదు. శాంతివలన శాంతి, కలహమువలన కలహము కలిసి వచ్చును.”

“అదుగో కరియఁ వచ్చుచున్నాఁడు. మామిడిచెట్టు క్రింద వాడే. మిమ్ము నాశముసేయుటకు మొదలియా రేర్పఱచినచారుఁడు.”

కరియఁ మెల్లఁగా కాల్గిడ్చుకొనుచు అంగడిఁజొచ్చెను. వానికన్నులలో నధికసంతోష ముండెను. కందఁ చేతులు సాచి వానిస్వాగత మడిగెను.

“కరియా, నీకు నూతేండ్లాయుస్సు” అని ఇరుల్లప్పన్ ఆశీర్వాదించెను. కందన్ కరియనులమధ్యఁ గలహాము పొసగించుటకన్న ఇరుల్లప్పన్ కుఁ బ్రియములేదు.

“ఏదో నామీద ననుకొనుచున్నారుకదా? అవును, ఉన్నాఁడుగా కందన్ ప్రక్కనే. ఎండినఆకులమీద నిప్పురవలాగున మీమీద నేదో ప్రయోగించుటేగదా అతనిపని. త్రాఁగుడులేనివారందఱు నట్లే. అందులకే ఒక్కముంతకల్లును చవిచూచి, మఱి లోకమెట్లగపడునో చూచి అనుభవింపుమని నేనతనికి బోధనేయుచుండుట.” ఈమాటతో కరియన్ నురుగు వచ్చుచున్న కల్లుముంతను చేతికెత్తుకొనెను.

“ఏమి, కరియా, నీధోరణిఁజూచిన నీకేదో లాటుపడినట్లున్నదే?” అని నల్లన్ ప్రశ్నించెను. కరియన్ చేయిజాపి, అయిదురూపాయలు చూపెట్టెను. వారందఱు నిర్ఘాంతపోయిరి. కరియన్ సగర్వముగా కందన్ వైపు తిరిగెను.

కందన్, కరియనులు దాయాదులు. వారితండ్రు లేక కుటుంబముగానుండిరి. వీరిగ్రామము తిల్లాయడి. కరియన్ తండ్రి పెద్దవాఁడగుటవలన సంసారములో నధికారమంతయు నతనిదిగా నుండెను. డేనులీప్రాంతములనుఁ బరిపాలించుచుండినపుడు అతఁడేదో యొకపోరాటములోఁ జాలాధైర్యముతోఁ బ్రవర్తించినందువలన ట్రాంక్విబారునందలి డేనిషుగవర్నరు ప్రధానన్యాయాధికారిగా నాతని నియమించెను. జేష్ఠుని

నిరంకుశాధికారమున కాగ్రహించి, కందకతండ్రి నాగప్పన్ ఇరువదినాల్గవయేట నేటాలునకుఁ బాటిపోయెను. ఆవంశములో వారికి ఇరువదినాల్గవయేడు ముఖ్యమైనది. అప్పుడే వారి అదృష్ట దేవత యిటో అటో ఆకుఁదిరుగవేయును. నాగప్పన్ నేటాలులోఁ బైకివచ్చెను. గాంధీమహాత్మున కక్కడ నితఁడు చేదోడు వాదోడుగా నుండెను. ఆయుషికల్కుఁడు రాజకీయవేత్తగాఁ బరిణమించుట కితఁడు కారణభూతమౌట ప్రశస్తము. ఈవిధముగా కందనునకుఁ బ్రజాసేవాసక్తి తండ్రినుండియే లభ్యపడెను.

కందకజీవితమునను ఇరువదినాల్గవయేడు విషమావస్థ యయ్యెను. ఆక్సుఫర్డున విద్యనభ్యసించి, ఆయేట నితఁడు ఐ. సి. యస్. పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడయ్యెను. కాని ప్రేమోదంత మొకటి నిష్కరుణముగాఁ బరిణమించుటచే, స్వార్థప్రేమ పరార్థముగాఁ బుటముతీటి యితనిజీవితమును వేటుమార్గముం ద్రొక్కించెను. కందక ఉద్యోగము వదలుకొనెను. నేటాలులో స్థిరపడిపోవుట కిచ్చగింపక స్వదేశమునకువచ్చెను. తనతిల్లాయడి గ్రామమునే చేరుకొని చుట్టుపట్లజనులజీవితమును నిర్మలము, ఉన్నతము, ఫలవంతము నేయవలెనని సంకల్పించెను. అతఁ డీప్రాంతములకు వచ్చునప్పటికి, ట్రాంక్విలైజరునకు రైలుపడుట గూడ తటస్థించెను. తనవంశమువారిలో కరియన్ ఒక్కఁడే మిగిలియుండెనని అతఁ డెఱింగికొనెను. కరియన్ వృత్తాంత మేమన, దేనిఘప్రభుత్వముమాటి బ్రిటిషుప్రభుత్వ మేర్పడు తుతో, కరియన్ తండ్రికిఁ బ్రతిష్ఠయు, పలుకుబడియు తీసి

కట్టాయెను. ఆస్తియు క్షీణించెను. చివరకు చనిపోవునప్పటికి కరియనునకు గొన్నియెకరముల యిసుకదిబ్బలుమాత్రమే మిగిలెను.

కరియన్ నిర్వాహకమునకురాగానే, ఆమూడుయెకరముల యిసుకదిబ్బలను అమ్మివేసి, మాయవరం ట్రాంక్విబారు రైలువేయుసందర్భమున మట్టిపని మక్తాకుఁ దీసికొనెను. పనినితఁడు నమ్మకముతోఁజేసెనుగాని, తేనెతుట్టెకు కంతిరీగలవలె ముసరుకొన్న ఉద్యోగస్థులను సంతృప్తిపఱుపఁజాలకపోయెను. అందువలన నాపని ఊడిపోయెను.

కరియన్ ధైర్యము విడనాడలేదు. తిల్లాయడిలోఁ దనకులదేవత బృహన్నాయకి ముందును, ఒలుగుమంగళములో మరియమ్మన్ ముందును, రైలువారినుండియే తిరిగి తనదబ్బునెత్తిన రాబట్టుకొందునని శపథముసేసెను. రైలును రాత్రి పూటనాపి నాలుగుసొమ్ములుదోచికొని నాలుగుపెట్టెలు పాడు చేయగలమాత్రపు అల్లరిమూఁక అతనివెంట లేకపోలేదు. కాని యీకాలములోఁగూడ నట్టికృత్యములు జరుపుట కతనికే సాహసముచాలలేదు. చివరకు కరియన్ అక్కూరుస్తేషనులో చెక్కవాల్చువాఁడుగాఁ గుదురుకొనెను. సామానులుమోయుట, తూచుటగూడ యితనిదే. ఇది కేవలము నీచమని మొదటమొదట కరియన్ భీష్మించెను. పినతండ్రివలెనే తానుగూడ నేటాలునకుఁ బాటిపోవలెననిగూడ తలఁచెను. కాని చేతికబ్బినది వదలుకొనుట మంచిదిగాదని యెంతనీచమైనను

ఆపనిలోనే బ్రవేశించెను. దీనిలోఁగూడ నవకాశములుండవాయని అతనియాశ. తగినట్లే యెవ రేమాత్రము పెట్టెబట్టుకొని వచ్చినను కరియన్ తూకమువేసి, పావుసొమ్ము రాబట్టుకొనుచుండెను. తూకమువేయుటలో కరియన్ చాలా నేర్పరి. రైలెక్కవచ్చిన గ్రామస్థులు ఆపెద్దది మైత్రాసును చూచుటకే భయపడువారు.

కందన్ కరియన్ తో సుహృద్భావముగలిగి మెలంగవలెననియే కోరెను. దేశోద్ధరణ కిత్తఁడును ఉపయోగపడఁగలఁడని కందన్ నమ్మకము. కాని కరియన్ యేమాత్రము సుముఖత చూపలేదు. తాను నీచవృత్తినుండుటయు, కందన్ విశ్వర్య వంతుఁడగుటయు నాతనిచిత్తము నుడికింపఁజేసెను. ఎట్టైనను దాయాదిబుద్ధిగదా! కందన్ మాత్ర మవకాశముదొరకినప్పుడెల్ల నతనిపైఁదనప్రేమను బ్రకటించుచుండెను. తనసర్వస్వము నాతనితోఁ బంచుకొన నిచ్చగించెను. కాని యిద్వరు సమాధానపడుటకు కరియన్ పేదటికమును గర్వమును తీరినిఅంత రాయములుగా నుండెను.

ఈదినంమాత్రము కరియన్ విదురూపాయలసంపదవలనఁ బొంగిపోయినవాఁడై కందన్ నెడ సోమనస్యముం జూపెను. కందన్ చేయి నందుకొని “కందా మనమిద్దఱ మిఁక నొకటే. ఇదుగో శుభవేళ, కొంచెము కల్లుచవి చూడుము. తరువాత నీపెడవాదము లెక్కడనుండునో నేజూచెదగా, అపుడు మనమిద్దఱమును అన్నదమ్ములముగా నుండవచ్చును.”

కందన్ ముఖమున హాసము వికసితమైను. అం దవజ్ఞ యించుకయులేదు. పూర్ణమైనశాంతి, సుహృద్భావమే తొల్కాడెను. మాటలు కలహకారణమగు నేమోనని యితఁడు పెదవి విప్పలేదు.

కరియన్ చేతిరూపాయలు కల్లంగడికిఁ గాంతిదెచ్చెను. అందఱికిఁ దనడబ్బుతోఁ గల్లుపోయవలసినదని కరియన్ ఆజ్ఞాపించెను. ఒక్కగంటసేపు కోలాహలము ప్రబలెను.

కందన్ మాత్రము భోజనమునకు వేళయైనదనియు ట్రాంక్విలైజరునుండి నెం 13 రు రైలు రాకకు సిద్ధపడవలసినదనియు కరియనును హెచ్చరించెను.

చివరకు కందన్ కరియను లొకరినొకరు కౌఁగిలించుకొని వీడ్కొనిరి.

కందన్ పోగానే, అంగడిలో మఱింతకోలాహలమయ్యెను. కరియన్ డబ్బుతో నొక్కొక్క డెంతంతఁ ద్రాగినది వారి పాటలు, కేకలు, చప్పట్లు చాటింపువేయుచుండెను. ఆరాత్రియే, యేమేమోచేయవలయునని కాశురీ గట్టిగా హెచ్చరించుచుండెను. నందన్, మూఖన్, ఇరుల్లన్, కరుప్పన్, ఇరుల్లప్పన్లు సరే యని చప్పట్లు జఱచుచుండిరి.

ఈసేద్యగాండ్రకు నయిదురూపాయలకల్లు దొరకినదనఁగా నెంతటియదృష్టమో! వారికోలాహలమునఁ గల్లంగడి ఇంద్రసభను మించియుండెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

ఎగ్గూరు స్టేషను

1

రంగస్వామిమాట ప్రకారము ఎగ్గూరు స్టేషనునకు మంచి టాక్సీలో నేతెంచెను. ఉదయమే ట్రాంక్విబారునకు మొదటి తరగతి టికెటుగొని బండిని రిజర్వ చేసికొనెను. కాని ఆ చీటీలోఁ గేవలము “ఆర్. యస్. రంగస్వామి” అనిమాత్రమే వ్రాసి, తన ఐ. సి. యస్. హోదాను మటుఁగువలచెను. రాజేశ్వరి సేవాలోలుడై ఈ ప్రయాణమున కతఁ డొంటరిగా, అజ్ఞాతముగా బయలుదేరెను.

రంగ్ రూపరికాదుగాని ధిషణాప్రభావంబున నాతని ముఖమున నొకనర్చస్సు గలదు. రంగు నలుపైనను, ఇంచుక పొట్టియైనను అతనితో సంభాషించువారికవి గోచరముగాకుండునట్లు బుద్ధిచాతుర్యము ప్రయోజనకారియగును. ఆంగ్లదేశముననుండినపు డీతఁడు సోషలిస్టుసిద్ధాంతములను బాగుగా బరిశీలించినవాడై, బహిరంగసభలం దద్భుతముగా నుపన్యసింపుచుఁ బలువురహృదయముల సంచలింపఁజేసెను. అట్లాకర్షింపబడిన కన్యయే రాజేశ్వరి. రంగ్ దారిద్ర్యగాఢను చక్కఁగా

నెఱిగినవాడు. మంచివక్త. మిణుగురుబురుగులకు చివర నుండువెలుగువలె, వక్తలకు జిహ్వగ్రమున మహత్తుగలదు. రంగవాక్కులో రవగలదు. ఎదుటివారిని మోహింపజేయునదదియే.

రంగస్వామి స్తేషనుమెట్లదగ్గఱ దిగఁగానే, చింపిరిగుడ్డలతో పోర్టర్లగుంపు ప్రత్యక్షమాయెను. ఇతనికి బరువులుగూడ అధికముగానేయుండెను. పూర్వము తాను చదువుకొనుదినములలో నిదేస్తేషనునకుఁ గట్టుగుడ్డతో ప్రయాణమునకు సిద్ధమగువాడు. అప్పు డతనికున్నదంతయే. మూడవతరగతిప్రయాణీకుల శాల పూర్వదృశ్యముల నతనికి స్మరణకుఁదెచ్చెను. కాని ఇప్పు డారంగమునుండి రంగస్వామిముఖము ద్రిప్పుకొనియెను.

పోర్టర్లబాధమాత్రము అనివార్యము. వారిసంఘముతరపున వాదించుటకుఁ దెలివిగలయీతఁడు, వారితోనే తన సామానుకూలిని సరిగా కుదుర్చుకొనగల చాకచక్యముఁ గలవాడుగాఁడు. వీరితో జరుపవలసిన రాయబారమునకు రంగస్వామి తెలివి పనికిరాదు. చుట్టును, పోర్టర్లమూఁగిరి. ఒక్కొక్కఁడు ఒక్కొక్కపెట్టెను తల కెక్కించుకొనుచుండెను. ఎంతచిన్న వస్తువునకును ఒక్కొక్కపోర్టరు వేటుగా తయారయ్యెను. ఇంక వారిలో వారికి తగవులు, గలభా 'అయ్యవారు నాకు సంజ్ఞ చేసినా' డని యొకఁడు, 'ముందఱవారినడిగినది నే' నని యింకొకఁడు, 'నన్ను పేరుపెట్టి పిలిచినా' డని యింకొకఁడు.

పరిపరివిధములఁ దమతమహక్కులను వారు స్థిరీకరింపఁజూచు చుండిరి. అందఱును అష్టదరిద్రులే. ఒక్కరిముఖమునను జీవ కళలేదు.

రంగఁగ వీరి యల్లరినాపుట సాధ్యముగాదని తెలిసి కొని, అందఱికిని బరువులుమోయుట కవకాశమిచ్చెను. పోనీ, మఱొక్కరూపాయిగదా యీదరిద్రులకు!

పోర్టర్లు చాలా తెలివితేటలుగలవాండు. రైలుస్టేషను వారికి పాఠశాల. అనుభవమే వారికి గుణపాఠము. మనుష్యుల యాదార్యము, కృత్రిమము, దాంభికము, దర్పము, స్టేషనులో సుప్రత్యక్షమగుచుండును. పోర్టర్ల కీయనుభవము పుట్టినప్పటి నుండి గలదు. ఒకమనిషి రాగానే అతఁ డేమాత్రపువాఁడో, వాని సామానును తూచుయంత్రముకన్నఁ జక్కఁగా తూనికవేయఁ గలరు. ప్రొద్దుననే రంగస్వామిపేరు తరగతి, వీరుకన్గొని, పుట్టు పూర్వోత్తరములు చాలవఱకు నిర్దేశించుకొనిరి. ఐ. సి. యస్. అనిమాత్రము వారికిఁ దెలియదు. తెలిసినచో ఆవైఖరియే వేటు. ఎట్టెననేమి రంగస్వామిసామాను జాగ్రత్తగా మొదటి తరగతిపెట్టెలోఁ జేర్చబడెను. రంగమాత్ర మింకను బండిఁ జేరలేదు.

2

రంగస్వామి కొకచిక్కుదోచెను. తనపెట్టెలోనే రాజేశ్వరి యిని స్థానము కుదురవలసియుండెను. ఉదయమున ఐ. సి. యస్.

అక్షరము లుపయోగింపకపోతినిగదా యని చింతించెను. ఇప్పుడుపోయి, దీనికొకకుగా, తాను వి. సి. యస్. అని చెప్పుకొనుట తనకుఁ దనసాటిఉద్యోగులకు నవమానకరము. కావున అజ్ఞాతవేషముననే, అసిస్టాంటుకలెక్టరు టిక్కెటుకలెక్టరును సమీపించెను. అతఁడు ప్లాటుఫారంగేటునొద్ద రైల్వేఉద్యోగుల కుండవలసినవిరసత్వమంతయు నుట్టిపడునట్లు నిల్చియుండెను.

“నేను స్టేషనుమాస్టరును చూడవచ్చునా?” యని రంగస్వామి అడిగెను.

“వీలుగాదు.” కస్సుమని జవాబువచ్చెను.

“వీలుగాదా?”

“కాదు. చెప్పుచున్నానుగాదూ. అతఁడు చాలాపనిగా నున్నాఁడు.”

“నేను లోపలికిఁ బోవచ్చునా?”

“వాహా, ప్లాటుఫారం టిక్కెటుఉంటే—అదుగో అక్కడ అణావేసి లాగి టిక్కెటుతీసికొని రండి” అని యంత్రమువైపు వ్రేలుజూపెను. టిక్కెటుకలెక్టరు అసిస్టాంటుకలెక్టరునకు టిక్కెటుగొనువిధమును బోధించుట ! రంగజేబుదడవుకొనెను. అణారూకలేదు. పావలారూకయుండెను. “కలెక్టరుగారు, అణాలేదు. పావలాడిన్నది. పుచ్చుకొండి” అనుచు, దానిని టిక్కెటుకలెక్టరు చేతిలోనికి జార్చెను.

టిక్కెటుకలెక్టరు ఇటునటుచూచి దానిని గ్రహించెను. ఆ చూపులోనున్నది దుర్భరమైనగాధ. పాపము, టిక్కెటుకలెక్టర్లది పాడుజీవనము. గంటకు నలువదిమైళ్ల జగద్విహారము సలుపుధన్యుల కీరుదాసులు. దాస్యమువలన దారిద్ర్యము. దారిద్ర్యమువలన నీచత.

టిక్కెటుకలెక్టరు వెంటనే సౌమ్యుడాయెను. “అయ్యా రండి లోపలికి. మీదాసుడను. స్టేషనుమాస్టరు బడామనిషి. తేలికగా నతనిచూడ వలనుపడదు. నేను చేయఁదగినసహాయముజేసెదను. కలెక్టరుచేయలేనిది కరణమునేయఁగలఁ డను సామెత మీరెఱుంగనిదా!”

“మంచిదండీ, మీపేరేమి? మీకు జీతమెంత?”

“నాపేరు రంగస్వామి. అందఱు నన్ను రంగ అనెదరు. జీతము ఇరువదియైదురూపాయలండీ. నేను బహుకుటుంబీకుడను. విదుగురుకుమార్తెలు. ముగ్గురుకొడుకులు. ఇక్కడ చావుపని మీకు తెలియనిదండీ.”

“అవునవును. నాకు మీరు కొంచెముసహాయముజేయవలె. నేను బోటుమెయిలులో ట్రాంక్విబారునకు మొదటితరగతి టిక్కెటుక బుచ్చుకొన్నాను.”

“ట్రాంక్విబారునకు మొదటితరగతిటిక్కెట్టా? అయితే ప్లాటుఫారంటిక్కెటు అక్కఱలేదండీ. నేను తప్పజేసితిని. క్షమిం—”

“ఫరవాలేదు. నాల్గణాలకేమి లెండి. అదేపెట్టెలో నా కంకొకమనిషికీగూడ చోటు కావలెను. నాతో నొకస్త్రీ ప్రయాణముసేయుచున్నది. ఆమెకునుఁ జోటుగావలె. మీరా మాత్రము సహాయముచేసిపెట్టెదరా?”

“మీరు తొందరగాగూడ వచ్చినారు. తప్పకుండా నాకు వీలైనసహాయముచేసెదను. ఐదునిమిషములలో మీకు తెలిపెదను.”

రంగ్ టిక్కెటుకలెక్టరుచేతిలోనికి మఱొక్కరూపాయి జారెను. వెంటనే అతఁడు డేగవలెఁ బరుగెత్తెను. బోటు మెయిలునకు ప్రయాణీకులసమృద్ధ మెప్పుడు నెక్కువగానుండును. ఆదినం, రంగ్ నిశ్చయించుకొనిన మొదటితరగతి బండిలో ఖాళీలులేకపోయెను. కాని ఒకచెట్టి, షాహుకారు అదేబండిలోఁ జోటుతీసికొనియుండెను. అతని కుద్వాసనఁ జేయుటకు రైల్వేదొరలు నిశ్చయించిరి. షాహుకార్లు డబ్బుగాఁ బరిణమించువిషయములందుదప్ప, ఆత్మగౌరవమనిగాని నాహక్కు అనిగాని భేషజముపెట్టుకొనరు. వీటి కెంతవఱకైనను వారు సర్దుకొందురు. చెట్టియారు తనకు మూడుదేశములలో ముప్పదిజిల్లాలలో రావలసినవడ్డీని లెక్కవేసికొనుచు ప్రయాణపు టసౌకర్యములను లెక్కనేయలేదు. దస్తావేజు దావాల విషయమున షాహుకార్లు సాహసముచూపుదురేగాని, మిగిలిన అన్నివిషయములలోను చాలా అణకువ. వడ్డీవ్యాపారంవలన నొంటిలో రక్తము చచ్చిపోవును. మాంసముపెరిగి గుండె

నణచివేయును. షాహుకారికి తేలికగా ధనమువచ్చును. కాని తేలికగా ధైర్యముచచ్చును. ఉపాధినిల్చును. గుణము ఖర్చగును.

చెట్టియారు రంగస్వామికన్న నరగంటముందుగావచ్చి యుండెను. ఐనను రైల్వే ఉద్యోగులుపోయి, చెట్టిని లేవఁ గొట్టి, ఎవరో దొర ఆడమనిషితోఁగూడ నాపెట్టెలోఁ బ్రయాణముసేయనున్నాఁడనియు, చెట్టిగారు ఆబండిలోఁ బ్రయాణముసేయ వీలులేదనియు, వలయుచో బోటుమెయిలులో రెండవతరగతిబండిలోఁ బోవచ్చుననియు, లేదా, తర్వాత మఱొకగంటలోఁ బోనున్నరైలులో మొదటితరగతిఁ బోవచ్చుననియుఁ జెప్పిరి. చెట్టిగా రాక్షేపింపలేదు. సరే కానిమ్మనిరి. “అయ్యా, మొదటితరగతియైనను, రెండవతరగతియైన నొకటే. నేను కేవలము ప్రతిష్ఠకోసరమే మొదటితరగతిలోఁ బోవుట. బోటుమెయిలులో నేమూల నాకుఁ బోటిచ్చిననుఁ జాలును. రేపు నామనుమరాలిపెండ్లి. తరువాత బండిలోఁ పోయినచో ముహూర్తవేళ దాటిపోవును. కావున నాకీరైలులోనే యొక్కడనో యొకచోట సర్దండి, దయయుంటుంది.”

3

తానిచ్చినరూపాయకుఁ గార్యము ఫలించినదిగదా! యని రంగూ సంతోషించెను. రాజేశ్వరిబాయికొఱ కెదురు సూచుచు మెట్టబడి నిల్చుకొని మెడను ముందుకువంచి

చూడుకుల నిగిడ్చెను. అప్పుడే తాను మొదటితరగతి బండిలో రాజేశ్వరిప్రక్కన గంటకు నలువదిమైళ్ళవేగముతోఁ బ్రయాణముసేయుచున్న ట్లాతనిహృదయము మురియుచుండెను. స్టేషనుముందు బుర్రుమన్న కా రెల్ల వాని కాశఁగొల్పుచుండు. నిమిషములు పర్వెత్తుచుండెను. కాని రాజేశ్వరిరాలేదు. ఇంకఁ బదునేనునిమిషములే మిగిలియున్నది. రాజీ మాటఁదప్పునా? అట్టి మనిషిగాదు.

చివరకు మూడవతరగతి ప్రయాణీకులశాలవైపున మెట్లు దగ్గఱ నాతనికి రాజేశ్వరిస్వరము వినఁబడెను. అచ్చట జనము క్రిక్కిరిసి, కందకములో యుద్ధముసేయుచున్నంత భీభత్సముగా నుండెను. చప్పున నతఁ డక్కడికిఁబోయెను.

అవును, రాజేశ్వరియే.

రాజేశ్వరి బస్సులో బయలుదేరెను. మధ్య రాయపేట ఆసుపత్రియొద్ద దానిపైరు పగిలెను. మెల్లగా మనుష్యులవెంటఁ బడి లాగుకొనివచ్చి, బండినింపుకొని బస్సువాడు అమితమైన ఆలస్యముచేసెను. స్టేషనుదగ్గఱ దిగఁగానే పోర్టర్లు గుంపుగా చుట్టుముట్టి, ఆవిడదగ్గఱనున్న దొక్కచిన్నసంచి, పడకయై నప్పటికిని వాటినిఁబట్టుకొని, నేను ముందంటే నేను ముందని తగవులాడుకొనుచుండిరి. ఇందులో నెవరు ముందుసామాను ముట్టుకొన్నది జెనివాలో ప్రపంచన్యాయస్థానముగూడ తీర్మానించలేదు సుమండీ. ఆకలిఁగొన్న వారివేగ మంతయు నొకటే అచ్చుతక్కువలుండవు.

రాజీనిఁ జూడఁగానే, రంగణ్ సంతోషభరితుఁడాయెను
‘అట్లుగాదు రాజీ, అది మూడవతరగతివారిదారి. ఈ దేశములో
నరకకూపము. మనది మొదటితరగతి. ఇదిగో త్రోవ. ఇద్దఱికి
మొదటితరగతిబండి ఖరారు చేసినాను.’”

అసిస్టాంటుకలెక్టరు రొక్కమాలు తీక్షణముగా పోర్టర్ల
వైపు దిరిగి, “పొండి, వెధవల్లారా, ఒకటేగుంపు. ఒరే, నీవు
దీసుకో” అని అప్పుడేవచ్చినిల్చిన దిట్టమైనపోర్టరున కొకనికి
సామాను నొప్పజెప్పెను.

“వలదు రంగా, నాసామాను నేబట్టుకొనిరాఁగలను
ఇదెంతబరువు! మఱి నేను మూడవతరగతిలోనేగాని యెక్కును.”
ఆమె గొంతులో దృఢసంకల్పముండెను. రంగణ్ నిర్ఘాంత
పోయెను. “అదేమిటిరాజీ, ఇది ఇంగ్లాండు అనుకొంటివా?
ఇచ్చట మూడవతరగతిబండి నరకం, ఆడమ్మి, పెంట, గలీజు
తలఁచుకొనిననే జలదరించును. అప్పుడు స్త్రీమరులో మొదటి
తరగతి నిండుకు నీసామానుతో వైభవముగా -రాణిలాగునఁ
బ్రయాణముచేసినదానవు. ఇదేమిటి! మతిపోయినదా? ఊపిరి
ఆడ దక్కడ. ఇద్దఱికొకే మొదటితరగతిబండి నే నేర్పాటుజేసి
తిని. కనిపెట్టుకొనియున్నది మనకొఱకు”

రంగణ్ బ్రతిమాలుకొని ప్రయోజనములేకపోయెను.
“నేను మూడవతరగతిలోనే ప్రయాణముచేసెదను. ఇది
తప్పదు. నీవు నావెంటరావలెననునట్లయితే, వెంటనేపోయి
యిద్దఱికి మూడవతరగతిటిక్కెట్లు రెండు పట్టుకొనిరా.”

రాజేశ్వరి నిశ్చలముగా మబ్బు సందులగుండా ప్రకాశించుశశివలె భాసిల్లుచుండెను.

4

కాని మూడవతరగతి టిక్కెట్టుకొనుట యనగా సామాన్యమైనపనిగాదు. అదొకసాహసకృత్యము. ఏకంపెనీ యైనను దానిని సినిమాదీసినచో చాలా లాభపడగలరు. రంగస్వామి కీకష్టము తెలియును. పూర్వము జనములో దూటి పోయి టిక్కెట్టుకొనుకొనివచ్చినకుట్టవాడే.

మూడవతరగతి టిక్కెట్టిచ్చుకీటికీకి ముందుగా నొక ఇనుపకమ్మలబోను ఉన్నది. దీనికి నాలుగుపక్షములు. దీని గుండా పోయిననేగాని టిక్కెటు లభ్యపడదు.

ఇప్పటికే అచ్చట జనము కిటకిటమనియుండెను. ఇక వారీయొత్తిడి, తిట్లు, అటపులు—వాటికి మితిలేదు. ముందుకు నెట్టుకొనిపోయిననేగాని స్వర్గమునకు టిక్కెట్టుదొరకదు. కిటికీకి ఆవలివైపున టిక్కెట్టిచ్చువాడు నిర్లక్ష్యముగాఁ గూర్చొని యుండెను. అతడు టిక్కెట్లకు ప్రభువు. అవి దొరకుట అతని అనుగ్రహము. అతనికిముందు అణాలు, బేడలు, కానీలు, సరే రూపాయిలు పెద్దకుప్పబడియుండెను. టిక్కెట్టిచ్చుమనిషి ఖాగుగా డెబ్బదియేండ్లు చెల్లినవాడు. మొగముమీద నామము చెమటకు కరగి కొంచెముకొంచెము కన్నడుచుండెను. చెమట

నదీప్రవాహమువలె నిరంతరము కారుచుండుటచే నాతఁడు దానిని తుడుచుకొనుట మానివేసెను. ఎదురుగా త్రొక్కిడి వడుచున్న జనముపై నాతనికి నిరసనభావము. అతనిగొడవ లత నివి. కుటుంబీకుఁడు. మొనమొన్న నే కూతురునకుఁ దలచెడెను. సెలవుకోరుకొనఁగా, నింత పెద్దస్తేషనునకుఁ దగినభర్తీమనిషి లేడని సెలవీయలేదు. ముందురోజున బోటుమెయిలుటిక్కెట్లు అప్పుటలోనే ఒక్కరూపాయ ఎనిమిదిఅణాల మూడుదమ్మిడిలు మోసమువచ్చెను. ఆనష్ట మాతని నింకను వేధించుచుండెను. తనసంసారమును మూడురోజులు వెళ్లఁబుచ్చఁగలమొత్తము!

బోసులో గుంపు పెద్దదైపోయెను. సమర్థమున కదితిరుగుటఁగూడ మానెను. టిక్కెట్లచ్చుముసలాయన లోపల నెవరితోనో మాటలుపెట్టుకొని కూర్చొనెను. ఎన్నాళ్లకో తన యూరిమనిషి యొకఁడు వానికిఁ దటస్థించెను. చూడుము నా ప్రభావమనునట్లుగా నాపూర్వపరిచితుఁ డిప్పుడు టిక్కెట్లగదిలోనే ప్రవేశించి టిక్కెట్లు గైకొనుచుండెను. టిక్కెట్లచ్చి యిచ్చి విసుఁగై తిపోయియున్న గుమస్తాయును వానితో నేవేవో మాట్లాడ నారంభించెను. డొరిలో వర్షము, పంటలు, ఎక్కడెక్కడివారి క్షేమం, మతెన్నో గృహచ్ఛిద్రములు— వారిసంభాషణకు తెఱిపిలేకుండెను.

ఇంక రైలుకదలుట కైదునిమిషములుండెను. మొదటి గంటవాగెను. ఆబోసులోనున్న జనమున కది చావుగంటయే! టిక్కెట్లకు మఱి వారియటపులు పట్టరానివయ్యెను. మెల్లగా

టిక్కెట్లదొర, తాంబూలమునములుచు, పండ్లమధ్యనిలుకు
కొనిన వక్కపలుకులను కుట్టుకొనుచు, మిత్రునికొక్కొక
మాట విసరుచుండెను.

రంగ్ అప్పుడే బోనులోఁ బ్రవేశించెను. అతనిగొడ
వకు, ఈ ఆలస్యమునకుఁ జీకాకుగానుండెను. “ఏమి, టిక్కె
ట్టిచ్చేమనిషి నిద్రపోవుచున్నాడా?”

“అబ్బో, దొరగారువచ్చినారా? ఇప్పుడే లండనునుండి
దిగి? ఇంతవఱ కేమిసేయుచుండినారు? గంటకుతక్కువగా నెడ
తెంపి లేక టిక్కెట్లిచ్చుచున్నాను. అవును మాకు నిద్ర!”

తత్క్షణమేగాకపోయినను రంగ్ మాటలకు ఫలితము
లేకపోలేదు. గుమస్తా టిక్కెట్లనులాగి టకటక తేదిగొట్టుట
ప్రారంభించెను. రంగ్ హృదయమునకుఁ గొంచె మూట
గల్గెను.

కాని బోనులో జన మత్యధికమగుటవలన నది తిరుగ
లేదు. చివరమనుష్యులు బయటికివచ్చి దాని నాడనిచ్చిన
వారై వఁగారు. ఒక్కొక్కఁడు టిక్కెటుకొనుకొని, కమ్ము
లెక్కి దుమికిపోవుటయే యుపాయముగా తలంచి, అంతసాహ
సముసేయుచుండెను. రంగస్వామివంతువచ్చెను. అతనిశ్రమ
దైవమునకెఱుక. ఒక్కమాటు తనకులదైవము ఏడుకొండల
వానిఁడలంచుకొని కమ్ములెక్కిగెంతెను. మణికట్టుకొంచెము

బెడిసెను. కాలిబొటనవ్రేలు కొంచెము నలిగెను. మెడ ఒక వైపునొప్పిపట్టుకొనెను. అంతకుమించి ప్రమాదము జరుగలేదు.

రాజేశ్వరి కొంచెముదూరముగా నాలోచనలో మునింగి నిల్చుకొనియుండెను. రంగ ఆవిడదగ్గఱకుఁ బరుగెత్తి “రాజీ, చూడు మీ ఊోభ. ఇంకెప్పటికై న స్వరాజ్యము నడుగఁగలవా? ఏసభ్య దేశముననై న నిట్టిదుండునా? రైళ్ల కన్నేండ్లలవాటువడి నను, వరుసగా, నొకరివెంబడి నొకరుపోయి టిక్కెట్లు తెచ్చు కొను తెలివి మనవారికిలేదే! ఎందుకు మనము! ఏమైననేమి, ఆ టిక్కెట్లెచ్చుగుమస్తా యేమాత్రము బాధ్యతగలమనిషిగా లేడు. తంజావూరులో దిగఁగానే ఏజెంటుతో రిపోర్టుచేయ వలెను. నా కీఅనుభవ మీ రాత్రికలుగు టొకందుకు మంచిదే. కాని యేమిశ్రమ!” అని యొకేధోరణిగా మాట్లాడెను. రాజేశ్వరి అడ్డమువచ్చి “సరే, ముందు రైలు కందుకొనెదము. తరువాత వేదాంతము, ప్రతిక్రియ లాలోచించుటయు. కావలసి నంతసేపు మాట్లాడవచ్చు. రండి.”

బోనుకు చేరువనే ఒకపోలీసువాఁడు కాకీచొక్కా, ఎర్ర టోపీతో నిర్లక్ష్యముగా, కారాకిల్లీ నమలుచు, పచారు సేయుచు, ఎప్పుడైన సుందరు లావంకఁబోయినపుడు వారిపై దృష్టి నెఱపుచుండెను. రంగ వానిని సమీపించి, టిక్కెట్ల అవస్థ చెప్పెను.

“అవునయ్యా, ఈజనమును బారులుతీర్చుట మాపని గాదు. ఈకష్టము ప్రతినిత్యముండునదే. ఎవ్వఁ డావిషయ

మనుకోడే! మీ రీపట్నమునకుఁ గ్రొత్తవారుగా నున్నారు. దొంగలనుఁబట్టుకొనుమని నాకు తరువుగాని, వీరినందఱిని బారులుదీర్చుమనిగాదు.” అని పోలీసువాఁడు జవాబిచ్చెను.

“రాజీ, చూచినావా? ఈదేశస్థితి యంతయు మాట వలెను. చిన్న చిన్న సర్దుబాట్లవలనఁ బ్రయోజనములేదు. ఏ ముసోలినియో, నెపోలియనో రావలసినదే దీనిని బాగుపఱచుటకు! ఉపవాసములవలన నీజాడ్యము కుదురదు. శస్త్రపెట్టవలసినదే! దయాదాక్షిణ్యము పనికిరాదు. సంస్కరణములతోఁ గాలమువ్యర్థపుచ్చరాదు. ఒక్కమారు మొదలంట ఛేదముచేసి శుభ్రపఱుపవలసినదే!”

“సరే, సరే. ఇక్కడగాదు ఉపన్యాసము. తొందరగా పద. రై లెక్కుటకు నిమిషముంది. రై లే అందితే, తర్వాత సావకాశముగా మాట్లాడుకొనవచ్చును.”

రంగ్ జనము నిరువంకల నెట్టుకొనుచు, నితరులకష్టములంగూర్చి తన ఉపన్యాసము నంతలోనే మఱచిపోయి, పెద్దలను, పిల్లలను మోచేతితోఁ బొడుచుచు దారిచేసెను. రాజేశ్వరి మెల్లఁగా పడక, సంచి, తానే మోసికొనుచు వానివెంట నడిచెను.

అ యి ద వ ప్ర క రణ ము.

బో టు మె యి లు

రంగస్వామి టిక్కెట్లకై అవస్థపడుచున్న సమయమున, సిలోనుబోటుమెయిలు మొదటిప్లాటుఫారమునకువచ్చి నిలిచి యుండెను. దానియొప్పుం దిలకించిన, వల్లభురాకకై కేళిగృహమున నెదురుసూచురాణివలె నుండెను. ఇంజను యేబదిగజములు ముందునకుఁబోయి నీళ్లుత్రాగుచు, నరణ్యమృగమువలె మధ్యమధ్య గుఱవెట్టుచు, నక్షత్రఖచితమగు నాకాశమునకుఁ దనగర్భమునను నట్టిసంపదగలదని తెలుపుటకుఁగాఁబోలు నిప్పురవల నప్పుడప్పు డెగఁజిమ్ముచుండెను.

సిలోనుబోటుమెయిలు చాలాసుందరమైనది. తిరుచినాపల్లిలోనున్న రైల్వేశాఖాదిదేవతల కత్యంతము ప్రియమైనది. ఆరెండువేలమైళ్ల యినుపదారి పైనడచు నితరబండ్లయెడ వారికి నిర్లక్ష్యము. కాని దీనిపై మాత్రము మమకారము. ఆనాఁడు బోటుమెయిలున కొకకొత్తకళవచ్చియుండెను. మొదటి రెండుతరగతులబండ్లు కొత్తమాదిరి నూత్నముగా తయారైనవి. వాటికి రంగుగూడ మాయలేదు. అట్టి గొప్ప సందర్భములలో మూడవతరగతిబండ్లకుఁగూడ నిండుకరంగుఁ

బట్టించెదరు. ఏమైన నేమి, ఆనాటిబోటుమెయిలునకు రాణి కళ
పూర్ణముగానుండెను. రంగస్వామికి టిక్కెట్లసంతోభము
లేకుండినట్లయిన నాతఁడు దీనిలావణ్యమును వర్ణించి, బ్రిటిషు
రాజ్యమున నెంతమహత్తుగలదో నిరూపించియుండును.

ఆదినము రంగూనుస్త్రీమరు మదరాసు చేరినరోజగుటచే
సుమారు రెండువేలమంది పిల్లలు పెద్దలు స్త్రీలు పురుషులు
తమతమయిండ్లకుఁబోవు నాతురతతో బోటుమెయిలుకు వచ్చి
పడిరి. కావున మామూలుకన్న నిబ్బడి మనుష్యభారమును
బండి లాగవలసినదయ్యెను. ప్రతిబండిలోను పెట్టెలు, మూటలు,
పిల్లలు, స్త్రీలు. మెదలుటకు సందులేదు. ఒకటే బందెలదొడ్డి.

రైలు కదలుట కింక నైదునిమిషములుండెను. స్టేషను
మాస్టరు తనయేకాంతవాసమును వీడి స్లాటుఫారమున కేతెం
చెను. దర్జాయైనమనిషి. నోటిలో సిగరెటు గప్ గప్ మను
చుండెను. ప్రయాణీకులమధ్య కతఁడువచ్చుటే ఒకగొప్ప.
ఒక్కమారు మూడవతరగతిబండ్లవైపు చూచెను. ఈనల్లవారి
గతి యింతే. అందఱు నొకేబండిలో నెక్కవలె. ఇంకొక
గంటలో మఱొకరైలు పోవునుగదా. అది ఖాళీగాఁ బోవలసి
నదే. దీనికి ద్రొక్కిడి ఇటువంటిమనుష్యులనుఁబెట్టుకొని దక్షిణ
దేశములోఁ బ్రయాణసౌకర్యము లొడఁగూర్చుమనిన నెట్లు?
గొట్టెలలాగున నందఱొకటేగుంపుగా నొకేరైలు, ఒకే
బండిలో నెక్కి, త్రొక్కి చిక్కులువడుట!

స్తేషనుమాస్త్వరు ప్లాటుఫారంమీద నడచుట మనుష్యుల
మధ్యకు దేవుడు దిగివచ్చినట్లే. రైల్వేడొవ్యోగులందఱును
భయభక్తులతో సందడి చప్పిడిలేకయుండిరి. ఎవరితోఁగూడ
నతఁడొక్కమాట మాట్లాడలేదు. చివరకు పోలీసు ఛీఫ్
ఇన్స్పెక్టరు కనబడఁగా హెచ్చరించుకొనెను. “ఏమండోయి,
అపూర్వం తమదర్శనము. ఈగుంపులో నేదోపనిమీదఁగాని
తాముండరు. నావలన నేమైన సాయముకూడునా?”

“అవునండీ. పోలీసుకమిషనరు టెలిఫోనులో సందేశ
మంపినాఁడు, ఈరైలులోఁ బోవుచున్నవారి నిర్దురిని గమ
నించుమని.”

రంగ్ టిక్కెట్లకుఁబోయి బోనులోఁజిక్కి తంటాలు
పడుచున్న సమయమున ఎగ్జూరుస్తేషను రైల్వేపోలీసుగది కి
క్రింది టెలిఫోనువార్తవచ్చెను. “హాల్లో, ఇన్స్పెక్టరేనా, నేను
మదరాసు పోలీసుకమిషనరును. గుంటూరు అసిస్టాంటుకలెక్టరు
ఆర్. యన్. రంగస్వామి బదలాయింపై తంజావూరునకుఁ బోవు
చున్నాఁడు. అతనితోఁగూడ రాజేశ్వరిబాయి అనునావిడ ఈ
దినం ఉదయమే మదరాసువచ్చియుండినది. ఇరువురిని గమ
నించి వెంటఁబెట్టవలసినదని వై నుండి అవసరముగ నుత్తరువులు
వచ్చినవి. వెంటనే స్పెషలు సి. ఐ. డి. వాని నొకనిఁ బంపించు
చున్నాను. వాఁడెప్పుడువచ్చినను కష్టములేకుండుటకై ముందు
గానే మీరు ఆయిర్వు రెక్క డేబండిలో నెక్కునది గుర్తించ
వలసినది.”

ఛీఫ్ ఇన్స్పెక్టరు ఇంక నాలుగైదలలో పింఛనుబుచ్చుకొనును. తన ఆశలకు ఫలముగాంచినాడు. వదోగదిలోఁ గూర్చొనుట అతనికి సుఖము. కాని పోలీసుకమిషనరంతటివాఁడు సందేశమంపినాడుగదా యని బయటికివచ్చి స్లాటు ఫారంమీద మెల్లగా సామానులకుఁ దట్టుకొనిపడకుండా నతఁడు వీరికై వెదకుచుండెను. చివరకు మొదటితరగతిబండిలో వీరిసామానుగుర్తుచిక్కెను. అక్కడ నిలుచుకొనియుండఁగానే స్టేషనుమాస్టరు పలుకరించెను. అంతటితోనే స్టేషనుమాస్టరు ఇన్స్పెక్టరునువదలిపెట్టి ఇంజను డ్రైవరుదగ్గఱకుఁబోయెను.

రంగ సామానులు మోసినపోర్టర్లును కూలిడబ్బులకై కనిపెట్టుకొనియుండిరి. “వడిరా మీమనిషి? ఇంతసామాను బండిలోకెక్కించి రాకుండఁడుగదా?” అని ఇన్స్పెక్టరు వారిని దర్పముతో నడిగెను. “అయ్యా, మాకండ్లతో వారిని మేము చూచినాము. సన్నగా పొడుగుగా మామూలుమనిషియేనండి. టిక్కెట్టుకలెక్టరు నడగండి. వివరము లేమైనజెప్పును.” “ఛీ, సోమరిపోతులారా, అతఁడుగానుండఁడురా. గుంటూరు అసిస్టాంటుకలెక్టరయితే! మీరుచూచినమనిషి వారిజవానై యుండును. ఇంకను బయట వారికోసరం కాచుకొనియున్నాఁడేమో. వినను, రైలుకదలుట కింక మూడునిమిషములేయున్నవి!”

పెద్దగడియారమువంకఁ జూచెను. సరిగా పింఛనుబుచ్చుకొనుసమయమునకు దురదృష్టమువల్లనే పొరబాటువచ్చి తనకుఁ గళంకమువచ్చునో యని అతని భయము.

ఎవ్వరును రాలేదు. కాని చివరనిమిషములో నొక యవకుఁడు ఛీఫ్ ఇన్స్పెక్టరుదగ్గఱకుఁ దొందరతొందరగావచ్చి చెవిలో నిట్లు చెప్పెను. “అయ్యా, అంతయు సరిగనేయున్నది. భయంలేదు. వారు మూఁడవతరగతిబండిలోనున్నారు. తావు నకు వారు తంటాలుపడుచుండగా మెల్లఁగా నొకబండిలోని కిక్కిరించినాను. సామాను మొదటితరగతిబండిలో! మనుష్యులు మూఁడవతరగతిలో! విచిత్రమే! కాని మున్నుండు విడఁదీయ వచ్చు నీసమస్య. రాజకీయము లెప్పుడును దుర్లుటమే. బహు విచిత్రము! సెలవు, మీకు నన్ను జ్ఞప్తిలేదుగాఁబోలు. నాపేరు పొన్నన్. మీదగ్గఱనే, హాడ్ కనిష్టేబుగా విల్లుపురములోఁ జేరితిని. అది ఆతేండ్లక్రిందట. ఇపుడు పైకివచ్చినాను, సీ. వి. డి. లోఁ జేరి. వందనములు సెలవు.”

పొన్నన్ తలనాడించి, పసిపట్టినవేటకుక్కవలె చెంగున రంగన్ రాజేశ్వరులెక్కినబండివైపు పరువెత్తెను.

ఈచారుల చాకచక్యమునకు వృద్ధుఁడైనపోలీసు ఛీఫ్ ఇన్స్పెక్టరు ముగ్ధుఁడాయెను. తనకును ఎర్రటోపీగలదు, ముప్పదియేండ్లుగా చెమటకుతడిసి. కాని మొదటితరగతి మనుష్యులు మూఁడవతరగతిలో నెక్కినరహస్యమును తాను గుర్తించలేదు. తానీస్వగతమునుండి మేల్కొని, ఆపూర్వపుకనిష్టేబు నభినందించులోపలనే, బోటుమెయిలు కూతవేసి నక్షత్రమండలమున మబ్బువలె గదలిపోయెను.

ఆటవప్రకరణము.

గృహచ్ఛిద్రము.

అక్కూరురైల్వేస్టేషను చిన్నదైనను సుందరమైనది. ఇనుపదారి వంకదిరుగుచోట నొకమిట్టప్రదేశమున చల్లనిచెట్ల మధ్య, గుబురుకొనిన మామిడికొమ్మ నధివసించిన శకుంతము వలె, చూపట్టును.

ఇచ్చట భూమి సారవంతమైనది. సముద్రతీరమైనను చెట్లు చేమలు దండిగాఁ బెరుగును. కొబ్బరిచెట్లు ఆకసముఁ జూచుచున్నవి. మట్టినీడల వైశాల్యమునకు దరిదాపులేదు. మామిడిచెట్లు నేలపై నీడఁబఱచి బాటసారుల నిరీక్షించును. అక్కూరు ఊహాప్రపంచమున నొకరంగముగా నుండదగినది. రైల్వే దానికొక వింతసౌబగు నొడఁగూర్చును. పలువంకల యినుపదారి నాగకన్యను స్ఫురింపఁజేయును.

రైల్వే ఆవరణమున రాతికట్టడములు నాల్గును ఆశ్రమమునఁ బర్ణశాలలవలెనున్నవి. స్టేషను సైతము సమాధికిస్థానము. సంచారముయొక్క సందడి చాలతక్కువ. రైల్లుగూడ సముద్రపుగాలికి సొమ్మసిల్లుచు, నిద్రలో నడచినట్లు మెల్లఁగా కదలిపోవును.

ఆకసమున చంద్రరేఖ చిలుమబ్బులతో దోబూచు
లాడుచుండెను. సముద్రపుగాలి తిన్నగా వీచుచుండెను.
అప్పుడే నెం 10 రు రైలు ట్రాంక్విలైజరునకు సాగిపోవుచుం
డెను.

2

గడియారము ఎనిమిదిగొట్టెను. సుందరమున కప్పటికి
విశ్రాంతిగలిగెను. పగలంతను పొలముమీద కష్టించి మేతకు
దారివట్టుదుక్కియెద్దువలె నతడు ప్రక్కనున్న గృహమునకు
బయలుదేరెను.

గడపదగ్గట, సరస్వతి యెదురుపడెను. “అవును, నా
పెండ్లినాడే నాకిట్టిగతి విధింపబడునని నాకుఁ దెలియును.”
సరస్వతికంతము రోషకషాయితమైనను మార్దవము, మధురిమ
సువ్యక్త మగుచుండెను. స్తేషనుమాస్టరు తనకేదో యెసరు
వెట్టినదని అప్పుడే గ్రహించెను.

రాత్రి శాంతికేమి భంగముకలుగునో? సంఘర్షణ
దప్పించుకొనుటెట్లు?

సరస్వతి కింటివద్ద నన్నియు నవకతవకలుగానుండెను.
చీపురకట్టమొదలు చేద్రాడువఱకు నంతయు విపర్యాసమే.
చీపురుకట్ట యెవరినైన దండించుటకుఁ బరికరముగా నుండెను
దాని ఇల్లుతుడుచుట కనువుగాకుండెను. తావిని రైల్వేవాడు

విసరివేసినట్లు దూరముగాఁ గట్టిపెట్టిరి. దానిచుట్టును నల్లకంకర. సరస్వతి లేబాదముల రాళ్లమొనలతితీవ్రముగా బాధించెను. అంతకన్న స్త్రీలకుఁ గోపకారణ మేమికావలె?

“ఏమివచ్చిందికష్టము, మొదటిదినమే ప్రారంభించినావు నన” అని సుందరము బుజ్జగింపునారంభించెను. “చుట్టుపట్లఁ జూడు; ఎంతరమణీయమైనదో యీ ప్రదేశము. స్తేషనుచూడు యెత్తుగా...”

“చాలులెండి వర్ణన. ఏమిటి నాకష్టము! బాగుగానే విచారించినారు! నన్నుఁ తీసికొనివచ్చి అడవిలోఁ ద్రోసివేయుటే గాబోలు సుఖపెట్టుట. ఇక్కడ మృగములుండవలసిన దేగాని మానవులుండలేరు. గుడ్లగూబలఘోష, కప్పలసంగీతము, పాములు బుసగొట్టుట, మీకేమోగాని నాకుఁ బ్రయము గావు. ఇక్కడ నేనొకగంటయైన నుండఁజాలను. ఈరాత్రికే మీరు తంతెగొట్టి బదలాయించుకొనుడు. దినమంతయు నితరులకొఱకై తంతెగొట్టుచుండెదరు. ఒక్కరాత్రి మీకోసర మాపనిచేయరాదా? లేదా నన్ను రాత్రిబండిలో బోటు మెయిలుకు అందించండి. నేను గుంటూరుబోయెదను. చాలు ఇక్కడింతమట్టుకు సంసారము.”

సరస్వతి నిష్కర్షగా మాట్లాడెను. చివరకు వెండి లోటాను మగనిదగ్గటకు విసరివేసెను. సుందరము, తనవలెనే అవిడతర్జనభర్జనములకుఁ బాత్రమైన యాపాత్రను క్రిందఁబడ

కుండ నందుకొనెను. అతనికి వస్తుసంచలనము నతివేగముగా పసిపట్టుశక్తి గలదు. గంటకు నలువదిమైళ్లువేగమునఁ బరువు లెత్తురైలుమొదలు, ఇంటిలోఁ బరిపరివిధముల ఫట్టిలుగొట్టు పాత్రసామగ్రివఱకు నాతనిమెలకువకు మించిపోవు వస్తువులేదు.

ఆవెండిపాత్ర సుందరముగారిసంధ్యావందనార్థము విసరఁ బడినది. రైల్వేమాలచాకిరి కిది కొంతపరిహారమని సరస్వతి నమ్మకము. కాని రైలు వేళలు, సంధ్యావందనమును సకాల మున జరుగనీయవు. మగవారివిషయమున విధిక్యత్యము లెప్పుడో యొకప్పుడైనను మేలేనని సరస్వతి భావించెను.

సుందరముచేతిలోఁ బాత్రను క్రిందుమీఁదుచేసెను. నీళ్లులేవని నోరువిప్పిచెప్పుటకు ధైర్యముచాలదు. సరస్వతి యెడమకంటి కొసచూపుములికి నొకదానిఁ బ్రయోగించి, దూరముననున్న బావికిఁ బొమ్మని సంజ్ఞ చేసెను. కాని మరల నించుక మెత్తవడి నిర్లక్ష్యముగా ప్రక్కనున్న గంగాళమువై పు వ్రేలుసూపెను.

సుందరము పిల్లివలెఁబోయి నీళ్లు ముంచుకొనెను. కాని మొదటిదినమే పరిస్థితు లింతవిషమించుట బాగులేదని, సాహ సించి ప్రత్యుత్తర మారంభించెను.

“సరే, ఇది అడవి, మృగము లుండఁదగినచోటు. కాని రైల్వేఉద్యోగులందఱు దీనిపై నెంతగా కన్నువేయుదురో నీకేమి తెలియును? రైళ్లు తక్కువ. పని స్వల్పము. ఒక్కస్తేషను

దాటినచో, దివ్యమైన ప్రదేశము త్రాంక్విలారు కలదు. మనము
ఒద్దికగానున్న యెడల నిది స్వర్గతుల్యము. జంక్షనులలో రాత్రి
బగళ్లు చచ్చి చెడి పనిజేసినాను. నాకు తెలియు నాకష్టము.
ఇక్కడఁ, గాలుమీఁదఁ గాలువేసుకొని, పింఛనుబుచ్చుకొని
నట్లు జీతముఁ బుచ్చుకొను చుండవచ్చును.”

“అవును లేండి, పింఛనులా గేయున్నది మీజీతము. నెల
కువదిరూపాయలుముష్టి. మా అన్న వినిన నవ్విపోవును. మీకు
నెలకువచ్చునది, ఆయన కొకదినములోవచ్చును. మీరు జెండా
చేతఁబట్టుకొనెదరు. ఆయన జెండానిలుపువిధముమాత్రము
వేత.” స్టేషనుమాస్టరు అధికారలాంఛనము నామె నిష్కరుణ
ముగాఁ బ్రస్తావించెను.

“అవునవును, మీఅన్నది అదృష్టము. రంగ్ వి సి.
యస్ అగునని యెవరనుకొనిరి! ఇప్పుడు గుంటూరు అసిస్టాంట్
కలెక్టరుగదా? కాని అందఱు కలెక్టర్లుగాఁజాలరు. రైల్వేనడ
పించువారుగూడ కొందఱుండవలెనా!”

సరస్వతిముఖపద్మము నలముచున్న రోషచ్ఛాయలఁ దొ
లంచుటకు సుందరము వాక్చతురుఁడాయెను.

“కాని, నీకిటీవల జాబువ్రాసినట్లులేదే? ఎప్పుడతనికి
పెండ్లి? యస్. వి. ఆర్. లైనుమీఁద నేస్తేషనుకై నను మనము
తాగ్జీలేకపోవచ్చును. శుభలేఖనై నవ్రాయఁదూ?”

సరస్వతి, యీ ప్రశ్నలకు జవాబు నిచ్చుటకుమాటగా, ప్రస్తుతమైన మఱొక ప్రశ్న వేసెను. “ఏమి, యీ వేళ నిమంత్రణ బ్రాహ్మణునికివలె విస్తరింపఁబడుచుకొన్నారా? చిన్నది చాలదా?”

భోజనమువలన నేమైన భార్యామణి కోపముతగ్గు నేమో, తనకు రాత్రియంతయు నామె ననునయించునవస్థ తప్పు నేమోనని, సుందరము త్వరత్వరగా వెండిగిన్నెలో నీరు వ్రేళ్ల సందునఁ బాటఁబోసి, సంధ్యను ముగించుకొనెను. ఇంక నా మహాదేవికి కష్టమెందుకని తానే, మంచి అరటియాకును దీసి, ముందఱవేసుకొని, నాలుగైదుమార్లు నీరు ప్రోక్షించి, కడిగి, ముడుతలు లేకుండునట్లు పఱచుకొని, పొడిదగ్గుదగ్గి, తలనాడించుచు, సిద్ధముగానున్నానని తెలియఁజేసెను.

ఆసమయములోనే సరస్వతి నిమంత్రణ బ్రాహ్మణప్రశ్న వేసినది.

ఈసారి సుందరము సరిగా జవాబిచ్చెను. “ఎందు కింత విస్తరి యనియా నీనస? మనదొడ్డిలో నరటియాకులు విస్తారముగా నున్నవని పెద్దవిస్తరినే వేసుకొన్నాను. ఇంత మంచి భూమి యీ చుట్టుప్రక్కలమైళ్ల తరబడి వెదకిననులేదు.”

“మఱి తినండి ఆకులనే; ఇక్కడ బియ్యపుబస్తా లంతవిస్తారముగా పండవుగదా. ఇరువదిరూపాయ లిరువరినిఁ బోషించ లేవుగూడా.”

“ఎందు కంతనిరాశ? తొందరలోనే బియ్యపుబస్తాలకు, గూడ మనకు లోటుండదు. నీవుమాత్రము కొంచెమోపిక దెచ్చుకొనవలె. దైవమున్నాడువైన.”

“రైల్వేడీడ్యోగులుగూడ నున్నారమీపైననే! వారిని బోయి ప్రార్థించండి ముందట.”

“దైవమనుకూలముగానున్న నదియు నొడఁగూడును. సరసూ, ఎందుకింత? తొందరలో గూడ్సుబండ్ల నీలైనమీద నడిపించెదరు. అప్పుడు నీవు కోరినవస్తువు గోరినట్లు తెచ్చిపెట్టెదను. బియ్యము, పప్పులు, పండ్లు—యేమియును కొదువయుండదు. తక్కువజీతమువారికి దేవుఁ డేదో దారిచూపనే చూపియున్నాడు.”

3

సుందరము విస్తరిముందుకూర్చొని, యింకను నీళ్లు ప్రోక్షించుచు, నిటునటు నానీటిబొట్టులఁ గదలించుచుండెను. సరస్వతిమాత్రము రోషస్ఫురన్తూర్తియై ముందునిలిచియుండెను. సరసమో, విరసమో యింకను నిశ్చితముకాలేదు. చివరకు సరసమే సంప్రాప్తమయ్యెను.

సరస్వతి ప్రసీదయై, వంటయింటిలో నడుగు పెట్టి, అన్నపుస్తాంబాళమును దెచ్చి, సుందరమువిస్తరిలోఁ జిందరవంద

రగా మెతుకులఁ గ్రువ్వురించెను. అలిగినఆడవారికే తెలియును ఆవడ్డెనయొప్పిదము.

విస్త్రుటో నన్నమునుఁజూడఁగానే, సుందరము కోపము సేసికొనునుద్యమము మానుకొని, సంధిప్రయత్నమునే కొన సాగించెను. తనరాణిని వశపఱచుకొనుటకు మఱొకఅధ్యాయము నారంభించెను.

“ఇచ్చటి మిరాశీదారు నాకుఁ దెలియును. చాలాసం పన్నుఁడు. రెండువేలయెకరములు భేషై నమాగాణి. అతని ధాన్యపుకుప్పలు స్టేషనునుండి చూచినఁ గన్పట్టును. వాని ధాన్యరాసులఁజూచిన దేవతలకన్నులునుం గోరగించును.”

ఐశ్వర్యోద్భాటనము స్త్రీలకుఁ బ్రియమని కథలం దతఁడు చదివియుండెను. సరస్వతిరోషము ననునయించుట కిచ్చటి శ్రీమంతునికథ యెందుల కుపకరింపరాదు!

“నేనప్పుడే మొదలియారున్నేహమును సంపాదించితిని. ఈరైల్వేలైను కేవల మతనికొఱకే వేయఁబడినది. అక్కూరు స్టేషను అతనిసృష్టి. ఇతరుల కిది నిష్ప్రయోజనము. అతఁడడుగఁ గానే యీస్టేషను వేయఁబడినది. మొదలియారు తాలూకా బోర్డు, జిల్లాబోర్డులందు సభ్యుఁడు. అటవములోఁ దాను చేవ్రాలుచేసి, యింగ్లీషునిపించుకొనఁగలనని సగర్వముగా నతఁడు నాతోఁజెప్పెను. శాసనసభకుఁగూడ నిలువవలెనని ఆశ

వదుచున్నాడు. ప్రపంచములో భాగ్యవంతుడు నేయలేని దేమిగలదు?”

సరస్వతి సుముఖయై వినుచుండెను. సుందరము సంతోషించెను. నవలలఁ జదివినందువలన నిపుణముగా కష్టముల గట్టెక్కించుచున్నానని తన్నుఁదా నభినందించుకొనెను.

“మొదలియా రీదినం మధ్యాహ్నము నెం 9 రు రైలు కొరకు, సీడకోమోటారు కారులో వచ్చెను. పలువన్నెలదుస్తులు, మెటుగు పెట్టినయుక్కువంటిశరీరము, స్థూలకాయుఁడు. ఇంకను అవివాహితుఁడు.”

వ్యాఖ్యానమువదలి తొందరగా కథగానివ్వుని సరస్వతి తలయూఁచెను.

“నెం 9 రు రైలు అర్థగంట ఆలస్యముగా వచ్చెను. ద్రైవరు ట్రాంక్విబారులో తనసరసురాలితో మఱికొంతజాగు సేయుటేకారణము. నేనొక్కఁడనే మొదలియారుతో ముచ్చటించితిని. స్టేషనులోనున్న కుర్చీలలోకిల్ల మేలైన దాతనికమర్చితిమి. పోర్టరువాఁడు కరియ్ విడిగినకాలు ప్రాతకుర్చీని జోడించి తయారుచేసి వడ్డంగి కూలిబుచ్చుకొన్నకుర్చీ అది. మొదలియారు నాపైఁ జాల యభిమానముచూపెను. తాను తిరిగిరాఁగానే, రెండుబస్తాలు మేలైనబియ్యము మనకుఁ బంపించెదననెను. స్టేషనుమాస్టరు నతఁడు స్వజనముతో సమానముగాఁ జూచుకొనునట.”

సుందరము చెప్పినదానిలో సగము నిజము, సగము కల్పన. కల్పనయును తానాశపడుచున్నదాని కనుగుణమైనదే. ఏమిచేయును? పెండ్లాము ననునయించవలెనా? సత్యముతో నామాత్రము స్వాతంత్ర్యము చెల్లదా! సరస్వతీస్థితమున కెట్టి కల్పనలకైన బాల్పడవలసినదే. ఆవిడ మెల్లగా కటాక్షిం చెను. చిటునవ్వుకటి పెదవులపైఁ దొల్కాడెను.

సుందరమునకుఁ బట్టరానిసంతోషమయ్యెను. రెండవ చేయి విస్తల్లో నన్నమును ప్రోగుసేయుచుండెనుగాని లేకున్నఁ జప్పట్లు చఱచియుండును.

“గూడ్సులై ను సమ్మతింపఁబడినట్లే. కొన్నిరోజులలో ఖరారు. అపుడు నీవు కోరినదెల్ల నీకు లభించును. కూరగాయలలో తోఁటగూరమొదలు కోసుగడ్డవఱకుఁ గొదువలేదు. బియ్యము, పప్పులు, మేలైనసరకు—అంతయు నుచితమే. మొదలియారే ప్రతిసంవత్సరము కొలంబో కిరువదివేలబియ్యపు బస్తాల నెగుమతిసేయును. ఇక కాశ్మీరముమొదలు కన్యాకుమారివఱకు దొరకుఫలపుష్పములు, నాగరికవస్తుసముదాయము దిగుమతిసేయును. ప్రతిది మనచేతిగుండా పోవలయును.”

“ఇరువదివేలబియ్యపుబస్తాలా? ఆశ్చర్యము! అతఁడు చాలాభాగ్యవంతుఁడై యుండవలెను. అంతధనముతో నాతఁడేమిసేయును?” సరస్వతికంఠము చాల మృదువై యుండెను.

కాంతముగా సంభాషించునప్పటి మధురిమ పునరుద్భావ మయ్యెను. చుట్టుముట్టు మేఘపటలములజయించి వెలుంగొందు నుదయభానునివలె నామెముఖమండల మింపుగొలిపెను.

సుందరము తనచాతుర్యము ఫలించెగదా యని పొంగి పోయెను. “అవును, వీరు చాలాభాగ్యవంతులు, కాని నిర్వాహ పారులు, దుశ్శీలురు. మూడుతరములుగా కూడఁబెట్టినధనరాశి ఊణములోఁ గరంగుచున్నది. మొదలియారు యువకుఁడు. అతనికి సలహాలిచ్చువా రనేకులు. అకూర్చున్దేషనుమాస్టరునకును వారిలో నర్హస్థానము గలదు. మొదలియారు తాతలనాటి రొక్కము నంతటిని వెచ్చించినాఁడట. సాయంత్ర మతఁడు తీవిగా బయలుదేరిపోయినది మాయవరములో నొక మార్వారీ వానికడకని వినికెడి. నేను వెషావరునుండి రామేశ్వరము వఱకు సంచరించినాను. పనిలేనిభాగ్యవంతు లీతమిశ దేశములో నున్నంతనీచులు, స్వార్థపరులు మఱెక్కడనుఁ గానరారు. ఈ మిషాబియ్యమువలన మనగుణములును ఊయించినవిగావలయు. చింతపండుతిని చెడినాము.”

సరస్వతి కథలోఁ బూర్తిగా నిమగ్నయ్యెను. తన నాథునియందును కవితృగుణముండుట కచ్చెరువందెను. ఏ కాంత వాసము, సాగరసమీరము నిరంతరజీవనపరిశ్రమమున మోడులైనవారింగూడ చిగిరింపఁజేయునా!

ఈసుముఖత్వమును బురస్కరించుకొని సుందరము తన విన్నపముఁజేయ సాహసించెను. ఇంతవఱకు భోజనముసాగ

లేదు. అన్నము వడ్డించినదేగాని సాధకమురాలేదు. సాంబారు కొరకే కర్రకు కనిపెట్టుకొనియుండెను. సరస్వతి సౌందర్యరాశి వలె ముందటగూర్చొని యుండెను.

“అన్నము చల్లగాఁబోవుచున్నది. ఇక్కడ నీలగిరులంత చలి. కొంచెము సాంబారు తేఁగూడదా?”

సరస్వతి ఒక్కమాటు స్వర్గమునుండి దిగెను. “సాంబారా? ఈవేళ విందుభోజనమనుకొన్నారా? ఎందు కాసాంబారు మీఁద అంతప్రేమ? సాంబారులోఁ జింతపండువలననే మీరు చెడినారు. ఇక్కడదిగిన దీవేళనేగదా. ఇంకను నేను వస్తువులను సర్దుకొననైనలేదు. ముఖముగడిగికొనుటకే తడవులేదు. క్రొత్త యింటిలో నాల్గుమెతుకులు వండిపెట్టినందుకు సంతోషించండి. మగవారిదంతయు విపరీతమే. ఏమి మేము బరువుమోయుపశువులమా, ఆటబొమ్మలమా?”

సరస్వతి ప్రసంగమునకు సుందరము నిర్ఘాంతపోయెను. ఆవిడ రోషముఁగనినఁ గేవలము సాంబారువలననే ప్రత్యక్షమైనట్లులేదు. గృహజీవనమే ఆమెను అడుగడుగున బాధించుచున్నట్లుండెను.

నిమిషములు గడచిపోయెను. ఎవ్వరును మాట్లాడలేదు.

4

సరస్వతి నిండుజవ్వని. ఇంచుక లావయ్యను మృదువైన శరీరము, అపరంజిబంగారువంటివర్ణము, గుండ్రనిముఖము,

పొచ్చెములేనిపూర్ణసుందరి, ఉన్నతమైనలలాటము, తిన్నని
ముక్కు, విశాలమైననేత్రములుగలిగి ఆగర్భశ్రీమంతులయింటం
బుట్టినదివోలే విరాజిల్లెను. నిజమునకు సరస్వతి పేదవంశము
ననే ప్రభవించెను. సౌందర్యప్రాప్తి దైవికము.

ఈమెతండ్రి తంజావూరులో సంపన్నులైన యొకా
నొకమహారాష్ట్రబ్రాహ్మణవంశమునఁ గొలుపుండెను. జీతము
నెలకు పదితూములధాన్యము, ఐదురూపాయలయ్యును, ఇంటి
పెత్తనమంతయు నీతఁడే నిర్వహించుచుండెను. అట్టిసంపన్నుల
గృహాంగణమునఁ బెరిగినదగుటవలననే సరస్వతికిఁ గళాకాం
తులు నిజవంశమున కన్న నెక్కుడుగా సమకూడెను.

ఆసంపన్నులకుఁ దటాలునఁ బతనముగల్గెను. రాచటికపు
మర్యాదలుగల్గి, సముచితాచారముల నడిపించుటకు రాచటి
కపుసంపత్తి వలయుఁగదా. మూడుకేసులు హైకోర్టులో వీరికి
విరుద్ధముగా తీర్మానమాయెను. దివాలా తీవలసివచ్చెను. సరస్వతి
తండ్రియు, తనయజమానునివలెనే భగ్నహృదయుడై మర
ణించెను. సరస్వతి కపుడు పదేండ్లవయసు. తల్లియు మఱినాలు
గేండ్లకే పరమపదించెను. సుందరము సరస్వతికి దూరబంధువు.
పెండ్లియగునప్పటి కాయతఁడు కాలేజీలో చులుకుగా చదువు
కొనుచుండెను. కాని, పెండ్లియైనకొన్నాళ్లకే అతనికి మతిచలిం
చెను. దేశద్రిష్టరియాయెను. చేతిలో రాగిదమ్మిడిలేకపోయి
నను, ఒడలినిండుకు విభూతిఁబూసికొని, సన్యాసివేషమున
భారత దేశమంతటనుఁ దిరుగాడ నారంభించెను. రైలువారు,

పాపము, సన్యాసివేషధారుల నట్లే పీడించరు. బూడిదబూసి
కొన్నచో టిక్కెట్టుపట్టింపు తక్కువ. చేత రుద్రాక్షమాల
యుండెనా, టిక్కెట్టుకలెక్ట్ క్లావంకయే తిరిగిచూడరు.
అధవా, అడిగినను విసుగుతప్ప వేటుఫలములేదు.

సుందరము దేశాటనము మధురలో దైవికముగా సమాప్తి
నొందెను. క్రొత్తగా నుద్యోగములోఁజేరిన అసిస్టాంటు
ట్రాఫిక్ సూపర్ నెం టాకఁ డచ్చట యీదంభసన్యాసినిగుర్తించి,
యితనికథనాలకించి, దయగొని, భార్యనుదెచ్చుకొని గృహ
జీవన మారంభించునియమముతో నాతనికి మాయవరమున
టిక్కెట్టుకలెక్ట్ రుపని నిప్పించెను.

సుందరము టిక్కెట్టుకలెక్టరుగా మంచిపనివాఁడాయెను.
సంసారముఁదెచ్చిపెట్టుకొనెను. కాని మొదటినాఁడే సరస్వతికిఁ
దనకుఁ గలయంతర మెఱింగెను. సరస్వతిరూపమునను, గుణము
నను, తేజమునను తనకన్న నెంతో యుత్తమమైనది. ఆమహా
ప్రవాహముచెంతఁ దానొకచిన్న కాలువ. ఉన్నతదరుల నధిగ
మించి తనప్రేమోపహారము నాప్రవాహమున నై క్యపటుప
భైర్యముచాలలేదు. ఆవిడవై ఖరి ననుగమించుటే యితనిజీవన
విధానమయ్యెను. కాని మాయవరములో నితని కొకశుభము
చేకూఁతెను. తిరిగి, బాల్యమందువలెనే గ్రంథపఠనాసక్తి కలెను.
సరస్వతియు తనవలెనే గ్రంథపఠనమునఁ గుతూహలినయగుట
శుతోషదాయకమయ్యెను. స్త్రీషులలో హిగ్గిబాధమ్ముకంపెనీ
వారి పుస్తకములదు కాణ మతనికి శరణ్యము. అచటిగుమా

స్తాతో స్నేహమునెఱపెను. ఆగుమాస్తాయును చదువుట ప్రధానము, చదువఁబోనిధనికులకు విక్రయించుట తరువాతి విషయమనియుఁ దలంచువాఁడు.

మాయవరములో మూఁడేండ్లు రాత్రింబగళ్లు పనిచేయు టతో సుందరమునకు విసుఁగెత్తెను. మాయవరం, ట్రాంక్వి బారు చిన్నలై నుపడఁగానే, ఇతఁడు అక్కూరుమీఁదఁ గన్ను వేసెను. పట్టణముల కలవాటుపడిన తనసహధర్మచారిణి కావిజన ప్రదేశము సరిపడదని శంకించెను. కాని మొదటిదినమే యింత భీభత్స మగుననుకొనలేదు.

సుందరము కొంతవఱకు జీవితములో జయించుకొని రాఁగలవాఁడే. కాని అతనివర్తన వంకరటింకరపద్ధతి. ముఖమున నవిచ్చిన్నముగా వర్తించు టెఱుఁగఁడు. ఎన్నో వంకలు దిరిగి విషయమునకువచ్చును. ఇంక సరస్వతియుం దీలక్షణము మఱింత రూఢియగును. ఇది గొప్పలోపము. స్త్రీల కీపరిభ్రమణము నచ్చదు. తానుచదివిన నవలలవలనఁగూడ నీవిషయ మాతఁడు గ్రహించియుండెను. కాని నిత్యజీవనమున నాతడు తనసహజలక్షణముల మార్పుకొనఁజాలకపోయెను. అతనిబుద్ధి కీవక్రత నాపాదించురహస్యకోశముల నరికట్టఁజాలఁడు. ఇట్టి దానికి ఫలమే, యీనాఁడు సరస్వతి తీవిగా ముందుకూర్చొని యుండ, నీతఁడు సాంబారునకై కనిపెట్టుకొనియుండుట.

కాలము కష్టముతో సాగుచుండెను. కాని, మంజుల మైన యీసందిగ్ధదశ యట్లే యుండెను.

నెం 10 రు రైలు ట్రాంక్విబారునకుపోయి నెం 13 రుగా తిరిగి అక్కూరునకువచ్చి మొదటిచెక్కదగ్గఱ నిలిచియుండెను. మాటిమాటికి రైలుకూత గింగురుమనుచుండెను. సుందర మింకను సాంబారునకై వేచియుండెను. ఇంకను అన్నమును ప్రోగుసేయుచుండెను. రైలుకూత వినఁబడఁగానే, ఇతడు అన్నమును విస్తరిమీఁద చెల్లాచెదరుగా విసరికొట్టి రైలును రప్పించుటకు లేచెను. “అబ్బబ్బ! ఈచిన్నలైనువారికిఁ గాలజ్ఞాన మేమాత్రమును లేదు. వారియిష్టమువచ్చినట్లు ముందఱగానో, ఆలస్యముగానో వచ్చుట, ముష్టిట్లువేధించుట. ఇంక నిట్లు కరుగఁజాలదు. ఏడీ, ఆదొంగవెధవ కరియన్?”

ఏడవ ప్రకరణము

కరియన్ కడగండ్లు.

సుందరం గృహచ్ఛిద్ర మిట్లుండఁగా, కరియన్ మాత్ర మూరకుండలేదు. కల్లంగడిలో నతిరభసమునేయుచుండెను. కరియన్ అక్కూరులో చాలాచొరవగలవాఁడు. స్త్రీషను మాస్టర్లు వచ్చుచుందురు, పోవుచుందురు; కాని కరియనులు మాఱరు. అక్కడిరైలుకమ్మలవలెనే స్థిరముగా నాటుకొని యుందురు. రైళ్లునడచుట కాకమ్మలవలెనే వీరును అత్యవసరము. స్త్రీషనునకు బహిఃప్రపంచమునకును కరియన్ లంకె. అందఱుపోర్టర్లకన్న నొక్కయాకు నెక్కువచదివినవాఁడు.

అక్కూరుస్త్రీషను ఆవరణములో కరియనునకును రైల్వే వా రొసఁగినవసతిగృహము గలదు. ఇదొక నలుచదరపురాతి కట్టడము. ఇల్లనుటకన్నను పెట్టెయనుట మేలు. గాలి, వెలుతురువచ్చుటకుగా పైన నొకరంద్రముతప్ప వేఱుసదుపాయము లేదు. ఇట్టిచోట వసించుట తననొకరిసీచత్వమును మఱింత సార్థకపఱచుటయని కరియన్ భావించెను. రైలునెక్కువారు, దిగువారు తనరాణివాసములపైఁ గన్నువేయుటగూడ గొప్ప యిబ్బంది. జగద్విహారమునకు సమర్థుడైన తాను రైలువారు కట్టిపెట్టినబోనులో నుండుట తగదు.

రై లేనియమముల నుల్లంఘించియైనను, కరియన్ ఒక
ఫణ్ణాంగుదూరమున గ్రామములోనే కొబ్బరితోటలో నొక
ప్రాతయింటఁ గాపురముఁబెట్టెను. ఇల్లాలు పెద్దయింటిపిల్ల.
ఇప్పటికిని ప్రాతమర్యాదలు పోలేదు. అందువలన నందఱికంటఁ
బడకుండఁ గాపాడుట కరియనునకు మఱింత విధ్యుక్త
మాయెను.

కరియన్ యశావనమునుండియు ఖులాసాగా తిరిగిన
వాడు. చుట్టుపట్లనున్న చదురుకత్తెలతో సరసముసాగించిన
వాడు. మత్తభునిసాహాయ్యముతో ననేకగ్రామముల నీతఁడు
దండెత్తెను. అదంతయు తనకుటుంబ ముచ్చదశలోనున్న కాల
మున. వంశమునకుఁ బేరుమాసి, సంపద యొందినవెనుక నీతని.
స్వైరవిహారము మందగించెను.

భార్యమాత్రము పతివ్రత. నల్లరుబిడ్డలను కన్నులఁ
గప్పకొని పెంచుచుండెను. ఈబిడ్డలగొడవ కరియనునకు
నచ్చదు. ఏదో దౌర్బల్యవస్థలో సంప్రాప్తమైరని యతని
తలంపు.

కందన్ అక్కూరుచేరుకొన్నవెనుక, నాతనికి మఱింత.
ప్రతిగా నుండుటకుఁ గాబోలు, కరియన్ స్త్రీవిషయమున
స్వేచ్ఛ నెక్కుడుగాఁ జూపసాగెను. ఇటీవలనే పదునేనేండ్ల
వాలిక, ఇంకను గోటిగిల్లువడక కొమ్మనేనిల్చియున్న కుసుమము
వలె రమణీయమైన దీతనికంటఁబడెను. ఒకదినము స్నేహనులో

రైలుదిగుచుండఁగాఁ జూచెను. ఆపిల్లనప్పు ఇంకను యితని చెవులరణితమగుచుండెను. ఇప్పుడు రైలుధ్వనిగూడ దాని ముందు హీనముగా శ్రవణగోచరము.

కరియన్ అప్పుడప్పు డిట్లు స్వగతము వచించువాఁడు. “ఇంతచక్కనిచిన్నదానిని, ఒకదినమైనఁ బంజరములోఁబడక యిటునటు చరించు నీరామచిలుకను నేనూరకపోనీయను. అవ సరమేవచ్చుచో, రెండవ పెండ్లాముగాఁ బెండ్లాడెదను.” రెండవ పెండ్లి కరియన్ ముందటనే నిశ్చయముసేసికొనెను. చక్కనిపిల్లకొఱకుమాత్రమే వేచియుండెను. తాను తప్పద్రాగి యున్నప్పుడునై తము కామాక్షి యతనికి మఱపురాదు.

కల్లంగడిలో కందన్తో సమాధానపడిన వెన్వెంటనే, కరియన్ పూర్తిగా సారాయిమత్తుతో నింటిదారివట్టెను. కాని, త్రోవలోఁ దలవనితలంపుగా కామాక్షి ప్రత్యక్షమయ్యెను. అవిడ అరటియాకులకట్ట, యేవో పండ్లు, పేముపెట్టెయొకటి, చిన్నపడక మోసికొనిపోవుచుండెను. చూడఁగా రై లేవ్వేష నున కేదో ప్రయాణమై పోవునట్లుండెను.

ఇదేమి, ఒక్కసారియైన ముట్టుకొనకముందే, ఒక్కపాట యైనఁ బాడకముందే తనముద్దులపిట్ట యెగిరిపోవుచున్నదా! త్రాగియున్నను కరియన్, ఈమాత్రము గ్రహించెను. దైహిక విషయములఁ గొన్నింటఁ ద్రాగుడువలన సూక్ష్మతహెచ్చును. కామాక్షి తేటఁదనము కరియన్ నూఁగించెను.

“చక్కనిదానవు, యెక్కడి కీరాత్రి చీకటిలో నొక్క తెవే పోవుచున్నావు?” కరియన్ నిర్భయముగా ముందుపడెను.

“స్తేషనునకు, అక్కడనుండి మాయవరమునకు. ఇల్లు లేనిదానను. ఇక్కడనుండి అక్కడకు, అక్కడనుండి యిక్కడకు, ఇంతే మాబోంట్లగతి. కరియా, నీకు రైలుకు వేళగాలేదా? ఇంకను యిక్కడనున్నావే?” “ఇంకను చాలానేపున్నది. భయపడవద్దు. ఈరాత్రి ఒంటరిగా నెందుకు? నేనువచ్చి నీకు టిక్కెటుదీసియిచ్చి రైలెక్కించెదను. నాతో నింటికిరమ్ము. రెండుముద్దలు నోట్లొవేసికొనివచ్చెదను. ఇద్దఱముఁగలిసి స్తేషనునకుఁ బోవచ్చును.”

కరియన్ గొంతు, చూపులు మోహము వెలువరించెను. కామాక్షి చుటుకుగలపిల్ల. అందులో మానసంరక్షణమున స్త్రీలుదఱికిని చాలామెలకువ. కరియన్ డేళ్ళముఁ గనిపెట్టి యిట్లనెను.

“నాకు భయములేదు. నేను స్తేషనునకుఁ బోఁగలను. నీ వింటికిఁ ద్వరగా వెళ్లి వచ్చివేయుము. నీకును వేళయైనది. వెళ్ళుము.”

ఇట్లనుచు నావిడ, అతఁడు నిర్బంధించునేమోనని వేగముగా ముందుకునడచెను. ఇట్టిసమయమున నొకముద్దునైనఁ గొనవలెనని కరియనున కుత్సాహముపుట్టెను. చుటుకుపిల్లలు

కామాక్షీవంటివా రూరక మాటలకు లొంగరు. సాహసము నేయనిదే ప్రయోజనములేదు. సరిగా నిదే సమయమునకు దాపుననే బండ్లధ్వని, లాంతరుల వెలుతురు కరియకొండద్యమము నకు భంగకారులయ్యెను. త్రాగియున్నను, ఇంచుక తెలివించెచ్చుకొని, భార్యపై మఱింతరోషముతో నింటివైపు పరువెత్తెను.

2

కరియకొండ నెలరోజులుగా నింటికొక్కదమ్మిడినైన చిచ్చినవాడుగాడు. భార్యయే పై తృకధనముతో నెట్లో వెళ్లబుచ్చుచుండెను. పరాయివారిని ఉప్పునడుగు పెట్టుగదు. ఇంటిలో బియ్యములేవు. పొరుగువారి నడుగుదమనుకొనెనుగాని ధైర్యముచాలలేదు. అందువలన భర్తరాక నిరీక్షించుచు గూర్చొనెను.

ఎవరిదో కాలిచప్పుడు విని తలుపు దెఱచెను. వచ్చినది కరియకొండగాడు, కందక. వెంటనే వెన్నకుమరలి, ఆవిడ వంటింటి మఱుగుజొచ్చెను.

“అమ్మా, భయపడవలదు. నేనును కరియకొండ యీదినం తిరిగి స్నేహితులమైతిమి. ఇక్కడి కతం డింకనురాలేదా? వచ్చి యుండుననుకొంటిని. పోనీ, మీ కందఱికిఁ గుశలమా? బిడ్డలు

కులాసాగానున్నారా? ఏమి యింటిలో వంటప్రయత్నము లేదే? ఆరమరలులేక నాతోఁ జెప్పుడు.”

ఈలోపుగా, బిడ్డలునల్లరు కందకాదగ్గఱకువచ్చి తిను బండారముల కాసపడిరి. కందకా పరిస్థితులను గ్రహించెను. “కరియకా డబ్బంతయును కల్లునకు ధారవోయుచున్నాఁడు. ఇదిగో ఈరూపాయ గైకొనుఁడు.”

కందకా తిన్నగా రూపాయను నేలపై దొర్లించెను. అది మట్టిలో దొర్లిపడి నిలువఁగానే, కరియకా లోనికివచ్చెను. అతఁ డేయవస్థలోనున్నదియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

“కందా, యిక్కడేమిసేయుచున్నావు? నా పెండ్లాముతో నీ కేమిపని? ఇందుకా నాతో సాయంత్రము స్నేహము నటించి తివి? ఈరూపాయ యెక్కడిది. దానికి లంచమా? ఛీ” అని కరియకా కోపావేశముతో గద్దరించెను.

కందకా అతని శాంతింపఁజేయ దొరకొనెను. “కరియకా, ఎందుకు కోపము? విషయమంతయు వినుము. నీవింటికివచ్చి యుందువని వచ్చితిని. మనస్నేహమును పెంపొందించుటకే నారాక. వదినెకు నానమస్కృతు లందఁజేయఁగల్గితిని. త్వరపడి లేనిపోనినిందలు వేయకుము.”

కరియకా జవాబుపలుకలేదు. కందకా కరియనునకు కోపదేశముసేయ నెంచెను.

“ఇదిగో, నీవు భార్యాబిడ్డలయెడ నిష్కరుణముగా నున్నావు. ఈపదునేనురోజులలో నొక్కదమ్మిడి వారి కీవైతివి. అందఱును మాడుచున్నారు. నేనిది గ్రహించితిని. బిడ్డలనైన రక్షింపవలెనని ఒక్కరూపాయనిచ్చితిని. వారు నీముందేడ్చుచుండలేదా? చూడుము.” నిష్కర్షగా మాట్లాడకతప్పదని కందక్ యిట్లనెను. “నీకిష్టములేనిచో నేను రూపాయను మరల పుచ్చుకొనెదను. కరియా, నీబిడ్డలు నావారుగారా? నా కీప్రపంచమున నీవును నీసంతానమునుఁదప్ప మఱెవ్వరుగలరు?”

కరియక్ ఈమాటల వినిపించుకొనలేదు. అతనికోపము వేటొకదరినుండెను. ఒక్కమారు కందక్ ను నెట్టి, “హా, హా” అని విసరుగా తలనూచెను.

త్రాగినవాఁ డింటికిరాఁగానే, పట్టెడన్న మిడవలెను. అది నాస్తియగుటచే, కరియక్ ఆగ్రహపరవశుడై పాఱికాడఁ గైకొని, భార్యపై విసరెను. తలకుఁదగిలి, నెత్తురుగాఱుచు నావిడ నేలవ్రాలెను.

కందక్ యింటికివెనుక నిలుచుకొనియుండెను. దెబ్బ వినఁగానే “కూనీ, కూనీ” యని కేకలువేసెను. డోరిజనమంత యును ప్రోగైరి.

సరిగా, అదేసమయమున నెం 13 రు రైలు స్టేషను బయటిచెక్కవద్ద నిలిచి కూతవేసెను. సర్పిలైటు వెన్నెలవలె

కష్టులనెల్లఁ గాంతిమయముచేసెను. కరియన్ ఒక్కపెట్టున
 స్తేషనునకుఁ బరువెత్తెను. ఎంత త్రాఁగియున్నను, రెండవలైను
 మీఁద ఖాళీబండియొకటియున్నదనియు, చెక్కలన్నియు
 సరిగానుండకపోవచ్చుననియు నాతఁడు జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొనెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

రైలు సంభాషణ.

1

ఇక బోటుమెయిలు నెక్కినరంగ్ రాజేశ్వరులసంగతి. జనము క్రిక్కిరిసిన యాబండిలో నెట్టినను రాజేశ్వరి కించుక చోటు చూపించుటకు రంగ్ తననై పుణినెల్ల వినియోగించు చుండెను. కాని ప్రయాణీకులు తంటాలుపడి సంపాదించు కొనిన జేనెడుచోటును మాటలకు బేలుపోయి వదలుకొనరు. ఏదో కోటను బ్రద్దలుచేసివచ్చి విశ్రాంతిగైకొనుచున్న పై న్యమువలె నాబాటసారులు అలసటదీర్చుకొనుచు, శ్వాస విడుచుచుండిరి.

మూడవతరగతిరైలుబండి చేతనాచేతనవస్తుప్రదర్శన శాలనుబోలియుండెను. పెట్టెలు, పరుపులు, సంచులు, పలురక ములసామగ్రి గందరగోళముగా పడియుండెను. మేదరివాడు పేముతోనల్లిన బుట్టలుమొదలు, అతినాగరికము మొసలిచర్మముతోఁజేసిన నాణెపుసరకువఱకు, ప్రదర్శనములో సమస్తముండెను. బాటసారులుగూడ చిత్రవిచిత్రముగా నుండిరి. ఒక వైపున నిరువురుబైరాగీలు యేబడేండ్లవిచ్చిన్నముగా బెరిగిన

గడ్డముతోఁ గూర్చొనియుండిరి. మఱొకవైపున నవనాగరికులు రంగణ, రాజేశ్వరులు. ఒకమూల నుపవసించువృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు రుద్రాక్షమాలఁ ద్రిప్పుచు, జపముసేయుచుండెను. వానిప్రక్కనే కాకిదుస్తువేసి టోపీబెట్టుకొన్న నల్లదొర యొకఁడు త్రాగి, సగము మతిదప్పి, సిగరెట్టుకాల్పుచు, బ్రాహ్మణునిముఖము మీఁదికే పొగవిడుచుచుండెను. పాప మా బ్రాహ్మణుఁడు చేయు నదిలేక, జపముతోఁగలిపి శాపమును గొణుఁగుచుండెను.

కాని, భారమెట్టిదో సరకుసేయక, రైలుయింజను ఆత్మానుభవోత్కర్షనానందించునదివో లేఁ బరువెత్తుచుండెను.

రంగణ యెట్లొ రాజేశ్వరి కొక గ్రామిణునికిని బైరాగి కినిమధ్య చోటుసంపాదించెను. గ్రామిణుఁ డొకగోచిపాత రాయఁడు. బైరాగితొడిగిన నల్లచొక్కాలో రామేశ్వరము మొదలు హరిద్వారము, బదరీనారాయణమువఱకుఁ గలస్థల మాలిన్యవిశేషములు జీర్ణమైయుండెను.

ఈమూఁడవతరగతిబండి దృశ్యమును దారిద్ర్యసంపద్యైపరీత్యవ్యవస్థలను రాజేశ్వరి శాంతచిత్తయై విస్మయముతోఁ దిలకించెను.

రంగణ తెలివితేట లాతనికిఁ జోటుసంపాదింపలేక పోయెను. ఏమియుందోచ కాతఁడు నిలువఁబడెను. అతని కాళ్లు ఒకమహమ్మదీయునిమోకాళ్లమధ్యఁ దగుల్కొనెను. ఆ మహమ్మదీయుఁడు రాజేశ్వరిసౌందర్యమును తిలకించుచు, ఇతని

స్వర్గ కాగ్రహింపలేదు. కాని యెప్పుడు వాడిటుతిరిగి మోకాళ్లమధ్య తనకాళ్లను గట్టిగా నొక్కునో యని రంగా డిక్కిరిబిక్కిరి మనుచుండెను. ముందుగానే అనునయించు టకుఁగాబోలు, ప్రక్క నేమైనఁ బోటుదొరకునా యని పనికి మాలినప్రశ్న లారంభించెను. బోటుమెయిలులో నందఱును దూరముపోవువారేగాని దగ్గఱప్రయాణీకులుకారని తనకుఁ దెలియును. బహుశః తానుపోవుచోటే, అందఱికన్న దగ్గఱది గావలయు. ఈదుర్భరావస్థను మఱచిపోవుట కతఁడు రాజేశ్వరితో సంభాషణకు దొరకొనెను.

“రాజీ, నీవలన నాకు మతిపోయి, ఆటిక్కెట్లకిటికియొద్ద నట్లు తంటాలుపడితిని. కేవలము అనవసర మాశ్రమ”

“మతిపోయినందువలననే సామానుకు మొదటితరగతి మనుష్యులకు మూడవతరగతిటిక్కెట్లు కొన్నారు. ఇదేనా వి. సి. యస్. వారిపద్ధతి!”

“చింతించి యేమిప్రయోజనము! రాజీ నీవు నాయవ స్థలోనున్న నట్లే చేసియుందువు. మొదటితరగతిటిక్కెట్లతోనే మనము మూడవతరగతిబండిలో నెక్కియుండవచ్చును. కాని ఆపోర్టురగుంపొకతట్టు, రైలుకు గంటయిపోవుట, నీనిరంకు శత్రుము నాకేమియుం దోచనిచ్చినదిగాదు.”

“క్యాంపుక్లార్కు లేనిదోషమది!”

“చాలించు, రాజీ నీచాతుర్యము. బొంబాయి నిన్ను మార్చివేసినది. నీవు మొదటితరగతి రాననఁగానే, నాకు మతి చలించెను. అల్లరిజనము నొక్కదెబ్బతో నణఁచినానుగాని నిన్ను నేను సాధింపలేకపోయితిని.”

రంగ్ ముఖమునకు నవ్వు దెచ్చుకొన నుద్యమించెను. కాని యతనిశ్రమ భగవంతునికెఱుక. కాళ్లు పీకుచుండెను.

“ఇట్టి అనుభవము కలెక్టర్లకు, దేశసేవికలకుఁగూడ మంచిదే. నేనేమియుఁ జింతించుట లేదు—రంగ్, నీకక్కడ కష్టముగానున్నదా?”

“లేదు, రాజీ.” నిజమునకు రంగ్ ముఖము చాలాదీనముగా నుండెను. అప్పుడే అతని కాలిబొటనవ్రేలిపై నింకొకరు కాలి నడుముటో సామానువేయుటో జరిగెను. ఆనొప్పి మెదడు కెక్కినది. రంగ్ కష్టపడి దాని నోర్చుకొనెను. చివర కామహమ్మ దీయునిపొరుగు దప్పించుకొని, రాజీప్రక్కకు చేరుకొనెను. ఇక్కడ కొంచెము తెఱపిగల్గి, యిట్లు మాట్లాడఁదొడంగెను.

“రాజీ, యీ ఒక్కగంటలో నాకు మనుష్యులపై రోత పుట్టినది. ఏమిటి మనదురవస్థ! మిగత ప్రపంచములోఁ బ్రయాణ మెంతసుకరము, సుఖావహము! ఇది యమయాతన. ఏబ దేండ్లుగా రైళ్లుకలవుగదా. మనకు వాటిలోఁ బ్రయాణము నేయవలసినవిధము పట్టువడలేదే. పూర్వపద్ధతులు మఱచి

4.11.14

పోము. క్రొత్తపద్ధతులు నేర్చుకొనము. ఇక బాగుపడున దెట్లు? మనబండిచూడుము. సామాను పెట్టెవలె నున్నది. దొంగలవలె మధ్యమధ్య నీమనుష్యులు. ఈసామగ్రినంతటిని పార్సెలుచేసి, పార్సెలు పెట్టెలో వేయఁగూడదా?”

“చాలులేవయ్యా, మంచిమాటజెప్పినావు ! మన సామానునంతటిని గార్డున కొప్పజెప్పటా ? మనము స్తిమితముగా ప్రయాణముసేయఁగలమా? బిడ్డ యేడ్చుచున్నది గాబట్టి, అబిడ్డనుగూడ పార్సెలు పెట్టెలోఁ ద్రోసివేయుదువు గాబోలు. మున్నూటయరువది రాత్రులలో నొక్కరాత్రి నిద్రనష్టమైన నేమాయె ? టోపీపెట్టిననల్లవాఁడెల్ల, మొదటితరగతిలోఁ బ్రయాణముసేయుదొరనని మిట్టిపడును” అని మహమ్మదీయుఁడు తీవ్రముగా నధిక్షేపించెను.

రాజేశ్వరి, యీసంభాషణ విన నిచ్చగింపలేదు. బండిలో నొకమూల నొదిగియున్న నొకయువకునివైపు దృష్టిమరల్చెను. రంగతో జనాంతిక మిట్లనెను.

“అదిగో, కిటికీప్రక్కన సగము నిద్రపోవుచున్నవానిఁ జూడుము.”

“అతఁడే మనలను లోపలికిఁ బ్రవేశపెట్టినది.”

“అతఁడే మనలను లోపలికిఁ ద్రోసినది!”

“అతనికిఁ గృతజ్ఞతఁ దెల్పుదము.”

“నీయిచ్చవచ్చినట్లు. కాని, చూడుము, అతడు సి. ఐ. డి. వలె దోచుచున్నాఁడు. నన్ను గమనింపుమని పంపిరిగాఁబోలు.”

“అట్లుండదు”

“ఎందుకుండదు? నన్ను ప్రభుత్వము లక్ష్యమందుంచు కొనియున్నదని నీవేగదా ఉదయముచెప్పితివి. ఉదయమున వతఁడు అడయారునొద్దఁ గనిపించెను. అప్పటిదుస్తు వేలు. వీటిలో నీదులాఁడి, తదనంతరము కొబ్బరిచెట్లమధ్య హాయిగా పాడుకొనుచుండెను. బాగుగా మేపఁబడు సి. ఐ. డి. లకుఁదప్ప యితరుల కానిబ్బరముండదు.”

“నిజమా?” రంగఁ ఆశ్చర్యపడెను. తనపైఁగూడ నీ చారుఁడు ప్రయోగింపఁబడెనేమో నని భయపడెను.

నిన్నుఁగూడ అతఁడు గమనించుచున్నాఁడు. అతని నిమిలితలోచనసంచారముఁ గనిపెట్టుము.”

“నన్నుఁగూడనా? దుస్సాధ్యము.”

“సుసాధ్యమే. ఎందుకుగాదు? నీవంటివారటు ప్రభుత్వమునకు, ఇటు ప్రజలకుఁగూడ యిష్టులుగారు. అతనిరిపోర్టుమీద నాథారపడియున్నది నీభవిష్యత్తు. నెషన్ను అధికారముగల తంజావూరుక లెక్టరుగానుండుటో, లేక ఫలనికొండలలో నెటి తైంటుఆఫీసరుగా రాళ్లుగొలుచుచుండుటో.”

“రాజీ, నీవేదో తెలిసిచెప్పుచున్నట్లున్నావు. నిజమగు నేమో! కాని, నేను నెటితైంటుఆఫీసరుగా చచ్చిపడియుండను.

దేశ మెట్టిస్థితిలోనున్నది! ఈమూడవతరగతివిషయము నన్ను గలంచివైచినది. నాయాత్మ వేదనపడుచున్నది. బ్రిటిషురాజ్య మీరై త్వేవిధానమునకే నశింపవలయు నవసరముగలదు. ఈ ప్రయాణీకుల నిట్లు దొడ్డిలోనికి గొట్టెలనుబలెఁ ద్రోలునది ప్రభుత్వమా?”

రంగ్ నిజముగా అనుభవించి పల్కినమాటలవి. ఇతఁడు మేల్కొనుటను రాజీ కనిపెట్టి సంతోషించెను.

“రాజీ, నామాట నవ్వుము. ఒక్కొక్కప్పుడు చిన్నవిషయములును చాలా బాధించును. ఇదే, బొగ్గునలుసు కంటిలోఁ బడినట్లు.”

“రంగా, పూర్వపుటుత్సాహ మింకను నీలోనున్నదని యెఱిఁగి సంతోషించుచున్నాను. మరల దేశభక్తుడవయ్యెదవు. ఆమనిషినిఁ బిలిచి, కృతజ్ఞతఁ దెల్పుము. వానిసంభాషణ బట్టి వానిగుట్టు నరయుదము.”

“అట్లేచేసెదను.”

“అతఁడు గూఢచారుఁడాయెనా, మనప్రక్కకువచ్చి మనల గమనింపఁగల్గుటకై కిటికీవద్ద తనస్థానమును వదలుకొనునుగూడ. ఆమాత్రముచేయఁడా, సుఖమైన తనకూటికి?”

“షాపపుకూటికనుము”

రంగణ్ మెల్లగా మాటుచుండెను. అతనికన్నులఁ గోపముండెను. గొంతు గాడ్పడుచుండెను. ముఖమునఁ జెమట గ్రమైను.

బోటుమెయిలు అతివేగముగా గంట కరువదిమైళ్ళ చొప్పునఁ బరువిడుచుండెను. ప్రేమోత్సేరితయగుచిలువ చెటువుగట్టునందుబలె, రైలు కమ్ములపై నతిలాఘవముగా సంచరించెను.

“ట్రాంక్విబారు అనుటతోడనే ఋషికల్పఁడు కందణ్ నాకు స్మరణకు వచ్చుచున్నాఁడు. కందణ్ దేశాంతరమందు జనించినట్లు జ్ఞప్తి. ఐనను, ట్రాంక్విబారు అతని పూర్వీకులజన్మ స్థానమని తలఁచెద.”

తలవనితలంపుగా రాజేశ్వరి కందణ్ ప్రస్తావనఁదెచ్చుట రంగస్వామిని చలింపఁజేసెను. రాజేశ్వరియు నాయవస్థఁ గ్రహించెను.

“రంగా, కందణ్ జీవిత మద్భుతముగదా. ఈప్రపంచమున కనువై నమనిషి గాదు. ఎట్టిత్యాగము! నీవలె నతఁడును వి. సి. యస్. అయి రాజభోగము లనుభవింపఁదగియుండెను. కాని సర్వము నైచ్ఛికముగా త్యజించె. అట్టిత్యాగమున కెవరు సమర్థులు? ఆతఁ డిపు డిక్కడ నేమిసేయుచున్నాఁడో నీకుఁ దెలియునా?”

రంగ జవా బొసంగ లేదు అతనిమనస్సు బోటుమెయి
లునకన్న వేగముగా పరిభ్రమించుచుండెను. రాజేశ్వరి యింకను
జెప్పసాగెను. “అప్పుడు కందా నాకొక లేఖప్రాసెను. ప్రేమ
వలనఁ గృశించినవాడై చివరకు తనజీవితమునకు దేశసేవయే
పరమప్రయోజనముగాఁ జేయ నెంచినట్లు తెలిపెను. శాంతి
తోల్కాడు నతనిముఖము నాకా లేఖజదువఁగ నేకనులఁగట్టెను.
ఇంద్రియముల మెల్లగా జయించుచున్న యాయాత్మ తేజము
నాహృదయమును వెలిగించెను. తమిళ దేశమునకువచ్చి, స్వదేశీ
యుల కుపకృతిసేయుచు జీవితమును ధన్యమొనర్తునని నాకు
ప్రాసెను. బొంబాయిలో నన్నుఁ గలిసికొను ననుకొంటిని. కాని
అట్లతఁడు సేయలేదు. ఏమి రంగా, నీవు నన్ను వినునట్లులేదు.
అవును, పాపము, మొదటితరగతిబండిలో నుండవలసినవాడవు.
నిద్రవచ్చుచున్నదా?” “లేదు, రాజీ! కందా పేరువినఁగానే నా
మనస్సు విస్తృతపథమున సంచరింపఁబోయెను. కందా నిజ
ముగా గొప్పవాడు. అందఱికుండ దట్టిత్యాగదీక్ష. నాకులేదు.
కార్యవాది యాతఁడు. నవీనమార్గముల సంచరించి, లోకము
నకుఁ ద్రోవసూపఁగలఁడు. వర్షాకాలపునీటిమబ్బువలె స్వాభా
వికముగా పరహితవ్రతుఁడు.”

“నీవు కందను ప్రశంససేయుట నాకెంతయు నాప్లవ
కరము. నిజముగా నిది హృదయపరివర్తనం జాటుచున్నది.
నాకుఁ బ్రీతిఁగొల్పిన పూర్వపురంగస్వామివేసుమా, కలెక్టరు
వయ్యను!”

రంగకోహృదయమున వేడినెత్తురు ప్రవహించెను. రాజే శ్వరి విశాలనయనములు మఱింత విశాలములయ్యెను.

“రాజీ, నీవచన మమోఘము. నేను చరితార్థుడను. మఱి, కందకోగుఱించి నేనెఱింగిన దిక్క గొంత కలదు. వినిన. నీవును సంతసిల్లెదవు. కందకో యీజిల్లాలోనెల్ల శ్రీమంతుని యింటఁ బుట్టినవాఁడు. కాని యిప్పు డావంశీయులు నిరుపేదలై యున్నారు. డేనులపరిపాలనమున, వీరు గ్రామమునకుఁ బెద్దలై వృద్ధిగాంచిరి. భూమి బ్రిటిషువారికి మాటుటతో క్షయించిరి. అవును, రాజీ, బ్రిటిషురాజ్యమున గ్రామములు క్షయించినవి. జిల్లాలోనెల్ల బాగుపడునది కలెక్టరొక్కఁడే. మిగిలినవారిక్షీణత వీనియభివృద్ధికిఁ దోడ్పడును ”

“కందకోకథ యేమి?”

“నాకుఁ దెలిసిన దింతయే”

“కందకోతండ్రి మహాత్మునకు బాసటయై దక్షిణాఫ్రికాలోఁ బనిచేసెను. అందువలన నేగావలయు కందనున కట్టి దేశభక్తి.”

“నిన్నువలచి నిరాశఁజెందుటవలన నని నాతలంపు. పూర్వము నీవాతని నిట్లుగ్గడించి యెఱుఁగవు. స్వార్థపరమగు ప్రేమ కవకాశముజాతినందున స్వార్థమున కతీతమైనప్రేమ అతని కలవడినది. దేశమాతను ప్రేమించి, తదారాధనకుఁ

గడంగినాడు. నీవును నన్ను నిరాకరింతువేని నాకును దేశభక్తునిచావు నిశ్చయమనుకొందును.”

“దేశముకొఱకైన నిన్ను నిరాకరింపఁగలుగుదైర్యము నాకుండిన బాగుండును.”

రాజీచెక్కులు గగుర్పొడిచెను.

కొంచెము నిదానించి భావమును మరలించుకొని యిట్లనెను.

“నేవాసక్తి వంశపారంపర్యముగాగూడ వచ్చును. గ్రామము నేలినవాని వంశీయుఁ డెన్నిమాటుబాట్లందినను, జనముపై నభిమానమును పూర్తిగా విసర్జింపఁజాలఁడు.”

రంగఁ చేతులు నలుపుకొనెను.

“దేశాంతరమున జన్మించినకందఁ ప్రకృతావస్థలో మాతృదేశమగుభారతభూమికి నేవనేయుట తగియున్నది.”

“రాజీ, కందఁ దేశాంతరమున జన్మించినవాఁడుకాఁడు. ఇతనితండ్రిచరిత్ర అద్భుతమైనది. కందఁతల్లి, బిడ్డ ఆటనెలల వాఁడై నప్పుడే పరలోకమేఁగెను. కందఁ మూఁడేండ్లవాఁడుగా నుండగా, తండ్రి నేటాలునకుఁ బాఠిపోయెను. ఆవిధముగా కందఁ దేశాంతరమునఁ బెరిగెను.”

“విచిత్రము విధివిలాసము. కాని నిగూఢ కారణ మేదో ప్రకృతియం దంతర్లీనమై యుండును. కందఁ నిజరూపును నేను ఆక్సుఫర్డులో నెఱుంగనైతిని.”

రంగ తత్తరపడసాగెను. అజ్ఞాతముగా పెదవిఁగొటుకు
 ళొనెను. “ఎందుకురంగా, కలవరపడుచున్నావు. పూర్వపుస్తరం
 తులవలనఁ బొంపిరిపోవుచున్నావా?” రాజేశ్వరి చూపుచేతనే
 అతనిహృదయమును పరిశీలించెను. మఱి దృఢచిత్తయై యిట్లు
 చెప్పెను. “రంగా, నన్నుఁగూర్చి బెగడొందకుము. నాజీవితము
 నన్యనిపాలుసేయు నవసరముతప్పినది. ప్రకృతము దేశమాత
 కధీనమైనది. విషయలౌల్యమును విడనాడినది. నాప్రేమ అఖిల
 ప్రపంచగతమైనది. స్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకై బ్రహ్మచర్య
 దీక్ష వహించితిని. నాశక్తికిఁ బరమప్రయోజనముదొరకినది.
 స్వార్థనిరాకృతివలనఁ బరోపకారపారీణత—ఇదియే సుమా
 సన్యాసులమహానీయతకుఁ బునాది. భగవానుఁ డనుగ్రహించి
 నా కీరహస్యము నుపదేశించినాఁడు. నాహృదయమునకు
 నైర్మల్య మాపాదించినాఁడు. చరితార్థనైతిని.”

ఈవచనధోరణికి రంగ విస్తయమందెను. రాజేశ్వరి
 నైతికస్వరూప మాతనికి గోచరించెను. ఆమెముఖముం గని,
 తన్నుద్ధరింపఁగలమహత్తుగలదని గుర్తించెను. కాని తనఆశ
 లన్నియు వప్తుయ్యెననిగూడ నిశ్చయించుకొనెను.

3

రంగస్వామి యింకను నిల్చుకొనియే యుండెను. అర
 గంటలో నతనిసారమంతయు మాయమైనట్లుండెను. కాని

రాజేశ్వరికొఱ కెంతటికైన హృదయమును భద్రపఱచుకొనెను.

“రంగా, కిటికీమూల నామనిషి మనపై నింకను దృష్టి నిల్పియున్నాడు.”

“రాజీ, నీసౌందర్యమును తిలకించుచున్నాడేమో! చక్కనిస్త్రీ నెందఱు చూడరు?”

“ఇతరులవెడగుచూపునకును, ఇతనితీక్షణదృష్టికిని భేదము తెలియనిదాననుగాను. లేనిపోని కారణములు కల్పింపఁబోకుము. మనలను రై లెక్కించిన యలవానికిఁ గృతజ్ఞత దెల్పుము. లేదా, నేనే అట్లుచేసెదను.”

రాజేశ్వరి ఆజ్ఞ ననుసరించి వెంటనే రంగ్ ఆవంకకుఁ గదలెను.

“అయ్యా మేము చోటునకై అవస్థపడుచుండఁగా, మాకు సహాయపడినందుల కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. మీరును మాతోడి ప్రయాణమునేయుట సంతోషకరము.”

పొన్న నిర్లక్ష్యముగా తలనాడించి సమ్మతిఁ దెలిపెను; కాని కూర్చున్న చోటును దలఁగ నిచ్చగింపలేదు. “మొదటి తరగతిలోఁ బోవలసినవారు మూడవతరగతికివచ్చినపు డా మాత్రమునేయు టొకగొప్పయా?”

ఇతనివిశేషజ్ఞానమునకు రంగ్ చకితుఁడాయెను.

పొన్నా నెమ్మదిగా తనధోరణి సాగించెను.

“మూడవతరగతిబండ్లలో నెప్పుడును త్రోసి త్రొక్కు
డే. ప్రభుత్వమువారి కిది స్వల్పవిషయము. మాకుఁ బ్రాణసంక
టము. వారు పూనుకొనిన నిది చక్కఁబడఁగలదు. మొదలు,
శాసనసభలలోఁ బ్రజలప్రతినిధుల మనువారు ప్రయత్నింపఁ
గూడదా? కాని వారికేమి? ప్రజలఖర్చున మొదటితరగతిలోఁ
బ్రయాణముసేయుదురు. తెలియనివిషయమునకై వారేమి
ప్రయత్నింపఁగలరు?”

“అవునండీ, యీ ఘోర మెక్కడను లేదు. చూడుడు,
రెండు మూడవతరగతిటిక్కెట్లు గొనితెచ్చుటకు నామెడ
విడిగినది. మణికట్టు బెణికినది. మీరు తోడ్పడనియెడల రైలు
నెక్కుటయే దుర్లభమైయుండెడిది.” “కాని మీవంటివారు
స్త్రీలను వెంటఁబెట్టుకొని, మూడవతరగతి విలాసము ననుభ
వింపఁగోరునప్పుడు అరగంట ముందఱగానైన రావలసినది.”

రంగా తనకథయావత్తుఁ జెప్ప నుత్సహించెను. కాని
రాజేశ్వరి పట్టుసంకోచ మాతని వారించెను.

“ఈవిధముగా నెన్నాళ్లు సాగఁగలదు? కాంగ్రెసుగోల
వలనఁగాదుగాని, ప్రజల నిట్లు నిరాకృతిసేయుటవలననే బ్రిటిషు
ప్రభుత్వము కూలిపోవును.”

పొన్నా అవసరమును గ్రహించి ఉపన్యాస మారంభిం

“ఈరైలుఁజోభ అప్పటి కెంతదుర్భరమైనను తొండ
రలోఁ దీటిపోవును. విస్తృతమగును. కాని, నిరంతర మింకొక
జోభ గలదు. ప్రభుత్వనిరాదరణకు లక్ష్యము, ప్రజలదౌర్భా
గ్యమున కుదాహరణము, వారిదారిద్ర్యము. రేపటికన్న మెట్లు
వచ్చునని భార్యబిడ్డలు ప్రతిదినమును పరితపించుచున్నారు.
కష్టపడి పనిచేయఁగలవారికి పనిలేదుగదా. సూర్యోదయము
మొదలు సూర్యాస్తమయమువఱకుఁ గష్టించినను పొట్టనిండ
దాయె. పశువులు, చెట్లు మేలుగదా. భూమి వాటినిఁ బోషిం
చును. భారతజనమునకు జన్మసిద్ధము దారిద్ర్యము. ఆమరణాం
తము కాయకష్టము. బిడ్డలపరిదేవనకుఁ దల్లుల నిస్సహాయతకుం
గడగానరాదు. కోట్లప్రజల యీఘోషతగిలి, బ్రతిషుప్రభు
త్వము కూలిపోక తప్పదు.”

పొన్నకొరంగస్వామికన్న రాజేశ్వరి నుద్దేశించియే
యాయుపన్యాసముం గావించెను. ఇరువురును వీనిమాటలు
విని విస్తయభరితులైరి. బీదజనమునెడ నితనిసానుభూతిం గని
రాజేశ్వరిహృదయము కరఁగెను.

అపూర్వహర్షముతో “అయ్యా మీ పేరేమి? వయస్సుకు
మించిన శేముషీమతులు. చక్కగాఁ జెప్పితిరి మనకడగండ్లను”
అని అడిగెను.

“దారిద్ర్యముచే మట్టింపఁబడిన కోట్లకొలదిజనములో
చేనొకండను.”

“వేరండీ?”

“పొన్ను స్వామి. పెద్దలు ‘పొన్ను’ అని పిలిచెదరు. మాది తంజావూరుజిల్లా. పూర్వీకులు సంపన్నులట. ఇప్పుడు దరిద్రులము. నేను బాల్యముననే మదరాసునకుఁ బాటిపోతిని. పట్టణపుపాట్లు కొన్నాళ్లుపడితిని. చివరకు మహాత్మునియుప దేశము నాలకించితిని. మదరాసు వదిలితిని. ట్రాంక్విబారున కేగుచున్నాను.”

“ట్రాంక్విబారునకా? రాజేశ్వరి రంగను లిర్వరు నొక్క టిగ నడిగిరి.

“అవును, ట్రాంక్విబారునకు. మఱి మదరాసుముఖము పెట్టను.”

“అయ్యా, ఊమింపుదు. మిమ్మిదినము ఉదయమున నడయారునదిదగ్గఱఁ జూచినట్లున్నది.”

“మీరక్కడుంటిరా? ఉదయమున నేను బహిఃప్రపంచమును మఱచియుంటిని. అడయారునుచూచి, కావేరితీరమున నాబాల్యమును స్మరింపుచుంటిని.

ఈపదేండ్లుగా నాకప్పుడప్పు డూటగటపుచుండిన అడయారునొద్ద వీడ్కోలుగైకొంటిని. అందువలననే కొబ్బరిచెట్ల చుట్టఁ బాడుకొనుచుంటిని.”

“ఇప్పుడు మీరు ట్రాంక్విబారున కేగుచున్నారా?”

“అవును. మహాత్ముని ఆదేశముననుసరించితిని. నాకక్కడ బంధువొకఁడు కలఁడు. ఉత్కృష్టపురుషుఁడు. త్యాగధనుఁడు. కలెక్టరుపదవినిఁ గాలఁదన్ని దేశీయుల కాశ్లమడుగు లొత్తు చున్నాఁడు. గ్రామోద్ధరణమతనికిఁ బ్రియము. ట్రాంక్విలారులో మధ్యపాననిషేధప్రచారము సేయుచున్నాఁడట. నే నాతనికడ కేగుచున్నాను.”

“అతనిపేరు?” రాజేశ్వరి యడిగెను.

“కందక”

“అహో కందక!”

“అమ్మా, మీ కాతని నెట్లు తెలియును? నే నాతని నింతవఱకు చూచియుండలేదు. అందఱు అతనిఁ గొనియాడుదురు. మాబంధుత్వము గర్వకారణము”

“కందక మాకుఁ జిరపరిచితుఁడు. ఆక్స్ ఫర్డునఁ గలిసి చదివితిమి. అతనికడకు మమ్ముఁ దీసికొనిపోమ్ము. మేమును ట్రాంక్విలారుపోవుచున్నాము.”

“మీరును ట్రాంక్విలారునకా? అదృష్టము. రేపటినుండి నేను క్రొత్తదారిని ద్రొక్కెదను.”

రాజేశ్వరి తనసంశయములు నిరాధారములని నిష్కర్షజేసికొనెను. ఆరాత్రియంతయు వారుమువ్వరు కనుమూయలేదు. దేశసేవనుగూర్చి యెన్ని యోసంగతులు ముచ్చటించు

కొనిరి. సి. ఐ. డి. స్మరంతియేలేదు. సివిలియను మెల్లఁగా మాటు
చుండెను.

బోటుమెయిలు అతివేగముగా పరువెత్తుచు, పొగ నెగఁ
జిమ్ముచుండెను. బొగ్గురేణు వొకటి గాలికివచ్చి రాజేశ్వరికంటఁ
బడియెను. అశ్రుబిందువులు ముత్యములభాతి గండస్థలముల
జాలువాతెను. రంగఁ, పొన్ననులు విభ్రాంతులైరి. రాజేశ్వరి
మాటలుదక్కి మేనువ్రాల్చెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

రైలుసంఘట్టనము.

అక్కూరుస్టేషనులో మొదటిచెక్క కివతల నెం 13 రు రైలు నిలిచి కూతవేయుచుండెను. సుందరము ఒక్కగెంతు వేసి ఆఫీసుగదిచేరెను. ఇంజనుదీపపు వెలుతురుపడి కమ్ములు ధగధగ మెఱయుచుండెను. కాడవంచి, చెక్కవాల్చుటకు సుందరము తానే పరుగెత్తిపోఁబోఁగా, కరియన్ తనవలెనే బిత్తపపోయి పరుగెత్తుకొనివచ్చెను. సుందరము మండిపోయెను. “ఏమిరా గాడిదెకొడుకా, ఇంతవఱ కెక్కడ నిద్రపోవు చున్నావు?”

“గాడిదెకొడుకును గావచ్చుగాని నిద్రమాత్రము పోలేదు. ఇంటిదగ్గఱ కొంచెము తిండినిఁగూర్చి తగవువచ్చెను. మగఁడు పెండ్లామనినఁ దగవురాకుండునా? తిండిబెట్టుమని దానిని నాలుగుతెట్టి కొట్టితిని. అందుకు కొంచెము తడవైనది. ఈలోపుగా నేమో మునిఁగిపోయినట్లు, గంటకాకపూర్వమే నెం 13 రు రైలు పరుగెత్తుకొనివచ్చినది. తప్పత్రాఁగినగాడిదె కొడుకు లీయింజనుడ్రైవర్లు, మసిబొగ్గుస్వరూపములు, గంట తెలియక గడబిడచేసెదరు. వీరికి బుద్ధిరావలె.”

కరియకొ త్రాగియున్నందునను, ఇతరపోకడలవలన నుడుకెత్తియున్నందునను మాంటలమజా చూపించెను.

సుందరమునకుమాత్ర మొకవిషయమునఁ గుతూహలము గల్గెను.

ఆప్రమాదావస్థలోనైత మీప్రశ్న అతనినోట వెలువడెను. “తిండిఁబెట్టుమని పెండ్లామునుకొట్టుటా? అది సాధ్యమేనా, కరియా!” రైలొకమూల చెవులు గింగురువోవునట్లు కూతవేయుచుండెను. అందువలన నన్నమును తొందరగా పెట్టించుకొనుటకు కరియకొ మంత్ర మేమిటో కన్గొనుటకు పూర్ణావకాశము లేకపోయెను.

“కరియా, కాడవంచి, పాయింట్లు సరిగానున్నవో చూడు.” రెండవలైనుమీద ఖాళీపెట్టెల మట్టిబండి యొకటి నిలిచియుండెను.

కరియకొ తూలుచు, వ్రాలుచు, కాడవంచుటకుఁ బోవుచుండెను. స్టేషనుమాస్టర్ రిదిచూచి, “కరియా, కరియా, త్రాగినట్లున్నావు. జాగ్రత్త, రైలుక్రిందపడి చచ్చేవు. ముందటపోయి పాయింట్లు సరిగానున్నవో చూడు.”

“త్రాగినదెవరు? కరియకొ గాఁడు. ఇంజనుడ్రైవరు. నిజము.” అని కరియకొ గట్టిగా నటచుచు చెక్కకాడల సమీపించెను. “పాయింట్లు—పాయింట్లకేమి, యీస్టేషనులో లోపములేదు” అనుచు, కాడను చేతఁబట్టెను. “రావే లంజా,

దానితలవిలుగఁగొట్టినట్లే నీపండ్లూడఁగొట్టెదను. ఈరైలులో చావు చాకిరి, ఊణమైన నింటిసుఖములేదు.”

చెక్కవ్రాలఁగానే, నెం 13 రు రైలు కీచుమని కూత వేసి సతసర రానారంభించెను.

సుందర మింకను గదితాళమైనఁ దీలేదు. ఇంకను తన కోటు, జెండా అందుకొననైనలేదు. ధమ్మని ఇంజనులు కొట్టు కొన్న ధ్వనియాయెను. నెం 13 రు రైలు రెండవలైనుమీద నున్న మట్టిబండిని డీకొట్టెను.

సుందరము నివ్వెఱబోయెను.

దైవవశాత్తునఁ, బ్రాణనష్టముగల్గలేదు. ఒక్కమాటు, ఆచలివేళ నందఱికిఁ గదలికకల్గెను. నెం 13 రు రైలులో ప్రయాణీకు లట్టేలేరు. చొక్కలింగముమొదలియారు, అతని పరివారమే ప్రధానము. మొదలియారు కేవలము ప్రయాణీకుఁడేగాదు. తాను వేయించినలైనుగదా, రైలు నొకమాటు నడపఁగూడదా యని, ద్రైవరును ప్రక్కన నిలువఁబెట్టి తానే ఇంజను నడిపించెను. అంతటికిని పర్యవసానము ఈ డీకొట్టుకొనుట.

సరస్వతి ఆచారమును తొలఁగఁద్రోసి, వెంటనే స్త్రీషును నకు పరుగెత్తుకొనివచ్చెను. గృహమున నెన్నిసంఘర్షణలనైన నోర్చినదిగాని, యీరైళ్లసంఘర్షణ కడలిపోయెను. ప్లాటు

ఫారముమీదికివచ్చిన సరస్వతి ముఖమున చంద్రునందుకళం
కమువలె దిగులు ప్రత్యక్షమగుచుండెను.

సంఘర్షణ ఆసాయంత్రమందంతర్లీనమైయుండెను. ఇంట
బయలుదేరిన సుడిగాలి బయలు నెగఁజిమ్ముకొనిపోయినదిగదా
యని సుందరము సమాశ్వాసిల్లెను. జీవితమును భగ్నముసేయ
వచ్చినసుడి ఉక్కుబండి నడలించిపోయినదిగదా యని హర్షిం
చెను. అప్పుడప్పుడే రేకిడుచున్న యువజీవనములకుగాక పనికి
మాలిన రైలుబండ్లకుమాత్రమే పాటుదప్పినది. అహో దైవాను
గ్రహము!

సుందరము సరస్వతు లిద్వరు మొదటిసారి తమహృద
యముల, నేకముఖమొనర్చిరి. ప్రమాదముఁ దప్పించిన భగ
వానునకు భక్తిపూర్వకముగా మ్రొక్కులిడిరి.

2

క్రొత్తలై నుమీద రైళ్లు డీకొనుట కిదియే మొదటిసారి.
సుందరమునకును మొదటి అనుభవమే. దీనినిజూచిన సరస్వతి
కొక్కమాటుగా భయభక్తు లుప్పతిల్లెను.

నూతనజీవనమున కిది శుభోదయావసరముగా గన్పట్టెను.
పరిసరావస్థలం దామె కాసక్తి పొడసూపెను. భూగర్భమును
వీడి వెలికివచ్చునంత స్పృతసివలె నామె తనయే కాంతవాసము
నుండి నిర్గమించెను. లోకానుభవమువలనఁ బ్రేమకుఁ బరిపూర్ణ
త్వము నాపాదింపఁగోరెను.

చొక్కలింగముమొదలియారు విస్తయపూరితుడై సరస్వతీసౌందర్య మవలోకించుచుండెను.

కరియక తానొకప్రయాణీకుడైనటుల బిక్కమొగము వేసెను. ఈచెక్కవ్రాల్చు నిర్భాగ్యతకుతోడుగా, రైలుప్రమాదమునకై తనపై కేసువచ్చునేమోనని అడలసాగెను. తన పినతండ్రివలెనే, తానును దేశమునుండి పాటిపోదునా యని మొదట నాలోచించెను. అతనికిని విషమవయస్సు ఇరువది నాల్గవయేడు దటియుచుండెను. రైలువిషయమై యేత్రిప్పలు వచ్చినను బాధ్యత తనదని యెవరో యితనికి బోధించియుండిరి.

కందకగూడ అచ్చటి కేతెంచెను. అతడు మామూలుగా ఆరుబయటనే యిసుకతిప్పలమీదఁ గొబ్బరిచెట్లనీడను శయనించువాడు. ప్రక్కన చిన్నకాలువ మర్కరధ్వనియు, నిరాతంకముగా వాయుసంచారమును అతనికి హాయినిద్ర నొడఁగూర్చును. పగలంతయు దేశమునకై పడుకష్టమున కిదియే స్వార్థమాపరమావధి.

కామాక్షియు, మార్గమధ్యమున కరియకవికారములఁ గని విభీతయై దారిపొడుగునఁ జెమర్చుచు, పరువెత్తుకొని వచ్చినదగుట స్తేషనునందు ప్రత్యక్షమాయెను. సరస్వతిప్రక్కనఁ జేరి, రక్షితయైన ట్లుపశాంతిఁ గనుచుండెను. అందఱును రక్షించు వాడువలె నుద్బంధుఁడు చొక్కలింగ మక్కడ నేయుండెను.

ఈలోపల గ్రామమంతయు స్టేషనునకు లేచివచ్చెను. రైలు డీకొట్టినవన్న నావంతనుజూచుట కెల్లరునుం గుతూహలులే. కరియకొవెండ్లామును సగము స్మృతిదప్పినదానిని గూడ నచ్చటికిఁ దెచ్చిరి. వెంటనే ప్రథమచికిత్ససేయవలసియుండెను. ఆపనికి సరస్వతి పూనుకొనెను.

ఈగర్గోలునుండి వెలికిబడి తెలివిదెచ్చుకొనుటకు మొదటివాఁడు సుందరమే. మొదలియారు నెం 13 రు బండిలో వచ్చు టాతనికాశ్చర్యము గల్గించెను.

“ఏమండీ, మీరు నెం 9 రు రైలులో మాయవరం బోతిరిగదా, ఇపు డీరైలులో నెట్లువచ్చితిరి?”

“అవును, నేనుపోయినమనిషి అచ్చట లేకుండుటచే నతఁడున్న కారయికాలునకుఁ దిన్నగా కారులోఁబోతిని. నేను రైలులోఁ బ్రయాణముసేయుచున్నను, నాకారు ప్రక్కన రోడ్డుపై ననుసరించివచ్చుచుండును. కారయికాలులో నొక గంటవినోదించి, ట్రాంక్విబారునకు కారు నడపితిని. నేనక్కడకు వచ్చుసరికి నెం 13 రు రైలు బయలుదేరఁబోవుచుండెను.”

“మీరు రైలునడపితిరా?”

“అవును, కాని డ్రైవరు ప్రక్కనేయుండెను. విదునిమిషములలో నైదుమైళ్లుదాటితిమి. ఆపరుగుమజా యేమి చెప్పను! చివర కిట్లుగునని ఊహింపలేదు. వెధవ కరియకొలోప మిది. మట్టిబుద్ధిగాఁడు. ఎప్పుడో వానిఁ జావమోదెదను. ఈ

విషయమై మీకేమి ప్రమాదముండదనుకొనెదను. ఇంజను త్రుప్పుకొంత ఊరకే వదలినది. సుందరముగారూ, యెట్లా దీనిని సర్దివేయండి.”

“మీరింత చెప్పవలెనా? మీగొప్పబుద్ధి నింతస్వల్పవిషయ ములంగూర్చి శ్రమపెట్టనక్కఱలేదు. చక్రములున్న చోట సంఘర్షణలేకుండునా? ప్రకృతిసిద్ధ మిది.” చొక్కలింగముచేవు లలో సుందర మీకలువాయివేదాంతమును సందడించెను.

మొదలియారు తనపరివారముచేతులందున్న రూపా యలసంచులవైపు వ్రేలుసూపెను. సుందరము కన్నులు గోర గించెను.

“మీకెందుకు శ్రమ. నేను దీనిని భద్రపెట్టెదను. ఉద యమువఱకు ఫరవాలేదు.”

సుందరము డబ్బుచూడఁగానే తనదై నట్లు పొంగిపోయి, సగర్వముగా సరస్వతివైపు మరలెను.

చొక్కలింగము సరస్వతింగూర్చి చకచకలాడుచుండెను. ఇంద్రియలోలుఁడు మనిషి. ఇంత చక్కనిస్త్రీ ఇహమందేయుం డెనుగదా, దొరకకపోదని ఆశ. తప్పని లోలోపల సద్బుద్ధి గొఱుఁగుచుండెను.

ఆపదలో సర్పము నిట్టనిలుచుకొనునట్లు సరస్వతి పూర్ణ ద్రాఘిష్ఠసౌందర్యశాలినియై చెలువారుచుండెను. వరియన్నము

దీను మానవాంగన యనుటకన్న, బీయూషాస్వాదిని దివ్యాంగనయో యనునట్లుండెను.

సుందరము పరిస్థితి గ్రహించెను. మఱొకసంఘర్షణను మొదటనే మట్టువెట్టెను. స్టేషనుగదిలోనికి మొదలియారునకు ధారిచూపెను. “మొదలియారుగారూ, రండి లోపలికి. బయట చాల చలిగానున్నది. అందులో మీకు ప్రయాణపుబడలిక, శరైలు అఘోరము. మనము గదిలో మాట్లాడవచ్చును. మీరు మేజామీదనే పరుండిననుసరే. నేను మాయవరమునకు టెలిఫోనుచేసి, సర్వము చక్కజేసెదను. కరియా సంచులు ఇనుపపెట్టెజేర్చు.”

మొదలియారునకు నిజముగా నిద్రవచ్చుచుండెను. సాయంత్రపువినోదములమహిమ, పూర్ణముగా తలకెక్కినది. కారయికాలు ఫ్రెంచిభూమి. అచ్చట మద్యములు చాలచవుక. తననీడనుకారులో మొదలియారు వాయువేగమునఁ బరువెత్తుచున్నప్పుడే, అక్కడ కొంచెమునేవించవచ్చుననియు లోన భావమంకురించెను. బ్రిటిషుఇండియా గొడవలను విస్తరింపవచ్చును. నిజమునకు మొదలియారు ఒక్కగంటకాల మక్కడ హాయిగాంచెను. మార్వారీవాఁ డీతనికిఁ గోరిన మూడువేల కెక్కుడుగా నైదువేలు అప్పిచ్చెను. పానమత్తుడగు నితనిచేఁ బదివేలకు ప్రోనోటు వ్రాయించుకొనెను.

ఇంతకుఁ బర్యవసానము చొక్కలింగ మిప్పుడు అక్కరుస్టేషనుగదిలో మేజాపై సుఖముగా శయనించెను.

వెంటనే నిద్రించి, గుఱకవెట్టనారంభించెను. అవును, ధనముచే మదించినవారును ఉక్కిరిబిక్కిరిమని నిద్రవోవుదురా? సుందరము గదికి బయటఁ దాళమువేసి మఱింతభద్రముసేసికొని సరస్వతినిఁ గలిసికొనెను. సరస్వతి కామాక్షిసాహాయ్యముతో కరియన్ పెండ్లామున కింకనుఁ జికిత్ససేయుచుండెను. స్త్రీషును ఆవరణములో గుమిగూడినజనమును తిన్నగా సుందరము బయటికిఁ బంపివేసి రైళ్ల సంఘర్షణోదంతమునుఁ గడిగివైచునుపాయ మాలోచింపసాగెను.

పదియవ ప్రకరణము

పరశురామప్రీతి

1

సరస్వతి భర్తను సమీపించి, “మీరు భోజనమునేయ లేదనుసంగతి మఱచినారా?” యనెను.

“మఱువలేదు. మన కీరోజు ఉపవాసము. నేను దేశ దేశములుదిరిగితిని. కాని యింతచలి, యింతగగ్గోలు యే రాత్రియు ననుభవించియుండ లేదు.”

“ఈరోజున నేదో గొప్పమార్పు మనకుఁ గల్గునున్నదని నాకంతర్వాణి చెప్పుచున్నది.”

సరస్వతికంతమున నపూర్వమగుమథురిమ తొలుకుచుండెను. ఆమెమూర్తి ఐహికసంసక్తత డిందువడిన దివ్యజ్యోతి వలె నొప్పారెను.

అచటి కనతిదూరమునఁ గొబ్బరిచెట్లమధ్య శయనించి యున్న కందనునకు నిద్ర తాలేదు. స్తేషనునకువచ్చి కరియ భార్య కుపచారములొనర్చుచున్న యాతని సరస్వతి తిలకించెను.

“ఎవరండీ అతఁడు, కరియన్ పెండ్లామున కుపచరించుచున్నాఁడు. ఉన్నతవంశజుఁడుగా చూపట్టును. కరియన్ బంధువుగా తోపఁడు” అని సరస్వతి భర్త నడిగెను.

“అతఁడు కరియన్ దాయాది. పోర్టురై నను కరియన్ గొప్పవంశమువాఁడు. కందన్ జీవితము విచిత్రము. నవలలందును ఇట్టిది చదివియుండవు. అతఁడు నేటాలులో పుట్టెను. బెలియోలులోఁ జదివెను.”

“బెలియోలు! ఆక్సుఫర్డులోనా?”

“అవును ఐ. సి. యస్. పరీక్షయిచ్చెను. కాని ఉద్యోగము నిరాకరించెను. మాతృదేశ మతని వేటొకందుకు త్వరగొల్పెను. నీకును ఆధోరణి కొంతకలదుగదా, వార్తాపత్రికల పుణ్యమన. అతఁ డిక్కడకువచ్చి యీమూర్ఖజనము నేదో గొప్ప వారిజేయ నుద్యమించియున్నాఁడు. ఎంతతోమినను కుక్కగుఱుమగునా?”

“కాని కుక్కయైనను శుభ్రపడవచ్చునుగదా.”

“ఏమిప్రయోజనము! తిరిగి పెంటకుప్పలోఁ దోకాడించుచు పరుంటకా?”

“అయినను కందన్ తలపెట్టినకార్యము మహత్తరమైనది. అతనిముఖమును చూడుడు. ఔదార్యము మూర్తిభవించియున్నది.”

“గ్రామజనులకొఱ కాతఁడు డబ్బును నీటివలె వ్యయ మొనర్చుచున్నాఁడు. అక్కూరులోఁ గల్లంగడి నెత్తివేయించ వలెనని అతనిసంకల్పము. ప్రచారమువలనను, పికెటింగువల నను నెలరోజులుగా బ్రయత్నించుచున్నాఁడు. తప్పద్రాఁగువారి కీహితోక్తులు నచ్చునా?”

సుందరము కొంచెము గొంతుక సవరించుకొని యింకను యిట్లనెను.—“మొదలియారు ఇతని ముక్కలుసేయ నిశ్చయించినాఁడు. తనయేలుబడిలో శాంతిక భంగముకల్గించుద్రోహి యని అతనివాదన. మొదలియారు సామాన్యుఁడా? రెండు వేలయొకరములు గలభూస్వామి. నెలరోజులలో మనయెదుటనే తరిత్ర జరుగనున్నది. కందక చెఱకంపఁబడును. పాపము. మొదలియా రీసాయంత్రము మాయవరములో డిప్టీక లెక్టరుతో మాట్లాడినాఁడట. అతనిమాట కీడబ్బుసంచులసాహాయ్యముగూడ కలడుగదా. ఈరోజులలో డబ్బుకున్న ఆత్మశక్తి మఱి దేనికున్నది?” మొదలియారు టికెటుగదిలో గుఱక వెట్టుచు నిద్రపోవుచుండెను. ఆమంజుఘోష బయటికిని వినవచ్చుచుండెను. 300 పుట్ల ధాన్యస్వామి యని, సుందరము శ్రద్ధతో నాధ్వని నాలకించెను.

సరస్వతిమనసున కందక మహానుభావత తిరముగా పడ మిడెను. ఆదేశభక్తుని, త్యాగరూపుని బలుకరింపవలెనని బుద్ధి వుట్టెను.

“అతని నొక్కమారు పిలువండి. మీకు దెలిసినవాడే గదా.”

“కొద్దిగా తెలియును. ఈదినము ఉదయమే ఒకఖద్దరు పార్సెలు, డజ్జరాట్నములు రైలులోవచ్చియుండగా, గైకొనుటకు నాకడకువచ్చెను. బీదలకుఁ బంచిపెట్టుట కవి. ఈతప్పుద్రాగుసోమరివెధవలను దొంగగాడిదెకొడుకులను మనుష్యులఁజేయవలెనని అతనియాశయము. వీరందఱు మొదలి యారుపనివాండ్లు. యుగములతరబడి బురదలోఁ గూరుకొని పోయియున్నారు.”

“అవును, ఎవరో యొకరీసని నారంభింపవలదా? ఈ గ్రామజనము నుద్ధరించుట కేమహానుభావుఁడో సమకట్టనియెడ దీనికంతేది? మనకాలమున మనము చేయఁగలమహాత్కార్యమిదియనియే నాతలంపు. కందనుగారినిఁ బిలుపుడు. ఈనాటి సంఘట్టనకు వారియెఱుకకన్న శుభమైనపర్యవసాన మొందు లేదు. నేనాతనికార్యములకుఁ దోడ్పడెద. ఇచట నాయస్వతంత్ర జీవనమును, కొలువుడుకత్తెతనమును మట్టగించెద. అయినను మీకు సాంబారునకుఁ గొదువయుండదు లెండి!” సరస్వతి చిటునవ్వునవ్వెను.

సుందరము కందనును సమీపించెను.

“కందా, ఎందుల కూరక పచారు చేయుచుఁ బరితపించెదవు? నా కీరైలుసంఘట్టన, నీ కీకరియకభార్యతలపగులుట —

దీటుగా నేయున్నవి. రేపుదయము బండిలో ట్రాంక్విలైజున కామెనుగొంపోయి, ఆసుపత్రిలోఁ జేర్చుము.”

“అవసరమైన నేను వెంటఁబోయి, ఉపచరించెదను. పాప మింకను స్మృతిరా లేదు. కరియన్ పశువైనాఁడు. ఇంతఘోర కార్యమునేయుట కెంత త్రాఁగియుండెనో!” అని సరస్వతి అందు కొని తిన్ననిగొంతుకతోఁ దనసహజభావమును బ్రకటించెను.

“ఈకల్లంగడిపోవలెను. బీదజనుల నిది నాశమునేయు చున్నది. భార్యాబిడ్డ లింటిలో మలమలమాడుట, పురుషు లిక్కడ పశువులుగా పరిణమించుట. ఏమిఘోరము!” అని కందన్ బయటికి వితర్కించెను.

“అయ్యా, మీమహత్సేవంగూర్చి వింటిని. ఎట్టిత్యాగము! మీకీదీనురాలును తోడ్పడఁగలదు. దేశమునకై పాటు పడుట కిదియే యదను. నన్ననుగ్రహింపుఁడు. కల్లంగడిపోవలసి నదే. దానితోకూడ మొదలియారునైతము. ఆతని యాముఖ వికారము, పశుప్రవృత్తి నాకుఁ బరమాసహ్యముంగొల్పు చున్నవి. అతనిభాగ్యము పాడగుఁగాక. అతనిధాన్యపుకుప్పలు తగులఁబడిపోవుగాక. బీదలకు పట్టెడన్నమిడనిభాగ్య మేమి భాగ్యము?”

సరస్వతి యుద్రేకము మనోహరముగా నుండెను. ఆమె ముఖమును అతిలోకసౌందర్యమువహించెను. కందన్ చకి శుఁడై విస్మయఁడై ఆమెను తిలకించెను. నూత్న దేశసేవిక.

భారతమాతృనవీనసంతానము. కందక్ కలఁగనునట్లాయెను. తనకృషికెల్ల నామె సమ్మతితోఁ దలయూఁచుటకన్న నాశింఘదగినప్రతిఫలమేమి? వై రాగ్యమున కీమెవాక్కుగదా ప్రతిక్రియ.

2

సరస్వతి భావోద్వేకమును డాఁగువలచుటకు ముఖము నావలిప్రక్కకుఁ ద్రిప్పుకొనెను. అంబరతలమున నెట్టినికాంతి గన్పట్టెను. “ఇదేమి ప్రభాతమా? కాఁజాలదు. రాత్రి 11 గంటలవేళకదా!” అని వితర్కించెను. తటాలున నిజ మామెకు స్ఫురించెను.

“కందా, తూర్పుదెసఁ జూడుము. ఏమి టాయెట్టిదనము? నాకన్నుల మసకగప్పినదా? లేక నావాక్కు లింత త్వరలో సత్యమైనవా?” అని బిగ్గటగా పల్కరించెను.

సుందరము, సరస్వతి, కందనులు ముగ్గురును విస్తయభరితులై యెక్కువగుచున్న యాయెట్టిదనము నాలోకించిరి. పొగయు, నిప్పురవలునుగూడ దృశ్యమాయెను. అంతటితో సందేహానివర్తయాయెను.

కందక్ మైమఱచినట్లాయెను. “అయ్యో నందా, మూఱా, కాశేరి, ఇరుల్లా, కరుప్పా, ఇరుల్లప్పకో, అయ్యో నల్లా మీరందఱు నాకొంపముంచితిరే! దాహము, దాహము!

పంటకుప్పలు, గడ్డివాములు తగులొన్నవి. నామంచిపేరు మంటగలిపితిరే! నల్లా, ఒక్కసంవత్సరముగా నాజేసినసేవ నొక్కక్షణములో, త్రాగివచ్చిన ఉద్రేకమువలన నాశముచేసితిరే!”

“అక్కడేగాదిటుచూడుము. కల్లంగడియు తగులబడుచున్నది.” అని సరస్వతి మఱొకవంక పొగరేగుచుండుటఁ జూపించెను.

“దీనికంతటికి నన్ను త్తరవాదించేయుదురే! ఏమిచేయుదును! అదనుదాటినది. అయినను పర్వెత్తిచూచెద. స్తేషను మాస్టరుగారూ, మొదలియారును లేవఁగొట్టుడు. ఈరాత్రి యాతనికిఁ గల్గినదౌర్భాగ్యదశ నెఱింగించుడు.” కందకయిట్లు విన్నపించి, కుప్పలు తగులబడుచున్నవంక కతిత్వరితముగాఁ బరువెత్తెను.

“ఇరువదివేలకలములవరిధాన్యము యేబదివేలరూప్యములుసేయునే! కొండలవంటి గట్టివాములు—భస్మమైపోవుచున్నవి. మొదలియారు నాశనమైనాఁడు. ఇంక రెక్కొనఁగలఁడా!” ఇట్లచుచు సుందరము విభ్రాంతినుండి మేలొకనెను.

అరగంటలో నక్కూరురై లేవ్వేస్తేషను కిటకిటయాయెను. ఊరిలోఁ బ్రతివారు నచటికి మూఁగిరి. ఎత్తుగానున్న ప్రదేశమగుటచేఁ దగులబడుచున్న కుప్పలను దూరమునుండి భద్రముగాఁ జూడవచ్చునని. అగ్నివిజ్రంభణ కంతరువులన్నియు

వరుసగాఁ గన్పట్టుచుండెను. ముందట వంటయింటినుండి వచ్చు నట్లుగా సన్ననిపొగ, తరువాత మెండుకొనికాఁకొనినపొగ, నిప్పురవలు చెదరుట, ధగధగమని మంటలు—వస్తువులు తగులఁ బడుచున్నపు డొకవిషాదోన్నతి గలదు. ఎల్లర నాకర్షించు భయంకరదృశ్యము. శ్రీమంతులు, నిలువేదలు, భద్రముగా నున్నవారు, ఆపదలోముగ్ధులైనవారు అందఱు నొక్కపెట్టున సాహాయ్యమునకు కుయ్యిడెదరు. నామరూపాదివ్యవస్థలు ఊయించి, తిరిగి వస్తుజాలము మూలవస్తువునం దైక్యమగు నామహాదృశ్యమున కేవారైనను లోనఁ గరఁగుచుందురు. “రక్షింపుడు, రక్షింపు” డనుకేకల వెదఁజల్లు నావాయువే అగ్నిని మఱింత ప్రజ్వరిల్లఁజేయుచు వీచుచుండును.

3

సుందరము నిర్ఘాంతపోయి చూచుచుండెను. కాని మధ్య మాయవరమునుండి తెలిఫోను పిలుపువచ్చెను. “తంజావూరు శ్రొత్తాసిస్టాంటుకలెక్టరు బోటుమెయిలులో మదరాసు నుండి వచ్చుచున్నాఁడు. ఒకవారమురోజులు త్రాంక్విబారులో నుండును. వారికి వేకువ కాఫీ అక్కూరులో సిద్ధముగానుండ వలెను. వెంటనే సిద్ధపఱుపవలసినది.”

“అయితే సంఘట్టనంగూర్చి యేమిచేసితిరి? గంటక్రింద నేను ఫోనుచేసితి నావిషయం.”

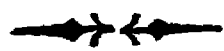
“ఏముంది! విచారణజరిపి, మిమ్ములనీడ్చి పాటవేసెదరు. కాని కొన్నాల్గట్లనే పనిఁ గానిచ్చుచుండవచ్చును మీరే. రైల్వేకూటికిఁ గోటికడగండ్లు.”

సుందరము ప్రాణములు కంతగతమయ్యెను. కాని యెట్లో శ్రమపడి వాటినిఁ జిక్కఁబట్టెను. అటుతిరిగిచూడఁగా మొదలీయా రింకను గుఱకవెట్టుచు నిద్రపోవుచుండెను. తన యిల్లు తగులఁబడుచున్నను పాప మాతఁడు మంచిసారాయిని, చక్కనిపిల్లలనుగూర్చి కలలు గనుచుండెను.

సుందరము తనజెండాతో నాతని గ్రుచ్చి లేవఁగొట్టెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము

దో ష్టా

1

చొక్కలింగమువంశ మీనాటిది కాదు. పదునొకండు తరములుగా వారిపూర్వీకు లీయింటనే కాపురముసేయుచుండిరి. నాయకరాజులకాలమున నిక్కడ కాలరూనుకనుమల కాపుదారులై చిన్న నేనాపతులుగా వారు విడిసిరి. మొదటి నుండియు కష్టమెఱుంగని యీశ్రీమంతులకుటుంబమున కిన్నాళ్లకు చొక్కలింగము యీకారణుడై సముద్భవించెను. యశావనోత్సాహము, ఆధునికనాగరికతాసమ్మోహము పూర్వులు కూడఁబెట్టినధనమునెల్లఁ గొల్లఁబెట్టసాగెను.

చొక్కలింగము పూర్వీకులు పరులకొఱ కిసుమంతయైన వెచ్చింపక, తమపాలముల వృద్ధిబొందించుకొనుటయందే తదేక దీక్షవహించిరి. అందువలననే అవిచ్ఛిన్నసంపద వారికి లభించెను. దీనికిఁ బ్రతిద్వంద్వముగా చొక్కలింగ మిపుడు ఎన్ని కలలో మున్నిపోవుట తటస్థించెను. ఇన్నాళ్లెడతెగక సంపద యొకచోటనే నెలకొనియుండుటకు చంచలయగులక్ష్మీ యిచ్చ

గించునా? దశాచక్రమును క్రిందుమీదుసేయు ధనలక్ష్మి తన ప్రభావము చూపించెను.

2

అక్కూరు రైలుసంఘట్టనమువార్త తుపానువలె వ్యాపించెను. చొక్కలింగముతల్లి నిద్రపోవుటకుఁ బడకవేసి కొనుచుండఁగా నామె కిది తెలిసెను. ఆముసలితల్లికి వెంటనే ఆవేగ ముదయించెను.

“రామలింగం, స్టేషనునకుఁబోయి చూడు, నాయనా, చొక్కలింగమున కేమయినదో!” రామలింగము ఆమెసోదరుడు.

“భయములేదు, పోర్కోడి, చొక్కలింగము మాయ పరముపోయినాఁడు. డీకొట్టుకొన్నది ట్రాంక్విబారునుండివచ్చిన బండి. మన అబ్బాయి ఒకగంటలో కారులో నింటికివచ్చును.”

“రైళ్లు డీకొట్టినవట. ఎట్టిభీభత్సమోగదా. అందువలననే, అబ్బాయిని యెప్పుడుగాని యీరైళ్లకు, యీకంకర రోడ్లకొరకు ప్రయాసపడవలదని నేజెప్పుచుందును. మనయెడ్లు పనిలేక పడియున్నవి చూడు. ఈమోటార్లు రైళ్లు డబ్బుఖర్చు సేయించుచున్నవి. రామలింగం, స్టేషనుచాయ పోయివచ్చినమేలు గదా. పోయిచూచిరా, అబ్బాయి తేమముగానున్నాఁడో.”

“వానికి భయమేమమ్మా! అరగంటలో నీకంటియెడు టికి వచ్చునో, రాఁడో చూడు.”

“నాయనా, చొక్కలింగ మీవిధముగా నర్థరాత్రి వఱకు బయటిసంచారముసేయుచు, నిత్యము మమ్ము దిగులు పెట్టుచున్నాఁడు. నీవు కొంచెము మందలింపరాదా! ఈ యెన్ని కలగొడవ మనకెందుకు? మనపొలములు శ్రద్ధగా సాగు బడియగుటలేదు. లేకపోతే, కూరగాయలు మనము బజారు నుండి తెచ్చుకోవలసినదా? వాడినాయన బ్రదికియుండి, చూచినఁ గడుపుమండిపోవు నే. ఎంతపొలము బీడువడి యున్నది! ఈయేడైనను చొక్కనునకుఁ బెండ్లిసేసి, వాని నొక చోటఁ గుదురుపరుపవలెను.”

“అవును, పోరొక్కడీ, అదే మంచిమాట. తల్లిమనసు తప్పగునా? మంచిపిల్ల నిచ్చి పెండ్లిసేయుము. తరువాత నంతయుఁ గుదురుపడును.” రామలింగమున కీపెండ్లివిషయము చాలా సమ్మతమైనది. ఏలననఁగా నితనికిఁ బెండ్లియీడుగల కుమార్తె యుండెను. దానిని చొక్కలింగమునకిచ్చి పెండ్లిసేయవలయు నని ఇతనిసంకల్పము. సంవత్సరముగా, తనసోదరియొద్ద నుప్పచప్పనిమాటలాడుచు, నోపికపట్టి కాలముబుచ్చుచున్న దందులకే.

“చొక్కతండ్రిదినములలో మనపొలముల నితరు లందఱుచూచి మెచ్చుకొనుచుండువారు. ఇప్పుడు మనపొల

ములు ఆశ్రద్ధకుఁ బెట్టినపేరైనవి. కూలివాండ్రకు మూఁడువారములుగా కూలిముట్టలేదట. పగలనక రాత్రియనక, కష్టమనక సుఖమనక పొలములందు కష్టించు నీబీదజనమునకుఁ దిండికి లేనిచో గతియేమి? చొక్కనుతండ్రి కాలములో నిట్లుండెనా? మనయింటిలోఁ బండుగపర్వము వారికిని పండుగపర్వముగా నుండెనుగదా. అపుడు మన ధాన్యపుకూట్లు, రాసులు రాసులుగా పోసియుంచినకూరగాయలు, కొబ్బరికాయలకుప్పలు అవన్నియు నిపుడు నామావశేషములైనవి. ఈకల్లంగడివచ్చి, వినాయకునకుఁ గొట్టుటకైన పెంకాయలేకుండఁ జేసివైచినది.”

“అవును, పోరోక్కడీ. కల్లంగడివలనఁ గష్టపడి పనిజేయుచుండిన పనివాండ్రు సోమరులైనారు. పొదుపుగానున్న కాపురములు పాడైనవి.” రామలింగము అరువదేండ్లు సమీపించుచున్నముదుసలి. పూర్వకాలపు హిందూసాంప్రదాయములు, దయాధర్మము లింకను మఱచిపోలేదు.

“రామలింగం, నేనెఱిగి ఊమమురాలేదు. ఇపుడు చొక్కా నామాట వినకుండవచ్చినాఁడు. గారాబముతోఁ బెరిగినబిడ్డ. నీవైనను వానిని మందలించి చక్కఁజేయనిచో సేంబరంబాకమున మన దాయాదికిఁబెట్టినగతియే మనకుటుంబమునకుఁబట్టును.”

“నేనతనికి బుద్ధిచెప్పట నాకున్నమర్యాదఁ బోగొట్టుకొనుటకే. వానికి మనమేస్త్రీ నల్లకొ మంత్రి. పోరోక్కడీ, యీ.

విషయము లొకరు చెప్పి నేర్చుకొనవలసినవిగావు. నాలుగుపాట్లు పడి అనుభవముమీఁదఁ దలకెక్కవలసినవి. అతనికి మంచిపిల్ల నిచ్చి పెండ్లి సేయుము. తరువాతచూడుము, మనపొలము లెంత చక్కఁబడునో. నీవు వెదకిచేయు పిల్లపైనున్నది భారము.”

“నేనువెదకుపిల్ల! నీవేమి మేనల్లునిపెండ్లిసమయమునకు కాశీకిఁబోయి గూర్చుందువా? నీవే వెదకిపెట్టవలెఁ బిల్లను.” పోర్కోడి ఒక్కక్షణము నిదానించి యిట్లనెను. “అవును. మన కుట్టి నీలం, నీకూతురు, తగినపిల్ల యని అప్పుడప్పు డనుకొను చుందును. కాని పిల్ల చాలాచిన్నది. బాగా యెదుగలేదు.”

“నీలం యెదుగకపోవలసినదే! వయసువచ్చినపుడు, అరటి మోగువలె నవ్వుఁబయి యెదిగిరాదా? దానితల్లిగూడ నాలాగే. కాని, అదిగాదులే నీమనసులోనున్నది. మేము బీదవారము. నిజమే. కాని పిల్లకుఁ బెండ్లిగాకపోదులేవత్తూ. పుట్టించిన దేవుఁడు పెండ్లికి మనువుగూడ చూపించఁగలఁడు.” రామ లింగము యుక్తిగా పాచికపాటించెను.

“అదిగాదు రామలింగం. ఊరకే యెందుకు రోషపడె దవు? నీలమునకన్న నాకుఁ గావలసినదెవరు? కాని నీవు చొక్కను నెట్లో యొప్పించవలె. ఈకాలపుపిల్లకాయలు మన మాట వినరు. పెండ్లియనిన వారికేవేవో విపరీతపుటాలోచనలు. దేవునియనుగ్రహ మున్నచో, వచ్చునెలలోనే నీలమును కోడలుగా నింటికిఁ బరిగ్రహింపఁగలను.”

“అవును, అక్కయ్యా, చొక్కా సరదాయైనకుట్టి వాడు. నీమాటకు మీటిపోవు ననుకొనను. మాటలకేమి వేయినవచ్చును. కాని కార్యము విషయమున నిన్నుఁ గాదనడు. పెండ్లితోమరల మనసాంప్రదాయము నలవఱచుకొనును. నాలుగుచోట్లుతీరిగి, అతనినే తెలిసికొననిప్పు, లోకములోఁగల కడగండ్లు, అదే మంచిది.”

“కాని రామలింగం, పట్నమాసములలో నెక్కడ నేమిచెడిపోవునో యని నాభయము. మనదాయాది సేంబరంబాకములో నేగతియైనాఁడో మనకుఁ దెలిసియున్నదిగదా. ఎప్పుడు పరిస్థితులువిషమించునో యెవరికెఱుక!”

పోర్కోడి, పాపము, కుమారునింగూర్చి యెంతయోదిగులువడుచుండెను. రామలింగము తనయెత్తు నెగ్గునాలేదాయనియే యోజించుచుండెను. అంతయు సరిగానున్నచోఁదనతో వియ్యమందుటకు పోర్కోడి ఉత్సహింపదని అతని నిశ్చయము.

“సేంబరంబాకమునకు మనకు నెక్కడిసాటియవ్వా! ఆటుతరములచొక్కలింగములైనను మనయాస్తి నేమిసేయఁగలరు. అక్కూరుపొల మెట్టిదనుకొంటివి? సేంబరంబాకం చవటభూమి. అవంశమున కొకప్పుడుమాత్రము గౌరవము మిన్నంటియుండెనా? చొక్కనుగూర్చి భయపడవలదు. వాడు నామాట కొంచెమువినునట్లు నీవుసేయవలె. నాకు కొంచెము అధికార

మియ్యనిప్పు. అప్పు డాపనివాండ్రను నేను సరిజేసెదను చూడు.”

“నీకధి కారము చొక్కను యీవలెనా, నాయనా? నా తమ్ముడవు, నీమాట కడ్డమేమి? ఎవరు నిన్నుఁ గాదనువారు?”

“అట్లేయైనయెడల నే నీనల్లకొ అమవసులకు బుద్ధిచెప్పెదను. కూట్లదొంగలు వీరు. మూఁడేండ్లుగా మనపంట జబ్బుతగులుటకు వీరే కారణము. వీరిచెడుమాటలు వినియే చొక్కలింగము మోసపోయినాఁడు.”

“రామలింగా, చొక్కొ మూఁడేండ్లలో మూఁడులక్షలు యెన్ని కలకొటకు వ్యర్థమునేసినాఁడు. నీవే పెత్తనమువహింపుము. అబ్బాయి యింకొక నెలలోఁ గుదుటపడవలెను. నేనూరకుండఁజాలను. ఏమి యీ దేహము శాశ్వతమా? నేను కన్నులు మూసుకొనులోపల, చొక్కొ పెండ్లిఁ గాంచవలెను.”

ఇరువదిరోజులుగా చేరువ నొకపాడువడినశివాలయమున రెండుగుడ్లగూబలు రాత్రులం దటచుచుండెను. ఏదో కీడురానున్నదని, ఆయఱపు విన్నపుడెల్లను పోరొక్కడి భయమందుచుండెను. చొక్కొ పెండ్లిమాట నీమె యిప్పుడనఁగానే గుడ్లగూబలయఱపు వినంబడియెను. పోరొక్కడిగుండె ఝల్లుమనెను. ఏదో వంశహాని శంకించెను. ఒక్కనిముసమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. రామలింగముమాత్రము తనకూతురి

పెండ్లి, ముందు రానున్న సంపదయుఁ దలపోసి యుప్పొంగు చుండెను.

పోర్కోడీ తిరిగి పల్కరించెను. “రామలింగమూ, యీ గుడ్లగూబలయఱపునకు నాకు భయమగుచున్నది. నీవొక్క మాట స్టేషనునకుపోయి ఆసంఘట్టనమేమో కన్గొనుము. మన అబ్బాయి క్షేమముగానున్నఁగదా పై శుభములు.”

రామలింగ మీమెకు ధైర్యము చెప్పలోపలనే, యింటి చుట్టునూ పెద్దసందడియాయెను. థాన్యపుకూట్లు, గడ్డివాములు నున్న ఆవరణములో వారు వీరు కేకలువేయుచు, కోలాహలము నేయుచుండిరి.

3

“ఎవరురా వెధవలు, అర్ధరాత్రియప్పు డీఅల్లరిసేయు చున్నారు. ఏఁడీ, ఆకుప్పదొంగ నల్లఁ? ఇంకా కల్లంగడిలో నేనా? తలయారి అమవసి యేఁడీ? ఈదొంగవెధవల నొక్క మాట చావఁదన్నుటకు?” అప్పుడే రామలింగము అధికారము చలాయించవలయు ననుసంతోషముతో గట్టిగా నఱచెను. తన సోదరివంకఁదిరిగి “ప్రాతపందికొక్కుల నొకరిద్దఱినిఁ జిదుగఁ బొడువనిదే యీమనభూములు బాగుపడవు. నల్లఁ తలయారి లకు బుద్ధిచెప్పవలె. తొందరలోనే కంజితో వారికి తెలివి దెప్పించెదను. అనెను,

కాని, పోర్కోడీ తనకొడుకు డేమమునుగూర్చి అట్లే ఆలోచించుచుండెను. కుప్పలదగ్గఱ నల్లరి అధికమాయెను. తటాలున నామె కొకటితోఁచెను. కొన్నియేండ్లక్రిందటఁ దన భర్త ప్రక్కగ్రామములో దొమ్మిసేయించినసంగతి స్మరణకు వచ్చెను. ఆదొమ్మిలోనే నందఁ మూఖఁ కాపేరీలకు శాశ్వత మైనపింఛను దొరికినది.

“రామలింగా, ఇరువదిరాత్రులుగా గుడ్లగూబయటచు చుంట వృథాగాదు. ఇట్టిదేదో వంశహానిరానున్నదని భయపడుచునేయుంటిని. వీరా సొరక్కి తేవఁమనుష్యులు గావలయు. చొక్కఁ ఊరిలో లేడుగదా యని దొంగప్రాద్దునదొమ్మి సేయవచ్చినారు. తొందరపడు. మనలో మొనగాండ్రనందఱినిఁ బిలుచుకొనిరమ్ము. నందఁ మూఖఁ కాపేరీ లింకను బ్రదికి యున్నారు, వీరికి బుద్ధిచెప్పటకు. ఈయేబదియేండ్లలో మఱచి పోయినారుగాఁబోలు పూర్వపుపాఠము. పడక చుట్టిపెట్టి లెమ్ము. దొడ్డిద్రోవనుపోయి మనపల్లీలను, పడయాచీలను దోడ్కొని రమ్ము. మాలపాండ్రు, నందఁ, మూఖఁ, కాపేరీలు, ఇరుల్లఁ, కరుప్పఁ, ఇరుల్లప్పచులను లేవగొట్టుము. వారిపేర్లు వినియే వీరు కాలికి బుద్ధిచెప్పెదరు. నల్లఁ అమవసీలుకూడ యిక్కడనే యెక్కడనో యుందురు.”

పోర్కోడీ యీకష్టసమయమునఁ జాలాదైర్యోత్సాహములఁ గన్పఱచెను. డెబ్బదిరెండేండ్లు చెల్లినదయును,

రామలింగమునకన్న నెంతో ధైర్యశాలిని. పేరుకుఁదగిన తేజము గలది.

కాని ప్రక్కయూరివారు దొవ్విసేయవచ్చిరనుభ్రమ తొందరలోనే తొలఁగెను. నల్లకొ అమవసు లిద్దఱును కుప్పల గేటునొద్ద నిలిచి గట్టిగా నఱచిరి.

రామలింగము దొడ్డిత్రోవను మాలపల్లెకు పరుగెత్తవల సినయవస్థ తప్పెను.

“మేమమ్మా మహాతల్లీ, నల్లకొ అమవసులము మామను ఘ్యలందఱు యేనూరుమందివచ్చియున్నారు. వారికిఁ గూలీ ముట్టవలసియున్నది. ఇరువదియొక్కరోజులుగా మాడిపోవు చున్నారు. యజమానిలేఁడు. తల్లీ! మీరు మాకూలిడబ్బు లిప్పింపుడు. మాయాజ్ఞ మీటిపోవుచున్నారు జనము. మీ యిష్టము.”

“అర్ధరాత్రియప్పుడు కూలి నడుగమనిన దెవరురా విష్ణులను? కాదుకాదు. మేము నిద్రపోవుచున్నామని దొవ్వి సేయవచ్చినారు మీరు. కానీ, మఱి మఱచిపోకుండునట్లు మీకు బుద్ధిచెప్పెదను. అమవశీ, నీవురా దీనికంతటికిని మూల కండము. నల్లకొ నీవు నీపని సరిగా జేయుటలేదు. అర్ధరాత్రి వేళ కూలినడుగు తలయారీ, మేస్త్రీలను నాజన్తములోఁ జూడలేదు. చొక్కా యిక్కడున్నట్లయితే, పట్టలూడఁదీసి యుండును మీకు. ఇప్పుడు నేఁజెప్పవలె మీకు తగినబుద్ధి.”

రామలింగ మొకకంజీనిదీసికొని అమవశినిఁగొట్టుటకుఁ గోపోద్రేకముతో బయటికిఁ బరువెత్తెను. అమవశి ఉద్దండుడై ముందునిలిచియుండెను. రామలింగము కంజీనెత్తి దించులోపల, కరుప్పకొ వెనుకమళ్లుగా కంజీని లాఁగికొనెను. రామలింగము నేలకొఱగి, కొబ్బరిచెట్టుమొదలునకుఁ దలఁగొట్టుకొని స్త్రుతి దప్పెను. తనవంశమునకుఁ గల్గినయీమహాపచారముం గాంచి పోరోడ్డి ఆగ్రహపరవశయై గొంతెత్తి మందలించెను. కాని, యాసందడిలో నది లేనమయ్యెను. ఇంటిజనమే నిర్ఘాంతపోయి మిన్నకుండిరి.

కాశీరీ తనయజమానిందప్ప మిగిలినయెందఱిన్తో దోచిన వాఁడు. దొమ్మిలందు వానికనుభవము. ఇపుడు యజమాని కుప్పలను భేదజ్ఞానము కృశించుచుండెను. తండ్రియెడ భక్తి కొడుకునెడ నుండవలయు ననుకట్టడిలేదు. అందునను కొడుకు దుబారామనిషి. మూఁడునెలలనుండి పించును వెనుకఁబడ వేసినవాఁడు. ఇక న్యాయబుద్ధి కవకాశమేది!

కాశీరీ గొంతెత్తి మనుష్యుల కాజ్ఞ చేసెను. “వచ్చినది మాలవానికి మంచికాలము. దొరికినది అవకాశము. రండి, రండి, అందఱును రండి, అటువదేండ్లకొకసారిగాని రాదిట్టి సుముహూర్తము. మనము కోసి కుప్పవేసినపంట యిది. మనయాలుబిడ్డలు ఆకటిచే మాడుచున్నారు. మూఁడువారములుగా మనయజమాని యూరలేడు. ఎవరి కిష్టమువచ్చినంత వా రింటికిఁ గొని

నల్ల కొత్తనమాటను మీటి జనము తప్పుదారిఁద్రొక్కుటఁ జూచెను. ఒక్కమారు మేస్త్రీఅధికార ముట్టిపడునట్లుగా గద్దరించెను. “మీకు వెట్టియెత్తినది. మీయిష్టమువచ్చినట్లు కూట్లను దోచుకొనుఁడు. కాని గడ్డివాములకు నిప్పంటింపరాదు. నోరులేనిపశువులయాహారమది. కాపేరిచెప్పినమేరకు, థాన్యముదోచినను, గడ్డిపోచను ముట్టుకొనకుడు.” కాని యితనిమాట ముగియకముందే, గడ్డివామిపై మెలుమువలె

నిప్పురవ చెదరెను. ఉన్నతమైన యావాములు చిటపటమన్న జోచ్చెను. అలతతడవున నగ్నివిజృంభించి, నిరాతంకప్రభావముం జూపసాగెను.

రామలింగము తనయింటనే యిట్టివిషాదదృశ్యమును చూడవలసినవాడాయెను. కాని యాతని లేచి నిలుచుకొననీ కుండ కరుప్పకొ అదిమిపట్టియుండెను. కరుప్పనున కతనిపై బ్రత్యేకముగా ద్వేషముండెను. “నీవును మాయజమాని ఉప్పుడినవచ్చినవాడవేగదా! మాపై నీదాష్టీకమేమి?” అని వాడు గొంతునొక్కి చెవిలో ఘూర్జిల్లుచుండెను.

చొక్కలింగము పొలములందు సుమారు యేనూరు కుటుంబము లాధారపడియుండెను. చిన్న పెద్దలుచేరి రెండు వేలకుందురు. చొక్కలింగము చెర్లాటము వీరికందఱకుఁ బ్రాణ సంకటము. ఈవిషమవేశ నీరెండువేలమందియు చేతికిదొరికి నంత చిన్న, పెద్ద, స్త్రీ, పురుషభేదములేక సంగ్రహించుచుండిరి. ఆకలిగొన్న బూచులవలె నెల్లవారును రాక్షసశక్తిని బ్రకటించుచుండిరి. నల్లకొ దిక్కుదోచక దీనినంతటినిఁ జూచుచుండెను. తటాలున నతని కొకటితోఁచెను. “ఎవరైన నాకల్లంగడికి నిప్పుబెట్టరా? మనయజమాని నిట్లు చేసినదికూడ నదియే మనపాపము దానితో శమించును. రేపటినుండి త్రొత్తవార మయ్యెదము.” పవడాయి మఱికొందఱుయువకులతో నావంకఁ

బరుగెత్తుకొనిపోయి, కల్లంగడికి నిప్పంటించెను. వెంటనే దూరమున మఱొకదివ్వెను నల్లకొ తిలకించెను.

కందక డొపిరిద్రిప్పుకొనక పర్వెత్తుకొనివచ్చెను. కాని జరుగవలసినది చాలవఱకు జరిగిపోయియుండెను. కుప్పల చుట్టును, వాములచుట్టును తిరిగెను. ఇక నేమికుప్పలు, యేమి వాములు! కందక విషాదపూరితుడాయెను. చేయునదిలేక వెనుమరలెను. నల్లకొ కందక కాళ్లకు మ్రొక్కి యిట్లనెను. “మహానుభావా! ఇది మనచేత కాదు. దైవాజ్ఞ. దేవుడుపంపిన అగ్ని కణము, వాయుసాహాయ్యము. మేము నిప్పంటింపవలెనని, దొమ్మి నేయవలయునని తలంచియుండలేదు. మాకూలి డబ్బు లడుగుటకువచ్చితిమి. చివర కిట్టెనది. ఎవరో యెట్లో, యెందులకో—నూ కెఱుకలేదు.”

కందక మఱుమాటాడలేదు.

అక్కూరురై వే్వేష్టెనువైపు కాలుసాగించెను. నల్లకొ కొంతదూర మాతని ననుసరించెను. తనకు ముందురానున్నవిపత్తును కందక గ్రహించెను.

ఇచట దొమ్మి నిరాతంకముగా సాగెను. అజ్ఞానదారిద్ర్య జుబాలమునఁ గూరుకొన్న నీకర్షకజనము పగటివేళ పెద్దపులి వలె సామాన్యముగా మణఁగియుండువారయును, దొమ్మి యనుదోషావసరమున విజృంభించినపుడు, వారిభీభత్స మేమని చెప్పవచ్చును!

అమవళి, నల్లనులు రెండుబండలమధ్యఁ దగుల్కొన్న
నావ వలె, నిరువంకల సంచక్తతగలవారై మిన్నకుండిరి.

నందఁ మూఁఖఁ కాశేరి ఇరుల్లఁ కరుప్పఁ ఇరుల్ల
ప్పనులు తమతమమనుష్యులకు హెచ్చరికలఁగావించుచు, సంగీ
తముదీయుచు ప్రహర్షులై, ప్రమత్తులై విజృంభించిరి.

పండ్లెండవ ప్రకరణము.

ప్రా ధ్మ పా థు షు.

విషాదసంభరితమగు నాక్షపాతిమిర మంతరించుచుండెను. పూర్వాద్రిపై నుషఃకాంత తొంగిచూచెను. జగజ్జాలమునం దేమూలనో యొదిగియున్న భూమండలమున నేకొననో అకృత్య మొకటిజరిగినదని లెక్కనేయఁడుగదా సూర్యుఁడు. జలదసంఘాదనపటంబులఁ దొలఁగఁద్రోసికొనుచు శయ్యవీడి మెల్లఁగాఁ జనుదెంచెను. తరములఁబడి సంపదల కాలవాలమైన చొక్కలింగమొదలియారువంశమునకు వాటిల్లిననష్టమునకు సూర్యున కేటిసంతాపము! ప్రాతఃసూర్యకిరణములఁ దొలుదొల్త తమమూర్ధముల ధరించు ధాన్యపురాసులుగాని గడ్డివాములుగాని యిపుడు లేవు. మొదలియారుని సంపదున్నతి భస్తీభూతమైయుండెను. ఉల్లాసకరుఁడు సమీరుఁ డావెలిమిడిని విరజిమ్ముచుండెను.

పదునొకండుతరములుగా హర్షసంభరితమై, గర్వసంకాశంబై యలరారిన చొక్కలింగనియుద్యానగృహ మిపుడు చిచ్చుటపిడుగువడి నాశనమైనట్లు చూపట్టెను. కాని చుట్టుపట్లనున్న గుడిసెల కన్నింటి కది సంతోషావసరము. ఆటునెలల

వఱకు తుద్యాధతీఱిన దీనిహఱ్ఱారావము. కాని భయస్వరమం దంతర్లీనమైయుండెను. అపహరించినఆస్తింగూర్చి ఆపరాని దిగులు. ఫలసాయము ప్రకృతిసిద్ధమయ్యును, తుద్యాధ అని వార్యమయ్యును, వేఱొకనియధీనమున నై మిత్తికముగా నున్న దానిని గ్రహించుటయు పురాతనము ప్రసిద్ధమునగు 'ఆస్తి' అనుసాంప్రదాయమునకు భంగకారణము నేరము నగుచున్నది. జంతుకోటికి ప్రధానగుణము మానవశాసనముంబడి మొదటి పాపమగుచున్నది.

2

ప్రాద్దుపొడువకపూర్వమే అఱ్ఱురై లేవ్వేషను ఆవరణమున జనము క్రిక్కిఱిసెను. రైళ్లసంఘట్టనము, కుప్పలదహనము, రాత్రి యెల్లరకును భీభత్సముం గల్గించెను. ఒక్కరి కేనియు నిద్రలేదు. రై లేవ్వేషను గ్రామమునకును బహిః ప్రపంచమునకును లంకెయగుటవలనఁ దూరుపు తెల్లవాఱఁ గానే అశేషజన మచ్చటికి మూఁగెను. జాగారమువలనను ఆవేగమువలనను డస్సిన వారినయనములకుఁ బ్రభాతవాయు పుపశాంతిఁగూర్చెను.

కొంచెమునేపులోనే రైలుకమ్ములు శబ్దించెను. నెం రు రైలు క్రొత్తయింజను తగిలించుకొని స్టేషనులోనికి తీవిగా నరుదెంచెను. బోటుమెయిలు ప్రయాణీకుల నందుకొనుటవల ననే గాఢోలు నాతీవి.

మాయవరం డిష్టికలెక్టరు ఆరైలులోనే వచ్చెను. క్రొత్త కలెక్టరును మాయవరమునుండియే అనుసరించుట వివేకమని ఆతఁ డెంచెను. అవును, పాపము! తొందరలో నాతనిప్రమోక్షవిషయము పరిష్కారముగావలసియుండెను.

రంగారాజేశ్వరు లాబండిలోనే వచ్చిరి. అక్కూరులో రైలునిలువవలసిన దొక్కనిముసముమాత్రమే. ఐనను, రైల్వ సంఘట్టనము, కుప్పలదహనము, అసిస్టాంటుకలెక్టరు రాక— యివి అపూర్వములుగదా. ఆలస్యము తప్పనా! అందునను కలెక్టరు అక్కూరులో కాఫీ నారగించవలసియుండెను. ఎగ్జూరులో నెవ్వఁడుంగాని రంగారాజు అక్కూరులో సర్వము తానే యైయుండెను. తెలివితో ముందుగా మదరాసునుండి మాయ వరము డిష్టికలెక్టరునకు తన రాకను తం తెమూలకమునఁ దెలియఁ జేసియుండెను.

3

“మొదలియారుగారూ, ఇంతప్రాద్దుననే మీరు స్టేషనుకు వచ్చిన కారణమేమో? రైల్వసంఘట్టనవార్త మీనిద్రకు భంగముకల్గించినదా?” అని డిష్టికలెక్టరు సంగతి తెలియక చొక్కలింగని హెచ్చరించుకొనెను. “మీరు చాల డస్సినట్లున్నది. రాత్రి నిద్రలేదాయేమి?”

“అది కాదండీ, నేను లేనిసమయమున నిచట కొంత ద్రోహముజరిగినది. నేను శంకించినట్లేయైనది. ఎఱుఁగుదురు

గదా కందఁ. అతఁడే దీనికిఁ గారణము. రాజద్రోహి. నాకు
వైరి. ఈరైతుజనము నతఁడు రెచ్చఁగొట్టుచున్నాఁడు. యుగ
యుగములుగావచ్చు సాంప్రదాయముల కడ్డువచ్చుచున్నాఁడు.
శాంతిరంగమునఁ జిచ్చువెట్టుచున్నాఁడు. ఇంక నాతనియాటలు
సాగవు. సమయమునకు మీరును వచ్చినారు. అవే చూడుడు.
నాథాన్యపుకుప్ప లెట్లు రాత్రి తగులఁబెట్టఁబడినవో! ఇరువదివేల
కలములథాన్యము కొల్లగొట్టఁబడినది. నాపాపములకంతయుఁ
దగులఁబడినను నాకుఁ జింతలేదు. కాని నాయుప్పుఁదినిన
యీక్షుద్రజనము దానిని కొల్లగొట్టుట సహింపఁజాలను. మీ
సాయముతో వారు దానినెల్ల వెడలఁగ్రక్కువఱకు సాధించె
దను. కడుపులోనున్నను, గుడిసెలోనున్నను ప్రతిగింజయు
వారు క్రక్కువలె.”

మొదలియారు తనసోదె ముగించువఱకు డిష్టికలెక్టరు
మాటాడలేదు. ఎగఁబడిచూచుచున్న జనము నవలోకించు
చుండెను.

“కుప్పలదహనమా? అందుకేగాఁబోలు నీజనసమృద్ధిము.
పీనలుకోడులో నది ప్రమాదకరమైన నేరమే? ఎవరు చేసి
యుందు రీయకార్యము? కందఁ యిట్టిదిసేయునా? మొదలి
యారుగారూ, మీమాట నిజమా? కందఁ వివేకి. శాంతి,
అహింస యని చెప్పుచుండువాఁడు. పేదలకు శ్రీమంతుల
యాస్తిలో హక్కున్నదని యేమైన కొత్తకొత్తసిద్ధాంత

ములు బోధించియుండవచ్చును. కాని మనుష్యులకును, పశువులకునుగూడ నోటికడకూటిని మంటఁగలుపునా? ఆకూట్లను, వాములను దహింపఁజేయ నుత్సహించునా? దొమ్మి యెంతటి ప్రమాదము! అతనిప్రసంగము రాజద్రోహకరమనుట నిస్సంశయము. మాటలలో రగిలింపు చాలగలదు. అందునను దృఢ నిశ్చయఁడు.”

మొదలియారు పట్టలేకపోయెను. “కందక్ పైకి శాంతమూర్తివలెఁ గన్పట్టినను వెదురువలె లోపల నగ్ని. ఏమాత్రము రాచుకొనినను ఘెల్లుమని బయటపడును.”

“కాని మొదలియారుగారూ, నమ్మలేకున్నాను. అబ్బా! ఎంతదొమ్మి. నేను ఉద్యోగములోఁ జేరినప్పటినుండియు నింతటి దొమ్మి నెఱుఁగను. ఇరువదివేలకలముల ధాన్యమా? ఒక్కరాత్రిలో!”

“నాకుమాత్రము సందేహము లేదండీ. నిన్నసాయంత్రముగూడ కందక్ కల్లంగడికిఁబోయి, తరతరములుగాఁ కూడఁబెట్టఁబడిన ఋణపాపమును తుడిచివేయవలసినదని ప్రతీకారము సలుపవలసినదని రెచ్చఁగొట్టుచుండెనట.”

“ఏమైననేమి, అందునను మీ కావిషయమున నంత నమ్మకమున్నప్పుడు, ట్రాంక్విలైరున కీబండిలోనే పోవుచున్న కలెక్టరుదొరగారిని మీగృహమునకుఁ దీసికొనిపోవుట మంచిది గాదా? ఒక్కగంట వారక్కడ విశ్రాంతి గైకొనవచ్చును.

ఫలాహారము నేయవచ్చును. జరిగిన అకృత్యమును, అపారనష్టమును వారే స్వయముగా జూచెదరుగాక. తరువాత నేను కందకపై దృఢచర్యఁ గైకొనుటయు సులభమగును.”

డిప్టీ కలెక్టరు ఒక్కక్షణము నిదానించి మఱియు నిట్లనెను. “మొదలియారుగారూ, కందక బలవంతుడని మీరు మఱచిపోకుడు. అతనికి బలవత్తులైన మిత్రులు మదరాసు, ఢిల్లీ, లండనులందుఁగూడ కలరఁట. మహాత్ముఁ డతనిపైని కూరిమివహించును. ఐనను కలెక్టరుదొరగారిని మీయింటికిఁ గొనిపోయినవెనుక ప్రతిక్రియ లాలోచించెదము.”

“అంతకన్నఁ గావలసినదేమి! కలెక్టరుగా రొకగంట గాదు, ఒకసంవత్సరముండినను నేను వారికి సర్వమును నా గృహమున సమకూర్చెదను.”

“మంచిమాట. మీసీడకొకారు సిద్ధముగా నున్నదా?”

“అదే, మీయిష్టము నెదురుసూచుచున్నది.”

స్తేషనున కనతిదూరమున నొకకొబ్బరిచెట్టుసీదను మొదలియారుగారిసీడకొకారు లేయెండలో మెఱయుచు వేచియుండెను. ఒకకుఱ్ఱవాఁడు కేవలము తమాషాకొఱకు బుర్ బుర్ మని రబ్బరు నొత్తుచుండెను.

డిప్టీ కలెక్టరు, లేకలేక యీ అపరవయస్సులో నధికారుల యనుగ్రహముకొఱకు ధరించినసూటులో సర్కసుయేమఁగువలె నడయాడుచు రంగ రాజేశ్వరులున్న బండిని సమీపి

చెను. “దొరవారికి ఊమాపణ. ట్రాంక్విబారులోఁ దమరును. అమ్మగారును విడియుట కింకను సర్వము సిద్ధపఱుపఁబడలేదట. అక్కూరులోఁ దమరు ఫలాహారమునేయ ననుగ్రహింతురా? వీరు చొక్కలింగమొదలియారుగారు, తాలూకాబోర్డుఅధ్యక్షులు, జిల్లాబోర్డుసభ్యులు, తాలూకాలోనెల్ల గొప్పమిరాశీదారులు, సుమారు రెండువేలయెకరములభూమిగలవారు. ప్రభుత్వమునకు వీరిచ్చుశిస్తుమొత్త మిజిల్లాలోనెల్ల గణనీయము. చేరువనే వీరియుద్యానగృహము గలదు. తమరును, అమ్మగారును ప్రయాణపుబడలిక కచట నేదదేరవచ్చును. సాయంత్రము ట్రాంక్విబారున కందఱముగలిసి సీడన్ కారులోఁ బోవచ్చును.”

“డిప్టీ కలెక్టరుగారూ, యేర్పాటుభారమంతయు మీదే.” అని రంగన్ ఆవులించుచు జవాబుచెప్పెను.

డిప్టీ కలెక్టరు ప్రక్కనున్న సుందరమువంకఁదిరిగి, “స్తేషను మాస్టరుగారూ, ఇంక మీరు రైలును పంపించివేయవచ్చును. మేము ట్రాంక్విబారునకు కారులోఁ బోయెదము.” అనెను.

రంగన్ రాజేశ్వరులు బండిదిగి నిష్క్రమణద్వారమునకు దారివట్టిరి. జవానులు హడావిడిగా ముందేఁగుచుండిరి. స్తేషనులో మూగియున్న జనము తనకు స్వాగతమిచ్చుటకై వచ్చియున్నదని రంగన్ భావించెను. డిప్టీ కలెక్టరు పైకి చురుకుగా

గన్నట్టకపోయినను, కార్యసాధకుడనియు, తెలివిగలవాడనియు కలెక్టరున కప్పుడే సదభిప్రాయ ముదయించెను.

4

“కందా, నీవా! ఎట్టిసుముహూర్తము! దిగి దిగకముందే దర్శనమిచ్చినావు. బోటుమెయిలులో నిన్నుఁగూర్చియే తలంచుకొనుచుంటిమి. మాతలంపులే నిన్నిక్కడికిఁ దెచ్చినవిగావలయు.” అని రాజేశ్వరి నాలుగడుగులువెట్టఁగనే, కందాను గుర్తించి హెచ్చరించుకొనెను.

“నీవా, రాజీ! నాకన్నుల నమ్మలేకున్నాను” అని కందా చుట్టునున్న జనమును తప్పించుకొని ముందుకువచ్చెను.

కందా ప్రశాంతమూర్తి. రాజేశ్వరి ఆతనియెదుట నిలిచినంతనే, ఆమెహృదయమునఁ బూర్వముప్పొంగినప్రణయ ఝరి వెండియు విజృంభించెను.

“కందా, అపూర్వదర్శనము! ఇట్లు తలవనితలంపుగా నిన్నుఁ గలిసికొనుట.” అని రంగఁగూడ కందనును హెచ్చరించుకొనెను. అతనికిని ఆక్కుఫర్డురోజులసాంగత్యము విస్తృతముగాలేదు. రంగఁ కందాతోఁ గరస్పర్శగావించెను. స్టేషనులోనిజనము నిర్ఘాంతపోయెను. మొదలియారు ఆశలు చల్లవడెను.

సుందరము సందిగ్ధావస్థలో నుండెను. రంగస్వామి షేక్కడనో యెట్లూ చూచినట్లుండెను. తనకుటీరమునకుఁ బరు విడిపోయి భార్యను పిలిచెను. “సరసూ, చూడుచూడు, నీ యన్నలాగున్నది క్రొత్తకలెక్టరు! నేనెప్పుడో ఒక్కసారి మాత్రమే చూచియుంట. బయటికివచ్చి నీవు చూడుము.”

సరస్వతి హృదయసంభ్రమముతో బయటికివచ్చెను. సోదరునిఁజూచి ఏడేండ్లకుఁబై బడెను. మూడేండ్లుగా జూబైన లేదు. స్టేషను ఆవరణములోనికి సరస్వతిరాఁగానే రంగస్వామి చెల్లెలిని గుర్తించెను. తుణమునేపు కలెక్టరునుగదా యని అభి జాత్యముకొట్టుకొనెను. మరునిమిషమున సోదరప్రేమయే పై చేయియయ్యెను. అందునను పుల్లకమలమువలె విరాజిల్లుసరస్వ తిని సంభావింపకుండు శుట్టు!

“సరసూ, నన్ను తమింపుము. కొన్నియేండ్లుగా నీకు జూబైన వ్రాయనై తిని. అపచారమునాది.”

“జాబుకేమిలే రంగా, సోదరప్రేమకు కలము సీరా లనా వశ్యకము. నన్ను జ్ఞప్తియందుంచుకొంటివి. అదియే చాలును. నిన్నుఁ దలంచుకొననిరోజే లేదు నాకు. నీవిత యున్నతికి వచ్చిన యీవేళ నిన్నుఁజూచుటకు మనతల్లి లేకపోయెను గదా.”

“మనదురదృష్టమది. పోనీ, నీవిక్కడ రైలుకొఱకు వేచి యున్నావా?”

“నేనెప్పుడు రైళ్లకొరకు వేచియుండుటే.”

“అదేమి?”

“అక్కూరుప్టేషనుమాస్టరుభార్యను.”

ఇట్లనుటకు సరస్వతి సిగ్గుపడలేదు. కనుతెప్పలప్రల్లవం లేదు. నిశ్చంకముగా, నిరభిమానముగా నిజావస్థ నెఱుకవలెనని చెను.

ఒక్కక్షణము రంగ్ కలతజెందెను. కాని మఱుక్షణమునఁ గలఁకదేటి యిట్లనెను.

“సరసూ, నీకీక సత్వరాభ్యుదయము గల్గును. ఇట్టిచెల్లెలిని నిన్నుఁగని నేను గర్వించుచున్నాను. మనవంశము కృతార్థమైనది. అప్పుడే యిపుడు నిన్నుఁజూచిన నెట్లుండునోగదా!”

రంగ్ సరస్వతులు చేతిలోఁ జేయివేసి ముందునడచిరి. కందర్బరాజేశ్వరు లనుసరించిరి. వీరిరువురును భావపరంపరాపరవశులై పరస్పరము భాషింపలేదు. తిన్నగా నందఱును తమకై వేచియున్న సీడకారును సమీపించిరి. అక్కడనే పొన్నకూడ నిలిచియుండెను. రాజేశ్వరి యచ్చెరువందెను. సరస్వతిననుసరించి కామాక్షియు నేతెంచెను. సరస్వతియు నాశ్చర్యపడెను.

“ఏమి పొన్నక, నీవును అక్కూరులో దిగితివా? ట్రాంక్విలారున కేలబోలేదు?” అని రాజేశ్వరి ప్రశ్నించెను.

“అమ్మా, ఇంకముందు నేను మీయనుచుండను. జాతీయోద్యమమున మీదాసుండ. మీరు వలదన్నను మీచరణముల నాశ్రయించియే ప్రాణములఁ గోల్పోయెద.”

కావున, పొన్నకొకమాఝీలును కారులో నెక్కిరి. ఆర్థురును మొదలియారుగారిగృహమునకు వాయువేగముతో వెడలిపోయిరి. రోడ్లు చక్కగా నుండెను. అవును, తాలూకాబోర్డు అధ్యక్షు నింటికై నను దారి సరిగా నుండవలదా, సంవత్సరమున కొకలక్షరూపాయలు రోడ్లకొరకై ఆతని యధీనమైనపుడు.

డిప్టీ కలెక్టరు మొదలియారుగార్లు అతిథులను కారువఱకు ననుసరించివచ్చి, ఈసారి కారులో వచ్చెదమని చెప్పి సెలవు దీసికొనిరి. తిరిగి కారువచ్చువఱకు వారు కందకాదృష్టమును, రాజేశ్వరిసౌందర్యమును తలపోయుచు, విచిత్రసంఘటనకు విస్తయమందు చుండిరి.

సుందరము కొంతకుఁగొంత కథను విప్పఁదొడఁగెను. క్రొత్తకలెక్టరు తనబావమఱుది యని సగర్వముగాఁ జెప్పుకొనెను. వినువారు విభ్రాంతులైరి. కందకావిషయమునఁ దన కల్పనాశక్తి నొక్కింత వినియోగించి, అతఁడు లండనులో నేకాలేజీలోనో వీరికిఁ బరిచయుండై యుండవచ్చునని కథను ముడివేసెను.

కందకా క్రొత్తకలెక్టరునకు విహితముడని తెలియుట తోడనే, మొదలియారు ఆశలు చల్లవడెను. ప్రతిక్రియాసంరంభ ముడిగెను. కాని డిస్ట్రిక్ కలెక్టరుమాత్రము నిస్పృహజెందవలదనియు, శాంతిశాసనములవిషయమునఁ దొలిచర్యఁ గైకొనవలసినదితాననియు, బ్రిటిషున్యాయశాస్త్రము ననుసరించి మనిషికి మనిషికి భేదము పాటింప వీలులేదనియు, తప్పక దోషి శిక్షితుడగుననియు నోదార్పుమాటలఁ జెప్పసాగెను. రెండు వేలయొకరములుగలిగి ప్రభుత్వమునకు శిస్తుఁజెల్లించువారిలో మేటియైన మొదలియారునకు న్యాయముగల్గక తప్పదని యుబ్బించెను.

డిస్ట్రిక్ కలెక్టరునకు మొదలియారునెడల నవ్యాజానురాగముకాదు. త్వరలోఁ దనకూతురిపెండ్లి జరుగవలసియుండెను. అందులకు మొదలియారువంటిభూస్వాములసాయ మమూల్యము. ఏవస్తువునకుఁ గొఱతయుండదు. తనయింటిపెండ్లివైభవము నెల్లవారును మెచ్చుకొనఁగలరు.

ఇట్టి యన్యోన్యాశ్రయముననేగదా జీవితపురహస్సౌఖ్యములు పర్వతోత్సంగశిలాగృహంబులఁ దేనెతెట్టువలట్లు శోభాయమానమగును.

నిరంతరము పొలములం దడుసు బురదలఁ బరిశ్రమించి తనరైతుజనము భద్రముగా సమకూర్చినభాగ్యరాశిని మొదలియారు తనకు గౌరవనీయులగువారిపై నతిమాత్రముగ వెద

జల్లును. ప్రకృతియవస్థయు నిట్టిదేగదా! తుమ్మెదలు మేలు
పువ్వులసొమ్మఁదిరిగి, దేవతలకు నెటుకవడనివిధమున నవి మంచు
నుండి వడదేర్చినమకరందమును బొట్టుబొట్టుగా నాకర్షించి,
భానుమయూఖసంస్పృశితంబును సమీరసంచారసమాప్తాదితం
బును, నిర్ఘ్రిణీపరిష్కంగసమ్మోహితంబును, నక్షత్రచుంబితం
బునై యలరారుపర్వతపంక్తులకుం గొనితెచ్చి, పరిశ్రమించి,
తెట్టువలఁగట్టి, కడకు నిర్దాక్షిణ్యండును, అపహర్తయు నగు
మానవునకు సమర్పించుకొని, దిక్కుమాలి, జుంజుమ్మని ఘోష
పెట్టుచున్నవి.

పదమూడవ ప్రకరణము.

ట్రాంక్విబారు

ట్రాంక్విబారుపట్టణ మొకప్పుడు తూర్పుతీరమున కెల్ల రాణివంటిది. ఇప్పుడు వృద్ధనారి. కాలశైధిల్య మాపురముఖమున విస్పష్టముగా లిఖితమైయున్నది. కాని యశావనమున సుందరియని యిప్పటికిని తోపించుచున్నెలు కొన్నిగలవు.

సముద్రము నానుకొని, వీరఝోలకొనదీముఖమునకు సమీపముగా నెత్తైన యసుకతినైలపై నీపట్టణము నిర్మితము. కొబ్బరి, మామిడి, నారింజతోపులు విస్తారముగా గలవు. మట్ట మధ్యాహ్నమున సూర్యకిరణములు సాగరజలంబుల నుడికించు నప్పుడును, ఛాయాదేవి వృక్షసీమ నాశ్రయించి శోభిల్లును.

ట్రాంక్విబారునకు పూర్వచరిత కొంతకలదు. రెండువేల యేండ్లక్రిందట కరికాలచోళుడు రాజ్యమునేయు కాలములో, బ్రథాననగరమైన పుహారున కిది దక్షిణపుటెల్లగా నుండెను. పుహారు పదిమైళ్లవిస్తీర్ణముగలిగి, సర్వసంపదల కాలవాలమై చెలువారినది. తెక్కలుపటచుకొని, భూమిపై నేదదేరిన విహంగముభాతి, కాలాంబరములోని కెగసిపోయినది.

మూడువందలయేండ్లక్రిందట డేనుల్ దేశమునకు వచ్చి నపుడు, ఇచటనే మంచికోట నొకదాని గట్టుకొనిరి. కోట యిపుడు శిథిలమైయున్నది. బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దాని నొకపాంథశాలగా మార్చినారు. ప్రభుత్వోద్యోగు లిచ్చట విడియుచుందురు. ఆడేనిషునై నికులకన్న ధైర్యమునఁ దీసిపో వచ్చునుగాని ప్రకృతోద్యోగులు జీతముల నధికులే. ఇప్పు డీకోటగృహమును అసిస్టాంటుకలెక్టరు రంగస్వామికి వాస యోగ్యముగా సిద్ధపఱచిరి.

2

వారందఱిచటికివచ్చి యైదురోజులాయెను. ఇక రెండు రోజులలో రంగస్వామి తంజావూరు అసిస్టాంటుకలెక్టరుగా నుద్యోగస్వీకారము సేయవలసియుండెను. కాని అతనిసందిగ్ధా వస్థ వర్ణనాతీతము. రాజేశ్వరీబాయి త్యాగపథము ననుసరింప దృఢనిశ్చయమైయుండెను. రంగస్వామి బ్రతిమాలి విఫలుఁ డయ్యెను. అతనిహృదయమును ఊటాడిపోవుచుండెను.

కాని కలెక్టరుపనిఁ ద్యజించుట యన సామాన్యమా? అందునను రెండేండ్లు ఉద్యోగవైభవ మనుభవించినాఁడు. జీవితాంతమునకు గవర్నరుపదవిగూడ లభ్యపడవచ్చునే. సిరి నెట్లు కాలఁదన్నట? అయినను రాజేశ్వరీప్రేమ బలీయము. తనచెలియలు సరస్వతికిని రాజేశ్వరికినిగూడ అత్యంతము

చెలిమికుదిరెను. వారిరువురును అబలలయ్యును దేశసేవయనిన బొంగిపోవుచుండిరి. తాను వారిని విడనాడుకొనుటెట్లు?

ఆదినము మధ్యాహ్నము రెండుగంటలకే తూర్పుగాలి తిరిగెను. జాఫ్నా, సింహళద్వీపములనుండి యశావధలతాపరి మళములను గొనితెచ్చి సమీరుఁ డాహ్లాదముం గూర్చుచుండెను. శిథిలమైనకోట చెవియొగ్గి సాగరసంగీతమునఁ గ్రొత్త సంగతికై వేచియున్నట్లుండెను. కర్ణాటకములు జలరేఖప్రక్కన సరసర పరువులెత్తుచుండెను. అలలు విధివిరామములేక తీరమును కడగి మెఱుఁగువెట్టుచుండెను. అలఁతిదూరముననే వీరపోలనదిలో సన్ననినీటిపాయ సముద్రమునుండి పాటుచుండెను. మిగతయేలు సై కతమయము.

సముద్రపుగాలి పొరలుపొరలుగా వీతెంచెను. కోట తలుపులు గవాక్షములు గణగణ మ్రోయుచుండెను. గాజుతలుపులు గడగడలాడెను. కోటలో ముందుభాగము నిరాచ్ఛాదమైన నలుచదరము. దీనివలన నింకను ఆప్రాతభవనమునకు గొంత శిభ. మిగిలినకోటయంతయుఁ దలతగులుకొట్లతోఁ గూడియున్నది. కాని ఉన్నతమైన బురుజొకటిమాత్రము గలదు. దానికి చుట్టుయొక్కవలెను. అక్కడనుండి నదీసాగరసరసోల్లాసంబులఁ దనివితీఱఁ జూడవచ్చును.

3

సాయంత్ర మైదుగంటలు. సూర్యుఁ డప్పుడప్పుడే పశ్చిమాద్రి నాశ్రయించుచుండెను. సరస్వతీరంగస్వాములు కోట

బురుజుపై నుండిరి. రాజేశ్వరీకందనులు సముద్రతీరమున భూజల సమాగమఘట్టమున నాసీనులై యుండిరి.

కందా సంభాషణ నుపక్రమించెను. “రాజీ, విధివిపర్యాసము విచిత్రము. భగవానుఁ డెవఁడో కర్తృలపరిణామమునకుఁ గర్తయనుట నిశ్చయము. చూడుము. నాకు మహాపద సమకూడెను. కర్తయు కీర్తియు స్వేచ్ఛయు క్షయించునట్లు తోచెను. నేను మృతప్రాయుఁడ నై పోవుసమయ మది. కాని సమయము నకు నీదర్శనభాగ్య మొదవెను. రంగస్వామి నా దేహమును రక్షించినాఁడు. నీవు నా—”

“కుప్పలదహనము నీతలకుఁ జుట్టఁబడుననిగదా యాశంకించితివి. అది యిప్పటికిని అట్లే జరుగవచ్చును—అవును, రంగస్వామి రాజీనామానిచ్చినచో!”

“రంగస్వామి రాజీనామానిచ్చుటా! ఏమి వేళాకోళమా?”

“అతనికి నాయుపదేశ మది. మనలనుఁజేరి, దేశకార్య నిర్వగుఁడగుట కాలఁడు స్వతంత్రుఁడుగావలయుఁగదా. కందా, లండనురోజులు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొమ్ము. నిన్నప్పుడు నేను సరిగా గుర్తింపనై తిని. వేటొకవ్యామోహము నన్నావరించి యుండెను. నీసద్భక్తి నాపిదప ననేకమార్లు తలపోసి నమ్ర నై తిని. ఉద్యోగత్యాగివై నీవు దేశమున కుపకారివిగా లేదా.”

“రాజీ, నాదొకగొప్పగాదు. దేశమున వేనకువే లట్టి త్యాగధీరులు కలరు. పేరుప్రశస్తిలేని వలంటీరు లేమిసేయ

లేదు! కాని నీయట్టివారిదిత్యాగము. భోగమున కాటపట్టయిన స్త్రీజనము విరాగులగుట. దేశమాతకు మీసేవ అమోఘము.”

“నేనట్లు తలంపను. మాపని స్వల్పము; ప్రశస్తి ఘనము. పట్టణముల ప్రాగల్భ్యము మాది. నీవంటివారు ప్రశస్తి రోసి, పల్లెలంజేరి యాయువుపట్టున నతిమాత్రముగఁ బరిశ్రమించుచున్నవారు. నీది త్యాగము. నీబానిసగా నన్ననుగ్రహింపుము. నిన్ననుసరించియే నాజీవితమును ధన్యమునేసికొనెదను.”

కందక హర్షపులకితుఁడాయెను. “రాజీ, నేనొకమాట నిప్పుడనక తప్పదు. ఇంతవఱకు నది నాకును భగవానునకే యెఱుక. ఇపు డది హృదయమునుండి పొర్లివచ్చుచున్నది. నీవు మెచ్చుకొనుచున్న యీనాసేవయంతయును త్వదనుగ్రహమే.”

“నాయనుగ్రహమా!”

“అవును. ఊరకజనించునా సార్వజనీకసమారాధనా సంసక్తత? దానికి వలయుహృదయపరిపాక మెట్టిదో యెఱుంగవా? రాజీ, ఆరోజులు జ్ఞప్తియున్నవా—”

సముద్రతరంగ మొకటి పొరలి యురలి త్రుళ్లుచు న్నవ్వి రాజేశ్వరిపాదముల ముద్దుగొనెను. ఆమెచెక్కు లెఱ్ఱ వాతెను.

“రాజీ, నేను నిన్నుఁ దలమునుకలుగా ప్రేమించితిని. నారక్తము కుములుచుండెను. నరములందు దివ్యనాద ముద

యించెను. సృష్టికౌతుకము నన్నా వహించెను. కాని నీవు నన్నుఁ
దిరిగి ప్రేమింపఁజాలవై తివి. నాగుణములు నీకు జాలిగొలిపెను.
స్త్రీని ప్రేమాధీన మొనర్చుగుణములు కావవి. నే నావిషయమున
నిజముగా మందాదృష్టుఁడను. నీవు రంగస్వామిపై నెలమి
వహించితివి. అతనివాగ్ధాటి నిన్నాందపారవశ్యగాఁజేసెను.
అప్పటి నాదురవస్థ నేమనిచెప్పుదు! వెట్టియెత్తునట్లుండెను. ఒక
దినము నిజముగా స్వవశుఁడనుగా కయుంటిని.”

కందకవాక్యముల వినుటయందే రాజేశ్వరి నిమగ్నయై
యుండెను. పెద్దయల యొకటి వారినుపురినిఁ దడిపివైచినను
వారెటుంగరైరి.

“కాని నాపూర్వీకులకర్తవిపాకమువలనను, నీయుఁజాత్త
శీలమువలనను, నేను నామోహమును వేటొకస్వరూపముం
బొరయించితిని ఒక్కరాత్రిలో నది దేశప్రేమగా మాయెను.
వెంటనే నేటాలుమీదుగా భారతభూమికి బయలుదేరితిని.
ఐ.సి.యస్. ఉద్యోగమును తృణముగా త్యజించితిని. నీవు లేక
యది కడుంగడు నిస్సారముగా గన్పట్టెను. నిన్నుంగూర్చియే
సుమా నేనును రంగస్వామియు ఐ. సి. యస్. నకై పోటీ
సల్పితిమి. నేనట్లు నూతనాధ్యాయము నుపక్రమించితిని. జీవి
తము వెండియు నవమును మధురము నయ్యెను. అనుదినము
నిర్మలాంబరము నవలోకించుచు, నారికేళవృక్షచ్ఛాయ నే
శయనించునపుడు నీతలఁపులే నాకు నిద్దురంగూర్చెను.”

కందా హృదయప్రకటనావేగమున డస్సి నై కతమున
కొడుగఁబడెను.

“కందా, నీభావములకుఁ బ్రతిబింబములు నాహృదయ
ముననూ గలవు. లేనిచో నింతదూరము బొంబాయినుండి
వచ్చియుండను. రంగస్వామి యిప్పటికిని నన్ననుసరించుచున్న
వాఁడు. ఒకవిధముగా నేనును అతని వదలుటలేదు—”

“ఏమి యింకను రంగన్ నిన్ననుసరించుటయేనా?”

రాజేశ్వరి యింకను వివాహితగాలేదని, ఆమెనోటనే
వినుటవలన కందా సమ్మోహితాంతరంగుడయ్యెను. అందుచే
దన్నామెపెండ్లియాడునని ప్రత్యాశ దృఢమగుటవలనఁగాదు.
కాని యామె తనయిష్టమువచ్చినచొప్పునఁ బ్రవర్తింపఁగలదు
గదా యని సంతోషము.

“కందా, దేశభక్తి నాహృదయమును ముంచెత్తు
చున్నది. దేశస్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకై నేను స్వతంత్రనై
యుండవలయును. శుభసమయ మిదియే. దీనిని వృథాసేయ
రాదు.”

“రాజీ నాభావము నట్టిదే. ఇదే సాగరసన్నిధానమున,
సాయంసూర్యునిసమక్షమున నేను ప్రమాణముసేయుచున్నాను.
నాజీవితము మాత్రమే దేశసేవాధీనము.”

కందాక్ష ఊణమునేపు భగవానునిస్మరించి, పశ్చిమమునకు ముఖము ద్రిప్పెను. సరస్వతీరంగస్వాములు కోటబురుజుపైఁ జూపట్టిరి.

“రాజీ, వారిఁ గన్గొనుము. సరస్వతి నక్షత్రమువలె శోభిల్లుచున్నది.”

“కాదుకాదు. చంద్రునివలె. రంగా చంద్రునిలో మచ్చ.”

“అక్కచెల్లెండ్రయ్య నెంత తారతమ్యము!”

“చల్లగా జెప్పితివి. సరస్వతి నిజముగా నద్భుతమైన నారి. స్త్రీసౌభాగ్యమునకుఁ బరాకాష్ఠ. ఆమెప్రకృతి దేదీప్యమానమైనది. ఒక్కచూపుననె యెట్టికార్యమునకైన నుదాత్తత నాపాదించఁగలదు. ఆవిడవలన నాచిత్తము స్వాస్థ్యముం గనినది. నూత్నశక్తి నన్నాపాదించినది.”

ఆధ్యాత్మికసాహచర్యము కందాక్ష రాజేశ్వరుల నొక్కటి గావించెను. ఈసమ్మేళనము భౌతికబంధమునకన్నఁ దక్కువైనదికాదు. అంతకన్న బలీయమైనదే.

“సరస్వతినిఁగూర్చి యెక్కువచెప్పనేల. నీయభిప్రాయమే నాయభిప్రాయము. అట్టిస్త్రీని నేనెప్పుడునుఁ బూర్వము గనియుండలేదు. మృత్తికను మనుష్యులఁజేయఁగలదు. నీవును సరస్వతియుఁగలిసి పనిసేయుచో, దేశస్వాతంత్ర్యసంపాదనమున కేదియిట్లు?”

“నీవుకూడ.”

రాజీ చిటునవ్వునవ్వెను. కందక్ ‘ధన్యోస్మి’ అనుకొనె

4

ఈయవస్థలో పొన్నక్ నిలిచినిలిచి యడుగులువెట్టు కందక్ రాజేశ్వరులను సమీపించెను. పొన్నక్ వారి కిప్పు ప్రియమైనఅనుచరుఁడు. కందక్తో నతనిబాంధవ్యము ద్ద పడినవెనుక వానింగూర్చినసంశయములన్నియు వారితమయ్యె

పొన్నక్ తనజేబునుండి తంతివార్తను వెలికిరి
“అమ్మా, కలెక్టరుదొరగారేరీ?” యనిప్రశ్నించెను.

“దొరగారు అంబరతలముననున్నారు. ఏదీ ఆ
తము?”

రాజేశ్వరి కవరఁజింపి, తంతెఁ జదివెను. కందక్ కేవల సముద్రఘోష నాలకించుచు, భంగభంగురములఁ దిలకించుండెను.

తంతెలో నిట్లుండెను.

“రంగస్వామి. ఐ. సి. యస్. ట్రాంక్విబారు.

పాల్ని కొండలకు అసిస్టాంటు సెటిల్మెంటుఆఫీసరు బదలాయించడమైనది. వెంటనే పనిలోఁ జేరవలసినది.”

రాజేశ్వరీబాయి సంతోషముతో బొంగిపోయెను.

“కందా, నాజోస్యము సత్యమైనది. రంగన్ నెటిల్లెంటు ఆఫీసరుగా కొండలుకొలుచుటకుఁ బోవుననుకొనను. స్నేహితు లతో రంగన్ వాగాడంబరుఁడుగానున్న ను, సమరమున దిగెనేని బ్రిటిషుప్రభుత్వ మాతని కార్యధీరతను రుచిచూచునుగాక.”

కందన్ నిర్ఘాంతపోయెను. “ఇదేమి ! ఈతంతె నిజ మగునా? నిర్నిమిత్తముగా రంగస్వామి కుద్యోగమునఁదీసి కట్టు! ఏమి, యెవరేని మనసంభాషణల ననుదినము ప్రభుత్వ మున కెటుకవలచుచుండిరా?”

పొన్నన్ చేతులు నలుపుకొనుచు, అధోముఖుడై ముందునిలిచియుండెను.

“అవ్వా, దొరగారెక్కడ?” అని మెల్లగా నడిగెను.

“పొన్నా, అదే బురుజుపై నున్నాఁడు. ఇంక నేమి కలె క్టరుదొర!”

రాజేశ్వరి సంతోషించెను. పొన్నన్ వెడలిపోయెను. కందన్ సంశయాత్మకుడై, “రాజీ, యీపొన్నన్ విశ్వాస పాత్రుఁడేనా? మదరాసునుండి చారుఁడుగాదుగదా” యని ప్రశ్నించెను.

“కందా, నీతో బంధుత్వముసరియేనని నీవంగీకరించి తివే. అందువలన నతని నమ్మితిమి.”

“కాని, నాకాతనిపై ననుమానము. చూపులలో నేదో కౌటిల్యమున్నది. శ్రద్ధగా నాతనిఁ బరిశీలింపవలెను.”

“తొలుదొల్త నింకనుఁ గుటిలుఁడుగా గన్పట్టెను. సరస్వతీసన్ని ధానమున నిప్పుడు మెఱుఁగెక్కుచున్నాఁడు.”

“ఐనను జాగరూకత మంచిది.”

“మంచిదాయాదివే నీవు!”

5

పొన్న కొత్తరత్వరగా కోటవైపు నడిచెను. అతనిజేబులో మఱొకతంతివార్త గూఢాక్షరములతో నుండెను. దానిని వెంటనే రూపుమాపవలసియుండెను. అందలిశుభవార్తను వెండియుం జదువ నుత్సహించెను అందిట్లుండెను. “అద్భుతప్రయోగమునకు నీకేబదిరూపాయలు జీత మెక్కుడుసేయఁబడినది. ఇంకను వారివర్తనలఁ గనిపెట్టుచు కబురుసేయుచుండవలసినది. మొదలియారును వారితోఁజేరునని నీవు వ్రాయునది సత్యమేని, రంగస్వామి బదలాయింపు నిచ్చగింపక రాజీనామా నిచ్చునేని, వెంటనే ఆవిషయము తంతెఁగొట్టవలసినది.”

రహస్యాక్షరములైనను, తనయొద్ద నదియుండుట భద్రముకాదని పొన్న భావించి, చేరువనున్నమంచి నీళ్ల బావిని సమీపించెను. అప్పు డచట నెవ్వరునులేరు. ఆతం తెనుముక్కలుముక్కలుగా చింపి నీళ్లలోఁ బడవై చెను. వెనుదిరిగి, సరస్వతీరంగస్వాములు తన్నవలోకించిరో యని సంశయాత్ముడయ్యెను. లలాటమునఁ జిటుచెమరుగ్ర మ్మెను. పొన్న మెట్లుఁ

బడి బురుజునెక్కఁ బరువెత్తెను. మెట్లెక్కుచుండఁగా నాతనికి మంచిసీళ్ల బావి వెండియుఁ దలఁపునకువచ్చెను.

సముద్రమున కంత చేరువనుండియు నాబావిలోనిజలము లెంతమధురములు! దుష్టులు చుట్టియున్నను సజ్జనునిభావము లిట్టివని యాదేశించునా? ఎన్నినదుల తియ్యనీరుకలిసియు సముద్రము ఉప్పనయేగదా! ఏమి తనవర్తన కుదాహరణమా?

ఇట్లాలోచించుచుండఁ దటాలునఁ గామాక్షి హెచ్చరించుకొనెను. “పొన్నా, యేమి టాబావిలోఁ బారవైచితివి? మంచిసీళ్ల కదొకటేగదా శరణ్యము. ఏమివేసితివో నాతోఁ జెప్పవా?”

అక్కూరురై లేవ్వేష్టేషనులోఁ బరస్పరము చూచుకొన్నది మొదలు పొన్నక కామాక్షి లొకరినొక రభిమానించుకొనిరి. పొన్నక రంగస్వామి కనుయాయుగాఁగాఁ, గామాక్షి సరస్వతి యుండఁ జేరుకొనెను.

“సీళ్లకుఁ జెడుపైన దేమియులేదు, పిల్లా. జెప్పుమనె దవా చెప్పెదను. రహస్యముగా నీచేతిలో జార్చవలసినప్రేమ లేఖ. ధైర్యముచాలక బావిలోవేసితిని. అందువలన నాజలములు ప్రేమమధురములై, నీవు త్రాగినంతట నీయాత్మలో నా ప్రేమగీతమును వినిపించుఁగాకయని.”

పొన్నక సాహసించి కవితనెప్పెను. కాని కామాక్షి యెడఁ గన్పటచిన ప్రేమభావముమాత్రము కల్పనగాదు. వాని చిత్త మాపిల్లంగూర్చి చాల మెత్తవడియుండెను.

కామాక్షి కనులవ్రాల్చి, సిగ్గుతోఁ బ్రియమై చూపట్టెను. ఆసందిగ్ధావస్థనుండి వెలివడుటకై “చేతిలోనితంత్రె యెవరికి? కలెక్టరుదొరగారికా?” అని ప్రశ్న వేసెను.

“అవును. వారికే. ఇదే పరువునఁబోయివచ్చెదను. క్షణము తొరసిల్లుము.” అని పొన్నక వడి వెడలెను.

అక్కడ, కందకరాజేశ్వరులు తంత్రెవిషయమును రంగ స్వామి యెట్లు గ్రహించునో యని వితర్కించుచుండిరి.

“ఊరక తొందరపడి రంగకొ ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగమును కాలఁదన్ననా? ఒకమండలమునకు రాజుగాగదా యుండవచ్చును! సామాన్యులకష్టనష్టములు వారిని స్పృశింపనైన వెఱచునే!” అని కందక సంశయమును వెల్లడించెను.

“మఱి రంగకొ పాల్నికొండలలోఁ దపస్సునేయునా? నీయంతత్యాగిగాకపోవచ్చును. కాని రంగకొ పందగాఁడు. ఎగ్జూరుస్టేషను టిక్కెటువ్యవహార మతనిఁ గలఁచివైచియున్నది. చిటుతవిషయములే గురుపరివర్తనలకుఁ గారణము. అంతేగాదు. అతనిచెలియలు సరస్వతి యూరకొనునా? తెలివిగలతనసోదరుని రిత్తివుచ్చుదు. మఱి నేనుమాత్ర మతని వదలుదునా—ఇంకను నాయెడ నతని కభిమాన లేశమున్న?”

“అవును, నిన్నుఁగూర్చియే అతఁడు పదవినిఁ గాలఁదన్ను వనుకొందును. అదిగో, రాజీ, వారిటే దిగివచ్చుచున్నారు. శృంఖలములు తెగిపోయినట్లున్నది. అదేమి పొన్నక అట్లు పర్వెత్తుచున్నాఁడు?”

పొన్నకచేత నొకకాగితముపట్టుకొని దగ్గఱ తపాలా కచేరీకి వాయువేగమునఁ బర్వెత్తుచుండెను.

“రంగక తనరాజీనామా నంపుచున్నాఁడు గావలయు.”

ఇంతలోనే రంగక వారిం జేరెను. హర్షముతో నతఁడు-
“రాజీ, ఆపాడుఉద్యోగమున కిప్పుడే స్వస్తిజెప్పితిని. నీవు నిజముగా జ్యోత్యముపల్కితివి. పాల్నికొండలలో నెటిల్వెంటుఆఫీసరా? పొన్నకగాదు, నీవు సి. ఐ. డి. గా నున్నావు. ప్రభుత్వ రహస్యములు నీహృదయములోనున్నవి.” అనెను.

“అవునవును. మేజిస్ట్రేట్లను దేశభక్తులఁజేయురహస్యములుగూడా.” అని రాజేశ్వరి నవ్వెను.

అప్పుడే సీడకమోటారుధ్వని విననయ్యెను. కోటకుత్తరముననున్న మైదానమున నది దృశ్యమైనిలిచెను. చొక్కలింగము ముందుదిగెను. వెనుకనే సుందరము కరియనులు.

రంగస్వామినిసమీపించి మొదలియా రిట్లనెను. “దొర గారూ, ఒకచిన్నసహాయము. రైల్వేఅధికారులతోఁ జిక్కువచ్చినది. ఈసుందరముకరియనులు నాకు మిత్రులు. రైల్వేసంఘట్టనమునకై వీరి నుద్యోగమునుండి తొలఁగించిరి. ఆసంఘట్టనకు

నేనేకారణము. గంటకుముందుగా నేను రైలును నడిపితిని. మీరు కొంచెము మీపలుకుబడి నుపయోగించి, వీరిని గాపాడవలెను. యావజ్జీవము కృతజ్ఞుడను.”

“ఒక్కటేచిక్కు. నేనిప్పుడు కలెక్టరునుగాదు. మొదలి యారుగారూ, ఇప్పుడు మీరెంతో నేను నంతియే. దేశము కొఱకు నేనుద్యోగముఁ ద్యజించితిని. మీవంటిమిరాశీదారులు దేశశ్రేయమున కీవిషమతరుణమునఁ దోడ్పడనిచో వేతన రుద్ధారకులయ్యెదరు?” అని రంగ్ వెంటనే ప్రచారమారంభించెను.

“ప్రశస్తవంశజులు, ఈచుట్టుపట్లకు సహజముగా నాయకులు. మీరు తప్పక మాయుద్యమమునఁ జేరవలయును.” అని రాజేశ్వరియు నుత్సాహము వెల్లిగొల్పెను. సరస్వతి నిశ్శబ్దముగా దేశమున నమ్మవారివిగ్రహమువలె నిలిచియుండెను. ఆమెచూపులుమాత్రము మొదలియారుహృదయము నుదాత్త సేవాశృంగముల కెగురవేయుచుండెను. ఆసంధ్యావసరమున చొక్కలింగమొదలియారునకు జీవితపరివర్తనారంభమయ్యెను. సాగరతరంగాంబువు లతనిపాదములఁ గడుగునట్లే, ఉదారజీవన పారావారవీచీసముదాయ మాతనిహృదయమును ఘోరితమొనర్చెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

వాక్కర్తలవ్యత్యాసము.

“రంగా, నీవింకను వాళ్ళోహితుండవై యున్నావు. వాళ్ళం
రంభమునఁ గర్తలు డిందువడును. దీనితత్వము నీకు లెస్సగా
తెలియును. ఐనను చాపల్యము నిన్ను వీడకున్నది.” అని
కందక శుద్ధమనస్కుడై రంగస్వామిని హెచ్చరించెను.
మాటలపటాటోపము కందనునకు గిట్టదు.

కోటడాబాపై కందక సరస్వతులును రంగక రాజేశ్వరు
లును వలయముగా గూర్చొనియుండిరి. సముద్రపుగాలి చల్లగా
వీచుచుండెను. క్రుంకుమెట్టఁజేరిన సూర్యభగవానునికిరణశబ
లత త్రుల్లియాడుసాగరతరంగములకు వింతసాగసు గూర్చు
చుండెను.

“కందా, నీకింకనుఁ బూర్వాభిప్రాయములు మాతీనట్లు
లేదు. వాక్కున కెంత మహిమగలదు! శాంతిరస మొలుకు
నీవచనముల ప్రభావమే నీవెటుంగవుగాఁబోలు. నాకుమాత్రము
శ్రోతప్రియములు. చేత కసాధ్యము చెప్పుట కసాధ్యము
గాదుగదా! వాక్ప్రభావమునఁగదా మానవచారిత్ర మింత
మహోన్నతింగనినది. వాక్స్ఫురణ లేనిజీవనముత మోపరివృతము.

సృష్టికిని లయమునకుంగూడ వాక్కు సాధనము. ఎత్తైనను వాక్కు రమణీయము. మృగమానవభేద మందుననే గలదు.”

“దేవులవలెజెప్పుట, మృగములవలె జేయుట. ఇదియే మానవుని మొదటిదౌర్బల్యము. వాచాలురు దేశస్వాతంత్ర్య సంపాదకులుగాఁజాలరు. పరిశుద్ధకర్తయే యోగము. హిందూ దేశము ప్రాచీనకాలమునుండియు నత్యుదారతత్వముఁ బ్రకటించినది. కాని కార్యరూపమున సార్థకపఱచలేదు. అందువలననే మనము పతితులమైతిమి. జాతులందు మనజాతికి గౌరవముపోయినది. చలనములేదు. సాధనలేదు. భారతజీవనము మహాప్రవాహముగా నుండుటకుబదులు ముఱికిగుంటయై నిలచిపోయినది.”

“ఈ నీడపన్యాసమే వాక్ప్రభావమునకుఁ దార్కాణనాహృదయము చలించినది.”

రంగా, కర్తసేయక మన మక్కఱకురాము. వాక్కులు మిణుగురుబురువులవంటివి. చుట్టుప్రక్కఁ జివ్వచీకటిలోఁదళుక్కుమనును. తేజఃపుంజమును కర్తయొసఁగుగాక. ఆపరిణతాశయునకే వాక్పాపల్యము.”

తన కీవిషయమై సం దేహమే లేనట్లు కందక తలయూచి, యింకను యిట్లు చెప్పఁదొడంగెను. “కర్తయే అగ్ని. కర్త ప్రజ్వలింపఁగనే వాక్కులనురవలు సమసిపోవును. మనము కార్యదక్షులమయ్యెదము. ఆశయసిద్ధికై పాటుపడుదము. భారత

దేశమునకు విజ్ఞానము లేక గాదు నిస్సారమైయుండుట. కార్య దీక్ష నుజ్జగించుటయే కారణము.”

“ఐనను కందా, వాక్కు నట్లలక్ష్యమునేయడగదు. యోగులు వాక్కు మానుదురుగాక. కాని రాజకీయోద్యమములకు వాక్సంరంభమవసరము. త్రాడులేక బావినుండి నీరు చేదవచ్చునా?”

“రంగా, నీఉపమానము లటుండనిమ్ము. వస్తుతత్వమును విస్మరించుట కవి సహాయకారులు.”

“అట్లుకాదు. వస్తువును మఱింత వెలిగించును. కర్తల వలన జీవనము ఛిన్నమగును. వాక్కులవలన నైక్యముం బొరయును. మనకాంగ్రైసుసంస్థకును వాక్ప్రభావము దెలియును. ముప్పదేండ్లుగా నిది వృద్ధినంది, మహోన్నతమైన వాక్సౌధమైనది. జాతీయోద్యమమున వాక్కు మహోపకరణము. హృదయము పొంగిపోవునపు డిది కలుజువంటిది. ఇంతకును నా సలహా యిది. ఈజిల్లాలో మన మొకమహాసభ జరుపవలెను. దానితో నుద్యమమున కంకురార్పణము.”

“దానివలనఁ బ్రయోజనమేమి? అనవసరముగా చిక్కులుగొనితెచ్చుకొనుట. ఈకాలమున నుపన్యాసముల కెవరు మోహపడెదరు? కార్యము ప్రధానము” అని కందా శాంతముగా బదులుసెప్పెను.

“అట్లుకాదు. ఏమూలనో జీవితపర్యంతము పరిశ్రమించి భౌతికప్రయోగ మొకటి సాధించితిని వెల్లడించుటగాదు రాజకీయము. బహిరంగముగా విచ్ఛలవిడిగా మాట్లాడవలె. హృదయములం దుత్సాహ ముదయింపఁజేయవలె. కర్త దీని ననుసరించివచ్చును. వాక్కులు మెఱసినవెనుక, కర్త యుటుమును. వీటి కవినాభావసంబంధము. మహాసభాప్రయత్నమున కడ్డు రాకుము. ఇదే చూడుము మైదానము, అట్టిసమావేశమునకై కనిపెట్టుకొనియున్నది. ఇట శంఖారావముం బూరింతము. ప్రపంచమంతయు వినుఁగాక.”

“ఏమి, డప్పుఁ గొట్టి సభచాటింతురా?”

“ఇంకను ఆప్రాతపద్ధతియేనా? మదరాసుపత్రికలకు తంతెకబు రంపెదము. సంపాదకులను దీనికిఁ బ్రఖ్యాతినిమ్మని కోరుదము.”

“అహ! నీయుద్దేశ్యము నాకు స్ఫురించినది. రాజీనామా వార్తను విఖ్యాతమొనర్చి, సంపాదకీయముగా పొగడ్తఁ గనవలె ననియున్నదిగాబోలు!” అని రాజేశ్వరి అందుకొనెను. రంగస్వామి కొంచెము చివుక్కుమనెను.

“రాజీ, నా దేశభక్తిని నీవు గేలినేయవచ్చును కాని, యీజానపదులకు సభకన్న నాకర్షణీయము, ఉత్తేజకరమునగు విధ మొందులేదు. ఇంతపెద్దదేశములో సభలవలనఁగాని ప్రబో

ధము జరుగనేరదు. వాక్కర్తలేకము, అభిన్నము, ఏకోదర జన్యము.”

ఎవ్వరు నడ్డుమాటాడకుండుటవలన రంగఁ మఱింత యుత్సాహముతో నిట్లనెను.

“కందా, సభను జరుపనిష్టు. ప్రాతట్రాంక్విబారునకు నూత్న శోభవచ్చును. మదరాసుపత్రికలందుఁ బ్రఖ్యాతమగును. రాజీ నడుగుము. నామాట నామె అంగీకరించు ననుకొందును.”

రాజీ యిట్లనెను. “కందా నీమాటయందు నాకు గురుత్వము. రంగస్వామితోఁ గొంతకుకొంత యేకీభవింతును. పోనీ, ఈసభనుమాత్రము జరుపుదము. రంగస్వామిలోఁగల్గినమార్పు ప్రపంచమునఁ జాటింపఁబడుఁగాక. అతనిజన్మస్థలమగు నీమండలము ధన్యమగుఁగాక. ఏమో, వానివాగ్జ్యంభణ మొకఅరగంటసాగనిష్టు. తరువాత నిష్క్రమముగా కార్యభారము వహించుఁగాక. సోదర దేశీయులకు సందేశ మొసంగక జైలుకుఁ బోవువాక్కురుండుండునా? మానవప్రకృతి అట్టిది. సమ్యక్తాచారము కందా.”

“కాని రంగా, నీసోదరియే నీవాద మంగీకరించుటలేదు. వాక్కులు వృథా యనుచున్నదామె” అని కందఁ పల్కెను.

“కందా, ఆమెకు రాజకీయము లేమి తెలియును? ఆమె శీలమున కీర్తయిహికలాంఛనములు నిమ్నాతినిమ్నములు.”

“రంగస్వామికి నేనడ్డమురాను. ఉపన్యాస మతనికి వినోదము. ప్రయోజనముతో నతనికినిమిత్తములేదు. అదిగో, ఆబాలురు సముద్రములోనికి గవ్వలువిసరుచున్నారే, దాని వలన సముద్రమునకుఁ జలనమున్నదా? కాని అది వారివినోదము. అట్లే రంగస్వామియు. ఈసభ జరుగనిండు. నేనును మాఅన్న ఉపన్యసింపఁగా వినలేదు. విని ధన్యనయ్యెదను. తరువాత నతనికి జైలుప్రాప్తి గల్గినఁగల్గుఁగాక. కాని నాకొకసంశయము. కలెక్టరు సభను నిషేధించునేమోగదా?”

“నేను నట్లే ఆశంకింతును. సరస్వతిమాటలో సత్యమున్నది.” అని కండక్టోర్ డ్వుడెను. కాని రంగస్వామి ఒక్కసారి మాటలదొర్లించెను.

“అదేమి! అసాధ్యము. మువ్వాటి కట్లు జరుగనేరదు. లాన్సుదొర నన్నెఱుఁగఁడా? నిన్నటివఱకు నేను కలెక్టరునకుఁ గుడిభుజమనుగదా. నాస్థానముననున్న నటరాజ్ గూడ నన్నంతచులకనసేయునా? నామాటలసత్యము రూపించుటకు నాప్రభావముచూపుటకునై న నీసభను జరుపవలెను.”

ఇంతవఱకు మౌనమువహించి, వీరిసంభాషణల నాలకించుచున్న చొక్కలింగమొదలియారును పలుకుట కిది యదనుగా భావించి యిట్లనెను.

“నేను మీలోఁజేరితినని కలెక్టరునకుఁ దెలియును. సభను వారు నిషేధింప సాహసింపరు. అందులకు నేను జవాబు

దారీ. సభ జరిపి చూతముగాక. తాలూకాజనము నందఱి నిచ్చటకుఁ జేర్చెదను. కందకమాటను నేనిపుడు శిరసావహింపఁ సునిద్దుఁడను.”

ఇట్లు పలికి చొక్కలింగము సరస్వతివంక మరలెను. ప్రక్కనే కామాక్షీయు చెలువారుచుండెను.

చొక్కలింగ మిపుడు పూర్వపుమనిషిగాఁడు. సుడివడిన జలములు చివరకు సరిగా ప్రవాహముంగలిసిపాటురీతి, నతఁడు విషయలౌల్యమును వదలించుకొని త్యాగాసక్తుడై శుద్ధజీవనుఁ డాయెను.

సభను జరుపవలసినదని చివరకు నిశ్చయించిరి. చొక్కలింగ మిట్లు చాటెను.

“శుక్రవారము సరిగా నాల్గుగంటలకు తాలూకాజన మెల్ల నిట నుండునట్లొనర్చెదను. నారైతుజనము నందఱ, మూఖి, కాళేరీలు, ఇరుల్ల, కరుప్ప, ఇరుల్లప్పనులు, గోవింద, పవడా, నల్లనులు అశేషజన మిచట సమావేశ మయ్యెదరు. నామనుష్యులందఱిని మీకధీనముసేయుచున్నాను. వారిసాహస మద్భుతము.”

ఈలోపుగా రంగస్వామి నాలుగుపంక్తు లొకకాగిత ముపై లిఖించి పొన్ను స్వామినిఁ బిలిచెను. “పొన్నా, యిదిగో దీనిని తపాలాఫీసునకుఁగొంపోయి, తం తెఱగొట్టుము.”

పొన్న సద్యః సిద్ధముగానుండెను. వెంటనే అతడు బయలుదేరెను.

“అదేమి మదరాసుపత్రి కలకు తంతేయా?”

“అవును.” అని రంగస్వామి మిన్నకుండెను.

ఇప్పుడు రంగస్వామి కార్యధీరుడాయెను.

2

ఇదేసమయమున మఱొకచోట మఱొకనాటకము. వళ్లం తంజావూరు కలెక్టరునకు వాసస్థలము. అదొకచిన్నపల్లె. ఒకమిట్టువై నున్నది. పంటలకు లోటులేదు. సమశీతోష్ణము.

తంజావూరుజిల్లా దక్షిణరాజధానిలోనెల్లఁ బ్రశస్త మైనది. భూమి సారవంతమైనది. ధనధాన్యసంపత్తియు, నాగరికతయు, ప్రాచీనాన్నత్యమును గర్వకారణము. ఈజిల్లాకలెక్టరు పదవి ననుభవించుట రాచటికము ననుభవించుటయే. తమిళదేశమున ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగులెప్పుడు దీని నాశించుకొని యుందురు.

లాన్సుదొర ఇరువదిమూడువత్సరము లుద్యోగముచేసి యీపదవినందెను. అతడు కార్యశూరుడు. తనశక్తికి కలెక్టరు పని చాలదని యతనిదృఢాభిప్రాయము. ఈసర్వీసులోఁ జిన్నప్పడే చేరకయుండినచో, క్రోమరు, కర్జనులవలె బ్రఖ్యాతుడైయుండ వలంతనని భావించును. చేరినదానిలోఁ జివర

మెట్టు తంజావూరుక లెక్టరే. అది యిప్పుడు లభించెను. కాని లాన్సుదొరకు సంతృప్తిలేదు. అందువలన సానుభూతియు నంత మాత్రమే.

జిల్లాలోని ప్రజలకందటికీ దాను సంరక్షణకర్తయని లాన్సుభావము. కాని అందఱును తనయిష్టమును శిరసావహింప వలెను. ఇతరులకు స్వేచ్ఛాధికారము లుండరాదు. మనుష్యులేల, యేటిసీరునై తము వంకరలు దిరుగక నేఱుగా కాల్యలందుఁ బాటవలెనని యాశించుమహానుభావుఁడు. క్రూరుఁడుకాదుగాని సుకుచితబుద్ధి.

దేశములో స్వాతంత్ర్యోద్యమము చెలరేగినదనియు, తనమండలమునను శాంతికి భంగముకలుగఁగలదనియు నితనికిఁ దెలియఁగానే, కఠినచర్యల నవలంబింప నిశ్చయించెను. అధికారత్రయమును సమావేశపఱచెను. అనగా జిల్లాపోలీసుసూపర్ టెంటు, అసిస్టాంటుకలెక్టరు, సరే తాను.

అసిస్టాంటుకలెక్టరు నటరాజన్ కలెక్టరున కిట్లు సలహా నిచ్చెను. “లాన్సుగారు, భీతాహమున కవసరమేలేదు. గాంధీ గారే సబర్తతినుండి లేచివచ్చి తంజావూరులో మకామువేసినను, ఇచ్చట కదలికయుండఁబోదు. నే నీజిల్లాలోఁ బుట్టి పెరిగినవాఁడను. వీరితత్వము నాకుఁ దెలియును. ఈజిల్లాలోఁ బూర్వము రాజకీయవేత్తలు, సేనానులు పుట్టిరట. ఇప్పుడు షకీలు

గుమాస్తాలు, కోర్టుపత్రములు వ్రాయువారు, భీమాకంపెనీల యేజెంట్లుదప్ప, వేతెవ్వరు నుత్పన్నమగుటలేదు.”

“ఎప్పుడైన నొక అసిస్టాంటుకలెక్టరు!”

నటరాజ్ చిటునవ్వు నవ్వెను. “నేజెప్పునదిది. ట్రాంక్వి బారునుగూర్చి మీరు ఆందోళనపడవలదు. ఏదో రంగస్వామి కొంతవాగినవెనుక నాయుత్సాహము చల్లారిపోవును. పోయి పోయి, పనికిమాలిన ప్రాతపట్టణము ట్రాంక్విబారులోనామహాదయము!”

“కాని, కందక్ సామాన్యుఁడుగాఁడు. నీవే అతని గూర్చి జాగరూకతవహింపుమని యంటివి. నీమాటవిని, నే నింతవఱ కతనివదలితిని. లేకున్న మొదలియారుమాట ననుసరించి, అతని బందిజేసియుందును.”

“కందక్ నాకులెస్సగా దెలియును. అతఁడేదో కొందఱు జానపదుల నుద్ధరింపవచ్చును. అంతేగాని జనసముదాయమును రెచ్చగొట్టఁజాలఁడు. ప్రచార మతనికి వెలి. ఈకాలమునఁ బ్రచారములేక యేమగును?”

కాని, యిప్పుడు రంగస్వామి అతనిజేరినాఁడు. ఇర్వరు గలిసి సరిపోవుదురుగదా. నీపద్ధతినిఁ జూచినను ప్రమాదము నకుఁ గారణమున్నట్లు తోచును. వారినిద్దఱినిఁ గలియనీయరాదు.”

“వారినందఱి నేనెఱుఁగుదును. ఆకుప్పర్దులో మూడేండ్లు వారితోనుంటిని. రాజేశ్వరీబాయిలో మహాత్తుగలదు. అందఱి నొకకట్టునకుఁ దేఁగలదావిడ. ఇప్పుడు రంగస్వామి రాజీనామా నిచ్చినాఁడుగదా. గుంటూరునకు నాబదలాయింపు రద్దుపడిన దనుకొందును.”

“ఏమి గుంటూరునిన నీకయిష్టమా?”

“అవసరమైనదప్పు, అచటికిఁ బోనొల్లను. ఇప్పటి ప్రభుత్వ విధానమేమియు బాగులేదు. తియ్యమాటలలో నెంత ప్రభావ మున్నదో ప్రభుత్వ మెఱిఁగినట్లులేదు. మెగ్డొనాల్డువంటి వానిని రాజప్రతినిధిగా పంపుడు. మానవసౌభ్రాతృత్వము, సమత్వముంగూర్చి అతఁడు మధురముగా ప్రసంగించును. ఆ మాటలతో హిందూదేశము స్వస్థపడును. ప్రతిజిల్లాకును మెగ్డొనాల్డువంటివానిని బంపినచో మఱిమేలు. అతఁడు తెలి వైనవాఁడు.”

“ఏమి, నీకతనితోఁ బరిచయమున్నదా?”

“లేకేమి! మేమందఱము, రంగఁతోసహా, అతనికొఱకు బ్రిటిషుయెన్ని కలందుఁ బాల్గొంటిమి. రంగఁకూడ అచేవాగ్ధో రణిఁగలవాఁడు. కాని కందఁ అట్టివాఁడుకాఁడు. కార్తికపక్ష మునకు మెగ్డొనాల్డు యెప్పుడో ముప్పు దెచ్చునని అతనిభయము. ఉద్యమ మింకను ప్రథమావస్థలోనుండగా మెగ్డొనాల్డు దానికి మహోన్నతింగూర్చి ప్రఖ్యాతముసేయఁగలఁడు. కాని అధికార

ప్రాప్తిగల్గెనేని, మాటలను కార్యపరిణామ మొందించుటకు వెనుదీయఁగలఁడు. అవసరమున, నేదో కారణముచూపి తప్పించుకొనును.”

“నటరాజా, ఆవిషయము లటుండనిప్పు. సామ్రాజ్య సమస్యలు ప్రధానామాత్యులకు వదలుదము. నాజిల్లావిషయము నన్ను బాధించుచున్నది. రంగ్ కందక్ రాజేశ్వరి వీరందలు ట్రాంక్విబారులో నేకమై యేదో కలవరముగల్గింపఁ గలరు. నీవేమో వారినిఁ దక్కువసేయుచున్నావు. మఱి మొదలి యారుగూడ వారిలోఁ జేరెనా తప్పక అల్లరిజరుగఁగలదు. శాంతికి భంగమువచ్చును. వానికి తాలూకాలో బలగము చాలగలదు.”

“కాని మొదలియారు అట్లేలసేయును? భాగ్యనష్టము నకుఁ గారణమేగాని లాభములేదే? వానికేటిదేశభక్తి! తన మోటారుకారుకొఱకు మంచిరోడ్లువేయించవలెనని జిల్లాబోర్డు, తాలూకాబోర్డు యెన్నికలందుఁ దగుల్కొని యున్నాఁడు. అతఁడు మాటుట దుస్సాధ్యము.

“నీమాటలే నీవు మఱచిపోవుచున్నావు. ఆముగ్గురిలో మహాత్ముగలదంటివిగదా. మదరాసునుండి ప్రభుత్వవార్తయు నట్టిదిగానున్నది.”

“అందువలననే, మనము నిర్బంధవిధానమునకుఁ గడంగ రాదని నాహితవు. వారు తమమహాత్ము నుపయోగించుట కవ

సరముగల్పింపరాదు. నిజమైనవార్తలు వచ్చువఱకు వేచియుం
దము. మనసూపర్నెంటు అభిప్రాయమేమో?”

“ఏమండీ మీయభిప్రాయము?” అని లాన్సు హెచ్చ
రించెను.

“నేను ఖచితపుమనిషిని. వెంటనే అల్లరిజరుగకుండా,
ప్రతిక్రియల కైకొననిచో నేనీమండలమున శాంతిసమర్థనము
నకు బాధ్యుడనుగాను. వారందఱిని మూడునెలలు జైలుకుఁ
గొట్టవలసినది. పల్లెలందంతయుఁ దిరిగి వారు తమనూత్నభావ
ములఁ బ్రచారముసేయనీకుండఁ జేయవలెను. సంవత్సరము
క్రిందటనే, కందను చర్యలమట్టువెట్టఁదగునని నేను సలహానిచ్చి
యుంటిని.”

“ఇప్పుడే, యేవైన వార్తలువచ్చినవా?”

“మఱి పదినిమిషములలోవచ్చును.” ఎవరిరాకనో సూప
ర్నెంటు యెదురుసూచుచున్నట్లుండెను.

పదినిమిషములలోఁ జారుడు తంతెవార్తఁ దెచ్చెను.

“సరే, నేను చెప్పినట్లే జరుగుచున్నది. ఇదే కడవార్త.
సర్వము కల్లోలమునకు సన్నాహముగానున్నది. మొదలియారు
గూడ ఉద్యమములోఁ జేరినాడు. శుక్రవారముసాయంత్రము
నాల్గుగంటలకు పెద్దసభ జరుగనున్నది. అల్లరులు తప్పవు. సభను
నిషేధించుటే తరణోపాయము. సి. ఐ. డి. పొన్నగూడ విశ్వ

సనీయుడుగా దోషడు. అతడును వారిని జేరినట్లుతోచును. వీతట్టుండునది స్పష్టముగా జెప్పలేము.”

సూపర్నెంటు ముఖమం దుదయమైన చెప్పుటందుడుచు కొని, మఱి యిట్లనెను. “నామనుష్యులలోనెల్ల విశ్వాసపాత్రుడగు వాడొసఁగినతంతె యిది. నాకర్తవ్యము స్పష్టమే. మొదలియారు వారిని జేరినచో నచ్చటిపోలీసులు తుఛాకీనెత్తరు. వెంటనే మలబారురిజర్వుపోలీసును పంపించవలెను. ఆకోట యింకను వారిచేతిలోనున్నది. ఖాళీచేయవలసినదని తంతె గొట్టవలెను.” సూపర్నెంటు దృఢనిశ్చయుడై పల్కుచుండెను.

“నేనుగూడ నీతో నేకీభవించును. ఆలస్యముచేసి ప్రయోజనములేదు. గోటితో జిదుమఁదగినది గొడ్డలితో నటుకవలసి వచ్చును. పోలీసుయేర్పాట్లు మీయిష్టమువచ్చినట్లుసేయుడు. కాని త్వరపడి తీవ్రచర్య గైకొనవలదు. నేనును శుక్రవారం ఉదయం, చేరువనే అక్కూరులో మకామువేసెదను.”

అప్పుడే మఱొకజవాను తంతెవార్త నింకొకదానిఁ దెచ్చెను? సభకు జాల చాటింపుసేయఁబడినది. రంగరాజేశ్వరులు చాలచుటుకుగనున్నారు. మదరాసుపత్రికలకు వార్త పోయినది. శుక్రవారమునాడు అల్లరి తప్పదు.”

లాన్సు చాల చకితుడాయెను. ఇరువదిమూడేండ్లు తన అనుభవములో నిట్టి ఉద్యమము, కల్లోలము యేమూలను లేదు. సూపర్నెంటును నటరాజును పంపివేసెను. తనజిల్లావిషయమేమాయని ఆలోచించుచు విశ్రాంతిగది బ్రవేశించెను.

పదునేనవప్రకరణము

తెప్పకొయ్య.

అప్పుడే తెల్లవాలుచుండెను. ప్రభాతవాయువులు చులకనై యుండెను. వేగుచుక్కయు ప్రొద్దుపొడుపుంగని వెల్లనగుచుండెను. ఆదినము శుక్రవారము. కార్యప్రసక్తికి శుభావసరము. లేయెండయందు శోభ తల్కొత్తుచుండెను.

కందక యెల్లప్పుడును పెందలకడనే లేచువాడు. ఆనాడును వేకువనే లేచి వాహ్యళి వెడలివచ్చి, వీరపోలకనదీ ముఖమున నేకాంతముగఁ గూర్చొని, జలస్థలాకాశస్థితప్రశాంతి నవలోకించుచుండెను.

కందక తనముందున్న యిసుకను తోడ నారంభించెను. వెంటనే ఊటజలము భూగర్భప్రవాసమునుండి విముక్తిగాంచి వెలికివచ్చెను. ఈజలోద్భూతిం గని కందక స్వాతంత్ర్యసమ్మేహాంతరంగుండయ్యెను.

నేలలో జలములు ఖైదువడియున్నవి. సముద్రమున నేల ఖైదువడియున్నది. అవస్థాభేద మట్టిది. కాని నిగూఢసత్యాంతర మొందుగలదు. జీవితపరివర్తనయు నిట్టిదేగదా. మూల

సూత్రము నరసినవారికే శాంతి. తదితరులకు సంసారసాగర భంగతాడనమే. ఇట్లని తలపోయుచు కందకా చెంతనున్న చిల్లి గవ్వలపై గోటితో నేదో లిఖించుచు సముద్రములోనికి వాటిని బాటవైచుచుండెను.

ఫెళ్లుమని యెండ యెల్లెడల వ్యాపించెను. ప్రభాత ప్రశాంతి భంగమాయెను. సముద్రపుటలలు లేయెండలో మెఱయుచు, దరికి దూకులాడుచుండెను. పోటువచ్చి సముద్ర జలము నదిలోనికి సాగిపోయెను. నదీముఖముననున్న యొక కొయ్యమొద్దపై కందకా కూర్చొనియుండెను. సింహళముననే యడవిలోని తరుకాండమోయిది! ఈతూర్పుతీరమున వడ్డంగి చేతఁబడి తెప్పగా తీర్పునెంది సముద్రమున ననుదిన విహార మొనర్ప వేచియున్నది.

సముద్రపుపోటు నీరు మఱిమఱియొక్కువై నదిలో రెండువైపుల యిసుకను కోసివైచుకొని వ్యాపించుచు వచ్చుచుండెను. ఇంక నాల్గునిమిషములలో నీకొయ్యమొద్దను జలాధీనమగును.

కందకా గుడ్డలు తడుపుకొనుట కిష్టములేక కొయ్యను వదలి లేచివచ్చి ఆదృశ్యము నవలోకించుచుండెను. సముద్రజలములు పొరలుపొరలుగా వచ్చుచుండెను. చివర కొక యల కొయ్య కూచిగానున్న ప్రక్కను చుట్టుకొనెను. కొయ్య కొంచెము ఊఁగాడెనుకాని తడియిసుకలో మఱింత కూరుకొనెను.

మఱియొకనీళ్లపొర పొంగివచ్చెను. అప్పటికిని మొద్దు కదల లేదు.

సరిగా నీరు తాకునప్పుడు నేను దీని కొకత్రోపు నిచ్చె దనుగాక యని కందఁ తలఁచెను. మఱియొకఅల రాగానే, కందఁ ప్రొద్దుననే తడియగుదునని శంకింపక, పోయి కొయ్య మొద్దును ద్రోసెను. దీనితోఁ గొయ్య తేలియాడ నారంభిం చెను. మఱియొకఅలవచ్చి త్రోపాడఁగానే అది యేటిమధ్యము నకుఁ దేలిపోయెను. దానిపై సూర్యకిరణములు స్వారిచేయు చుండెను.

కందఁ ఈదృశ్యముం గాంచి యిట్లు తలపోసెను. ఒక డేశములోని జనసముదాయమును ఈకొయ్య మొద్దువంటిదే యగునా? జాతీయోత్సాహంపు వెల్లువవచ్చి వారినిఁ గడలించు వటకు నిశ్లే పాతుకొనియుందురా? కాని ఒక్కమాటు సంచ లనముకల్గెనేని వారివిజృంభణమునకు విహారమునకు సాటి యేది?

ఆసమయమునకు రంగఁ, రాజేశ్వరి, సరస్వతి, కామాక్షి చొక్కలింగనులువచ్చి కందఁను గలిసికొనిరి. కందఁ యిసుక తిన్నెపైఁ బ్రబోధముసలుపవచ్చిన మహాప్రవక్తయో యన నొప్పారుచుండెను.

2

“కందా, ఆకొయ్యను నీటిలోనికి ద్రోసినది నీవేనా?”
అని సరస్వతి ప్రశ్నించెను.

“అవును. నీకెట్లు తెలిసెను?”

“దానికేమి? ఆమాత్ర మూహింపఁజాలనా? ఏమి దాని
పై నీదృష్టి నట్లులగ్నమునెసితవి? అదేమైన గుణపాఠ మొసఁగు
చున్నదా?”

“నాకును వినఁగుతూహలము.” అని రాజీ కలుపుకొనెను.

“నిజమే ఉదయమున నేను దానిపైఁ గూర్చుని
యుంటిని. స్థావరముగా నది నెలకొనియుండెను. కొంతసేపటికి
పోటుస్ఫారంభమాయెను. అలలు వరుసగావచ్చి దానినిఁ జుట్టు
ముట్టుచుండెను. కాని కొయ్యమొద్దు కదలలేదు. అలల కించుక
దోడ్పడుద మనుబుద్ధి నాకుఁ బొడమెను. సరిగా సమయము
జూచి అల రాఁగానే, త్రోపుఁద్రోసితిని. అంతట నది యేటిలోఁ
దేలియాడ నారంభించెను. బహుశః నేను ద్రోయకపోయినను
అది కదలియుండెడిదేమో.”

“ఉండదేమో! పోటు తగ్గిపోవచ్చును. కొయ్యమొద్దు
అచ్చటనే నిలిచిపోవచ్చును. నీత్రోపువలననే అది కదలినది.”
అని సరస్వతి పల్కెను.

“కావచ్చును” అని కందా అంగీకరించెను.

“మఱి అందువలని గుణపాతమేమి?” అని రాజేశ్వరి ప్రశ్నించెను.

“తెలియదా, ఆకొయ్యమొద్దే జనసముదాయము. పోటుజలములే జాతీయోద్యమము. కందఱ్ఱ త్రోసిన త్రోపే దేశ భక్తునిత్యాగకర్తము” అని సరస్వతి చెప్పివై చెను.

“మఱి సాయంత్రము రంగస్వామిసభయో?” అని రాజీ చిటునవ్వునవ్వుచు ప్రశ్నించెను. అందఱును గొల్లుననవ్విరి.

“నాసభ నట్లు హేళననేయకుడు. అది కేవలము చేతి త్రోపుడుగాదు. సముద్రపుపోటువలె నొక్కమారు జనసముదాయము నూటాడించగలదు. చూడుడు! సభ యెంతజయ ప్రదముగా జరుగునో!” అని రంగఱ్ఱ బజాయించెను.

“రంగఱ్ఱ మాటలు వినఁగా నాకు రాత్రి వచ్చినకల జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నది. నాకు సామాన్యముగా నిద్రలోఁ గలలు రావు. రాత్రివచ్చిన దొకభయంకరస్వప్నము. సరిగా వేకువన నిద్రలేచుటకుఁ బూర్వము—”

“అవును. కందఱ్ఱ గాఢముగా నిద్రపోవును. కొంచెము గుఱకదప్ప!” అని రంగఱ్ఱ అనెను.

“మొదలియారులాగు. గొప్పపుట్టుకలక్షణ మది!” అని సరస్వతి నవ్వెను. అందఱును నవ్విరి. మొదలియారుగూడ నవ్వెను.

“కందా, ఏమిటాకల? రంగ్ సభనుగూర్చి కలగంటివా? కలలొక్కొకప్పుడు భవిష్యత్సూచకములు.” అని సరస్వతి యాతురతతోఁ బ్రశ్న వేసెను.

“సభను పోలీసులు చెదరగొట్టిరని కలగంటివా?” అని రాజీ నవ్వెను.

“అట్టికల రంగస్వామికి రావలయును.” అని సరస్వతి తనసోదరుని మేలమాడెను.

“నిజమే, కాని రంగస్వామికి రాత్రంతయు నిద్రపట్టలేదే! పాపము!” అని రాజీకూడ పరిహాసము నేసెను.

“పరిహాసింపవచ్చినవారు ప్రార్థింపనిలిచిరి” అని రంగస్వామి ఆంగ్లవేదము నుద్ధరించి మిన్నకుండెను.

కందక్ యీనవ్వలాటకు స్వస్తిజెప్పదలచి తనకల నారంభించెను.

“నాకలమాత్రము మీకెఱింగించెదను. దానియర్థమును మీరే నిర్ణయింపుడు. అనేకవిధములుగా దానికి వ్యాఖ్యాన మొనర్పవచ్చును.”

“అన్నికల లంతే.” అని రంగస్వామి మాటజూర్చెను. కందక్ నిశ్చంకముగా తనధోరణిని సాగించెను.

“సరిగా వేకువ నాలుగుగంట లైయుండును. నాకుఁ గలవచ్చెను. ఓడలంతయుఁ జెమర్చెను. గుండె కొట్టుకొనుట

నిలిచిపోయినట్లుండెను. మిన్నుమన్ను నేకమొనర్చుచు, మానవాకృతిం దాల్చినపెనుభూత మొకటి దృశ్యమయ్యెను. అతని చేత నొక పెద్దకొరడా యుండెను. దివిటీలతో బూచులసహస్ర మాతనిఁ గొలుచుచుండెను.”

“ఆభూతమునకు వాహనముండెనా?”

“అవును.”

“మహిషమా?”

“కాదు. చాలా చిన్న ఖడ్గమృగమొకటి ఆమహాకాయమును మోయుచుండెను. ఆభూతము భూమికి దిగి రైలు స్టేషనువంకవచ్చెను. అతనిచేతికొరడా ఖంగుమని మ్రోగెను. దానికొస మాయవరమున నప్పుడే బయలుదేరనున్నరైలుఇంజనునకుఁ దగిలెను. రైలు కమ్మలపైఁ దలక్రిందాయెను. నే నా స్టేషనుమాస్టరునై నట్లు భావించితిని. నాఉద్యోగ మూడిపోవునని ఆమహాకాయుని బ్రతిమాలుకొంటిని. తిరిగి కొరడా నాతఁడు ఝళిపించెను. రైలు సరిగా లేచి నిలుచుకొనెను. అంత నాభూతము మెల్లగా నదివైపు నడచివచ్చెను. తిరిగి అతనిచేత కొరడా ఖంగుమనెను. అప్పు డాస్థలమంతయు నద్భుతముగా గుబాళించెను. సముద్రమంతయు గులాబీఆత్తరుతో నిండినట్లుండెను. నే నాశ్చర్యపడితిని.” కందక కలను వర్ణించుట వలననే అలసినవాడాయెను. ముఖమునఁ గ్రమ్మినస్వేదబిందువులఁ దుడిచివైచికొని యింకను యిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

“ఆభూత మంత నదిని దాటెను. ఆఖడ్గమృగమున కీనది మోకాళ్లపట్లకైన రాలేదు. ఆభూతముశిరము ఆకాశమంటి యుండెను. ఏదో ఒకటిరెండుమాటలు వెలువడెను. కాని నాకు వినరాలేదు. వచ్చి చివర కది నేనింతకుపూర్వము నీటిలోనికి ద్రోసినకొయ్యమొద్దుపైఁ గూర్చొనెను. ఆభారమునకుఁ గొయ్య యిసుకలోఁ గూరుకొనెను. అంతట నాభూతము వాహన ముతోగూడ సముద్రములోనికుటికి కొరడాతో నలలను పైకి లేవఁగొట్టెను. నిశ్చలముగానున్న సముద్రమున నలలు మిన్నంటుచులేచెను. ఆభూత మంతట సముద్రములో నొకఫర్లాంగు దూరమేఁగి, దరిని నిద్రపోవునాపై నొకనిశితవీక్షణముఁబఱపి కొరడాను తిరిగి ఝళిపించెను. నాకెక్కడనో హృదయము నకు దగ్గఱ నది తగిలినట్లు బాధకలైను. ఆనొప్పికే దటాలున మేల్కొంటిని. అంతయు నొకభయంకరస్వప్నమని తెలిసి కొంటిని. నాజన్మలో నిట్టికలఁగనియుండలేదు. పడకవదలి పరు వెత్తితిని. మీరందఱు నిద్రపోవుచుంటిరి. చంద్రుఁడు మైదా నమును వెన్నెలలో ముంచివేయుచుండెను. నాహృదయమున కించుక ఉపశాంతియయ్యెను.”

“ఏదో విపత్తురానున్నదని నాకు భయమగుచున్నది. సాయంత్రపుసభను నిలిపివేయవలయును.” అని సరస్వతి దీనముగా వేడుకొనెను.

“కలనుగుఱించి అడలిపోవుటా? మనకార్యదీక్ష కది తగదు. నిజమునకు, తంజావూరుకలెక్టరు మనసభనుగూర్చి

కొందరపడునట్లులేదు. రంగణ్ డాహ సత్యమేగావచ్చును. సభ శాంతముగా జరిగిపోవు ననుకొందును. కాని తరువాతికార్య క్రమ మాలోచించవలెను. సభలతోనే సిద్ధికల్గుదుగదా!” అని కందణ్ కలవలనివై కల్యమును విసర్జించిపల్కెను. అందఱును తప్పక కార్యక్రమ మాలోచించవలెననిరి.

రంగణ్ కూడ సరియే ననెను. ప్రాద్దెక్కుచుండుటచే వారందఱును చేరువనున్న యిసుకతిన్నె నీడఁజేరిరి.

4

“స్వరాజ్యమునగా దేశముననున్న ముప్పదిమూడుకోట్ల మందికి సుభిక్షగా నుండవలెను. ఎవరికి వలయుపని వారికి, దానికిఁదప్పని సరియైన ప్రతిఫలము కల్గవలెను. బాహ్యంతర్జీవ నములందు సృష్టివైచిత్రీసఫలీకృతముగావలెను. అప్పుడే భరత వర్షము పుణ్యభూమియగును. అట్టి స్వరాజ్యమునకే మనము పాటుపడవలెను” అని కందణ్. “అవును. దేశభక్తుల పరిశ్రమము వలన, స్వార్థత్యాగులరక్తపాతమువలన నీదేశభాగ్యము పండునప్పటికి సరిగా పైపై న పరిభ్రమించుజమిందారులు, వ్యాపారులు, కోటీశ్వరులు పంటనంతటి నపహరింపకుండునట్లు జాగ్రత్తపడవలెను. దేశము సాధించిన నూత్నాధికారమును వారు బీదజనసముదాయము నడంచివేయుట కుపయోగింపకుండఁ జూడవలెను. స్వరాజ్యమున నట్టి పరపీడనమున కవకాశముండరాదు.” అని రంగణ్ కూడ అంగీకరించెను.

“ఈదేశముననున్న దే జనము. ఇప్పుడు శీతకాలమునఁ జెట్లయాకులవలె వారు వృథాపతనముం బొందుచున్నారు. స్వరాజ్యము వారికి శక్తిసారముల నొసంగవలెను.” అని రాజీహెచ్చరించెను.

“ఈదేశమున భూమిశిస్తు పద్ధతులవలన నూటికి యెను బదిమంది అష్టదరిద్రులగుచున్నారు. రైతు లెంతపాటుపడినను, లాభము వారిదికాదు. వారిని బీడించుకొనుతినువారిది, పుష్కలమైనపంటను బండించురైతున కాపూటకుఁ గూడు లేదు. నల్లగాపఱచుకొనియున్న ఆప్రత్తిచేలలలోఁ బ్రత్తిని బండించురైతున కొడలినిండబట్టలేదు. ఇంటిదగ్గఱ బిడ్డలు శుష్కించుటం గాంచినకన్నులం గ్రమ్ముబాష్పములనుఁ దుడుచుకొనుటకు వలయుగుడ్డపేలికగూడ లేదు. మఱొకరి కభ్యుదయముంగూర్చుటకు మనము పాటుపడుట—ఇదియే ఈదేశమునఁగల అనర్థము. లోపలను, బయటనుగూడ మనస్వాతంత్ర్యమును వమ్ముసేయుచున్నదిదియే.” అని రంగస్వామి వివరణముం గావించెను.

“రంగా నీవు చెప్పినది నిజము. అప్పుడప్పుడు మనము హిమాలయశిఖరములవలె మహోన్నతులఁ గనుచుందుము. కాని మనసామాన్యస్థితిమాత్రము కడునీచము, దుర్భిక్షకాలవాలము.” అని రాజేశ్వరియు మాటగలిపెను.

రంగ తనధోరణి నిట్లు సాగించెను. “మన కాఅన్యోన్యత, సహృదయతలేవు. ప్రజాజీవనమును పవిత్రీకరించి సౌఖ్య

వహమొనర్పగల శక్తిసంపన్నతలేదు. యువకులకును వృద్ధులకును మధ్యను దాటరానియెడమున్నది. సర్వజనసేవాసుమంబులనుకూర్చి మాతృకంతోపహారముగా రచింపగలప్రేమసూత్రము భిన్నమైయున్నది” అంతట కందక వంకఁదిరిగి యిట్లనెను. “నీవన్నమాట నిజము. కార్యమే సారము. మాట శుష్కము. మనము స్వార్థత్యాగులమై ఆత్మగౌరవసంపాదనార్థము పరిశ్రమింపవలెను. ఇక్కాలమున దేశము నొకమహాశక్తి ఆవరించినది. దానిని వృథాపోనీయరాదు.”

కందక హర్షించెను. “నిజము, నిజము. స్వరాజ్యనిర్మాణమున మనము స్వార్థములఁ బరిహరింపవలెను. నిరంకుశాధికారులకును, భీరులకును ఈపుణ్యభూమిలోఁ జోటుండరాదు. స్వరాజ్యసంపాదనమే మనకుఁ బరమావధిగాదు. ఎట్లేనియు స్వరాజ్యము వచ్చుచున్నది. రాక తప్పదు. కాని వచ్చినవెనుక, దేశములోఁ బ్రతివానికిని, అంధభిక్షునకునైతము నాస్వాతంత్ర్యమును సమన్వయింపవలెను. దీనికి వలయుధైర్యత్యాగములు మనకుండవలెను.”

“తేలికగా స్వరాజ్యమువచ్చునందువా?”

“తప్పక. మఱి మూడేండ్లలోఁ జూడుము. దేశమంతయు నొక్కమారు స్వాతంత్ర్యగాన మారంభించినయెడల, దానిని స్తంభింపఁజేయఁగలశక్తి దేనికిఁ గలదు? దేశీయోత్సాహము

సముద్రమువలె పొంగియున్నది. సాధనసామగ్రి సర్వ ముప
పన్నము.”

“వాయు వనుకూలించినగదా?”

“తప్పక అనుకూలించును. మన నౌకానాయకులు మెలకు
వతోఁ బ్రవర్తింపవలెను. స్థైర్యసహనములఁ బ్రకాశింపవలెను.
అప్పు డెట్టిసుడులుగాని శిలలుగాని దీనిని భగ్నమొనర్పఁ
జాలవు. మనదేశము విశాలమైనది. దీనిసమస్య లపూర్వములు.
ఈదేశమున మొదటినుండియు నాధ్యాత్మికసమాహారము
గలదు. దాని నిపుడు భౌతికప్రయోజనముగా మార్చవలెను.
అందులకు రాజకీయమే పూర్తిగా మారవలెను.”

“అది యెట్లు?”

“ఉన్నతము, ఆధ్యాత్మికముగావలెను. ఇప్పటిరాజ
కీయము పాషండము. భాగ్యవంతులకు భాగ్యము, బీదలకు
బీదతనము వృద్ధిబొందించుట యిప్పటిరాజకీయసాంప్రదా
యము. సర్వజనీనాభ్యుదయమే రాజకీయమునకు మూల
తత్వము. దానినే కార్యకలాపమున సంఘటింపవలెను.”

“కందా నీవును, వాగ్ధురింబడిపోవుచున్నావు. కార్య
క్రమమును వివరింపుము.” అని రాజేశ్వరి తిన్నగా మంద
లించెను.

“కార్యక్రమమును తయారుచేయుట తేలికపని. ఆదర్శ
ప్రాయమైనరాజ్యాంగమును పూర్వు లెందరో రచించియు

న్నారు. కాని పరిస్థితు లెప్పటియట్లే యున్నవి. మనకు వలసి నది మానవులు. వారు మహాసత్వులు, స్వార్థత్యాగులు, ప్రేమ రూపులుగా నుండవలెను. ప్రజారాధనాసక్తి వారిహృద యాబ్జములందు మకరందమువలె సహజముగా సముత్పన్నము గావలయును. గాంధీవంటివారు కోటికొకరుగా ప్రపంచపు కైమోడ్పు నందుచుండుట తగదు. అట్టివా రెల్లెడ సముద్భ వింపవలెను. ప్రతిగ్రామమున నొక్కొక్కగాంధీ పుట్టవలెను.”

“కందకాలాగే.” అని సరస్వతి మాటజూర్చెను.

“ఏమి, స్వరాజ్య మప్పుడే నీయటచేతిలోనున్నట్లు మాటలాడుచున్నావు?”

“స్వరాజ్య మెక్కడనున్నది? అది బహిర్గతముగాదు. నీలోనున్నది, నీతోనున్నది, అంతర్గతమైయున్నది.”

“ఈమంత్రములకు మామిడికాయలు రాలునా? బ్రిటిషు వా రంతసులువుగా నీదేశమును వదలుకొనరు.”

“వదలుకొనక యేమిసేయుదురు? మనము చెప్పున దంతయుఁ జేయఁదలచియున్నామని వారు గుర్తింపవలె. తత్క్షణమే సంధికొడంబడుదురు. ఇచ్చటి అధికారులు తమమర ఫిరంగులతో విమానములతో నెల్ల కాల మీజనమును దొడ్డిలోఁ బెట్టియుండఁగలమని భ్రమింపవచ్చును. కాని ఇది కల్ల. ఈపక్ష బలమునకుఁ బ్రతిక్రియ ఆత్మబలము. హింసనడంపఁగలది అహింసయే. శాంతియే సమరమును జయింపఁగలదు. నే

నూహింపఁగలంతవఱకు స్వరాజ్యము సిద్ధమనియే తోచుచున్నది. ఇప్పుడున్న వర్ణవిద్వేషాదులన్నియు సమసి జనసముదాయ మైక్యముగాఁగలదు. అవును, వర్ణవేళ విడివిడిమబ్బులన్నియు నొక్కటియై గాలి యులుమును పూరింపఁగానే, జలములఁ గ్రుమ్మరింపవా?”

కందక్ గొంతుసవరించుకొని యింకను ఇట్లు చెప్పెను. “బ్రిటిషు దేశమైనను హిందూ దేశముతో సఖ్యముగానుండక తప్పదు. లేననాల్గుకోట్లజనమునకు భిక్షుఁబెట్టవలెనా! ఆభూమిలో నొకకోటికిఁబైన పోషణలేదే! ఎన్నాళ్లు బట్టలు, బొగ్గు నితర దేశముల కమ్మి జీవింపఁగలదు? జనము తక్కువగానున్న భాగములకు వలసవచ్చుచే సదుపాయము. కాని రాజకీయవేత్త లావిధముగా విషయము లాలోచించుట లేదు. జాతీయదురహంకారము వారినిఁబట్టి పీడించుచున్నది. లోకమున భవిష్యత్పరిపాలనమునకు రెండేకర్తలు. నానాజాతిసంఘ మొకటి, గ్రామపంచాయతీ లేక పురపాలకసంఘము రెండవది. ఆవిధముగా నధికారమంతయు విభక్తముగావలయు.”

“నీఆదర్శము గభీరమైనది. మనమిపు డొకగ్రామముతోఁ బ్రారంభింతము. మనబృందమున కైదేండ్లు వేటొకచింతయుండరాదు. ఆగ్రామము నాదర్శప్రాయమగునట్లు కృషింజేసెదము. పాడుముఱికిగుంటను కమలాకరముగా మార్చవలయు. తరువాత నట్టిసరోవరము లశేషముగా వర్ధిల్లుఁగాక. నీవాలోచించి, యైదేండ్లవిధానము నొకదాని నాదేశింపుము. కంకణబద్ధులమై

దాని నెఱవేర్చెదము.” ఇట్లని సరస్వతిచర్చ నొకముఖమునకుఁ దెచ్చెను.

“కందా, నాగ్రామము నీదిగా భావింపుము. తొలుత దానితో నారంభింపుము.” అని చొక్కలింగము సవినయముగా వేడుకొనెను.

“చొక్కలింగా, నీసంకల్పము పవిత్రమైనది. ఆధునిక భారత దేశమున నీవంటివా రెక్కువగాలేరు. అవును, నీగ్రామముతోనే ఆరంభింతము. ఆకల్లంగడియుండిన కొబ్బరితోటనే ఆశ్రమముగా చేయుదము. పల్లీ సంస్కారమున కంకురార్పణ మగుఁగాక. భౌతికశాస్త్ర మొసఁగుసాధనలు, ఆధ్యాత్మికశాస్త్ర మొసఁగుభావనలు, లలితకళలసౌందర్యము, మతమువలని మాంగల్యము అన్నింటినిఁ బ్రతికుటీరమునకు దానిమనసునకు వచ్చువాగ్రూపమున, దానికనుభవమునకు వచ్చుకార్యరూపమునఁ దెచ్చి సమర్పించెదము. నిజమైనస్వరాజ్యమువచ్చెనేనిఁ బ్రతిగ్రామమును, ప్రపంచమంతయును క్రోడీకరింపఁబడిన అణువువలె విరాజిల్లవలెను.”

“ప్రకృత రాజకీయపరిస్థితులను విస్తరించి, మన మీ కార్యమును సాధించుకొనఁగలమా? అని రాజేశ్వరి ప్రశ్నించెను.

“సాధింపఁగలము. కాని దాని కత్యున్నతస్వభావులు పూనుకొనవలెను. స్వార్థలేశ ముండరాదు. హృదయ మట్లు

పరిశుద్ధమగు నేని పరిసరము లేమియుం జేయఁజాలవు. కాని ఒక్కరై నను స్వలాభాపేక్షలై సముదాయసంపద నమ్ముకొను వారుగా నుండరాదు.”

“నీవేదో ఊహాప్రపంచముంగూర్చి మాట్లాడుచున్నావు. మానవులందఱు నట్లు పరిశుద్ధులేని ప్రభుత్వమునకే ఆవశ్యకతయుండదు.”

“అవును. ప్రభుత్వాదర్శ మట్టిదిగా నుండవలయును. కర్తబంధమునుండి విముక్తిఁగాంచుటేగదా మానవుని కర్త ప్రసక్తికి మూలము. జీవన్ముక్తియే జీవనాశయము. ఈగూఢతత్వమే మానవుని భిన్న కార్యములను సమ్మేళనమొనర్చుచు జీవనము నేకముఖ మొనర్చుచున్నది.”

“అవును” అని సరస్వతి అంగీకరించెను. రంగారాజేశ్వరులును సమ్మతితోఁ దలలూచిరి.

కందా యిసుకలోఁ దనవ్రేళ్లుగ్రుచ్చి యింకను ఇట్లు చెప్పెను. “రాజీ, ఇట్టిపరిశుద్ధజీవనమునకు బ్రహ్మచర్యమే పునాది. నీవును నాతో నట్లే చెప్పియుంటివి. ఆదైహికశక్తి నాత్మ తేజముగా మార్చవలెను. అప్పుడు కల్గునది ఆత్మజ్ఞానము. ఆవెలుగుముందు బుద్ధి, తెలివి, విచక్షణ సూర్యునిముందు దివి టీలు. రంగా, రాజీ, చొక్కలింగా, కామాక్షీ మిమ్ముల నేదో యేకసూత్రము బంధించుచున్నది. ఇంక సరస్వతియూ, మన కతీతమైనది. సహజముగానే ఉన్న తాశయ, మనమందఱమును

కార్యబద్ధులమగుదము. ఫలము దైవాధీనము. దానిచింత మనకువలదు.”

ఒకక్షణ మందఱును నిశ్శబ్దముగా నాలోచనాపరవశులై యుండిరి.

సముద్రపుపోటు తగ్గిపోవుచుండెను. ఉప్పునీరు తిరిగి యేటిలో వెనక్కుఁ బాటుచుండెను. కొయ్యమొద్దుకూడ యిటునటుఁ గొట్టుకొనివచ్చి జలములు సుడివడుచున్నచోట చీక్కిపోయెను.

ఆసమయమున పొన్నక పరుగెత్తుకొనివచ్చుట కాంచనమైయున్నది. ఇసుకలోఁబడి అతఁ డట్లు పరుగెత్తుట కేదో విశేషము జరిగియుండవలెను.

5

“ఇక నేమున్నది! వచ్చినారు మూఁడువందలమంది మలబారు పోలీసులు, సన్నీలుదూసి, తుపాకీలతో. మనవస్తువులనన్నింటిని గోటలోనుండి బయటికి లాఁగివేసినారు. సాయంత్రము సభను నిషేధించెదరటగూడ.”

“ఇంకను విశేషములేమి?” అని కందక ప్రశ్నించెను. రంగస్వామికి ఎగ్జార్కుటేషను టిక్కెట్లగదిదగ్గఁ గల్గినభావములే యిప్పుడును హృదయమును కలఁచివైచెను.

“ఇప్పటికే జిల్లా అన్ని చోట్లనుండి వేయిమందికిఁబై గా జనమువచ్చియున్నారు. మన మొదలియారు గారిమనుష్యులు యేనూరుమంది చక్కఁగా తరిఫీదై ఖద్దరుదుస్తుధరించి విజయం చేసినారు. నల్లఁ, కరియఁ వారలకు నాయకులు.”

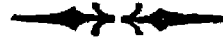
“ఏదో ఇట్టి ప్రమాదము కల్గుననియే నేను మొదటి నుండి శంకించితిని. నిర్మాణకార్యక్రమమున కిది భంగము.” అని సరస్వతి యించుక దిగులుసూచించెను.

“మీ కెందుకుభయము? నేను వారినిఁ జక్కఁబెట్టెదను. పోలీసులయెట్టిటోపీలు నన్ను భయపెట్టఁజాలవు. వారికిఁ గొంచెము సముద్రపుచల్లగాలి కావలసివచ్చినారు, మంచిదే.” అని రంగస్వామి ధైర్యముతోఁ బల్కెను.

మొదలియారునకు రోషముగల్గెను. అతని శాంతముగా నుండుమని కందఁ హెచ్చరించెను. వెంటనే ఆబృంద మంతయు విడివడెను. అందఱిముఖములందును దిగులురేక తీతెను.

కందఁ చుట్టుపట్లఁ దేఱిపాఱఁజూచెను. ఎండలో సముద్రము తళతళలాడుచుండెను. ప్రొద్దుటికొయ్య మొద్దు తాను గూడ సాయంత్రపుసభకు రానిశ్చయించెనోయన, నదీతీరము నకుఁ గొట్టుకొనివచ్చుచుండెను.

పదునాటవ ప్రకరణము

వే లా వి శే ష ము.

కోటద్వారమున సన్నీదూసి పోలీసుభటుఁ డొకఁడు నిలువఁబడియుండెను. ఎంతకాలమో వైధవ్య మనుభవించుచుండిన యాప్రాతకోటకు వెండియుఁ గల్యాణవేళ యరుదెంచి నట్లుండెను.

తంజావూరునుండి త్రాంక్విబారున కొక ఫోర్డుమోటారు కారులో నలువదిమైళ్లువచ్చుటచే నలసిపోయి జిల్లాపోలీసు సూపర్నెంటు కోటహాలులో నొకసోఫాపై వ్రాలెను. ఇక డిస్ట్రీసూపర్నెంటులు, ఇన్స్పెక్టర్లు, సబ్ ఇన్స్పెక్టర్లు అందఱును చుట్టును సవినయముగాఁ బరివేష్టించిరి.

వారిలో ఖాన్ బహదూరు మీరాసాహేబ్ బొకఁడు. ఔరంగజీబు కాలములో జింజీకోట ముట్టడిసమయమున నద్భుతముగా ధైర్యసాహసములు బ్రకటించిన యొకానొకమధ్య ఆసియా యోధుఁడే ఖాన్ బహదూరువంశమున కీదేశమున మూలపురుషుఁడు. అప్పుడు ఔరంగజీబిచ్చిన జాగీరుకూడ వీని వంశమునఁగాకపోయినను పేరుననై న నిలిచియున్నది.

మఱొకఁడు రావుబహదూరు వేదగిరి అయ్యరు. బ్రాహ్మణ ముఖము పోలీసుపనివలనఁ గొంత కఱకువాటినది. తాను తిన్న యుప్పునకుఁ దప్పిపోనని ఋజువుచేయుటకు సిద్ధముగా నిల బడియుండెను.

ఇంకొకఁడు రావుసాహెబు రత్నంపిల్లె. ఇతఁడు యువ కుఁడు. డేంగవంటికన్నులు. గుబురుగాఁ బెరిగినమీసములు. ఉద్యోగమువలన రూపమునకుఁగూడ కళఁదెచ్చినవాఁడు. రావుసాహెబు ఈకాలపుసంస్కరణములవలనఁ బైకివచ్చిన వాఁడు. ఇతఁడు తొలుత పోలీసుకనిష్టేబుగానే ప్రవేశించెను. కాని శాసనసభయెన్ని కలచిత్రవిచిత్రములలో నీతనిబావమఱచి యొకఁడు మంత్రియాయెను. అతనిపరిపోషణక్రింద రత్నం పిల్లె మెఱపుమెఱసినట్లు డిప్టీసూపర్నెంటు అయిపోయెను. అంతే గాక సంవత్సరాది బిరుదములలో రావుసాహెబుపట్టమును గూడ పొందెను.

ఖాన్ బహదూరు మీరాసాహెబు తనపూర్వీకుని మహా పరాక్రమమును బ్రకటించియే పైకివచ్చెను. అంతేగాదు. దక్షిణదేశములో ముసల్మానుగాఁబుట్టుటయు మహద్భాగ్యమే, ఉద్యోగప్రవేశముగాని, ప్రమోషన్ గాని వానికనివార్యమే. ఈసారి ఖాళీరాఁగానే ఇతనికి జిల్లాసూపర్నెంటుపనిగూడ లభింపఁగలదని కిందదంతి.

మఱి వేదగిరిఅయ్యరువిషయమా—బ్రాహ్మణుఁడులేనిదీ, యేశాఖయు సమగ్రముకాదుగదా. తనయజమానుల కతఁ డొనర్చినసేవ నిరుపమానమైనది. అతనిఁ బైకిరాసీకఁబోవుట సాధ్యముగానిపని.

2

ఏమి, ఖాన్ బహదూరు, పరిస్థితులంగూర్చి నీయభిప్రాయ మేమి? ఆమొదలియారు తాలూకాజనమునంతయు ట్రాంక్విలైజునకుఁ దెచ్చినటులున్నది. ఛాందసుఁడుగానున్నాఁడు. ఎందు కీగుంపు? రంగస్వామి కఱవమువచ్చునా! ఇంగ్లీషులో మాట్లాడఁ బోవుననివింటిని. ఈజనములోఁ బదిమందికై న నర్థమగునా?” అని సూపర్నెంటు నెమ్మదిగా సంభాషణ నారంభించెను. అప్పుడే, అతఁడు భోజనముచేసి సుఖముగా నాసీనుడై యుండెను.

“ఏమున్నదండీ, ఇది స్వల్పవిషయము. తమరు తంజావూరునుండి యిక్కడికి రావలసినయవసరమేలేదు. ఈసభను జమకట్టకుండినచో సరిపోయియుండెడిది. నేను దీనిని సర్దివేసి యుందును. అంతయెందులకు? హెడ్ కనిష్టేబు తాండవా రాయ్ అరడజ్జుమందితో పర్వము చక్కఁబెట్టఁగల ననుచున్నాఁడు” అని ఖాన్ బహదూరు యెట్టులో తడవుకొని యింగ్లీషులోఁ దనయభిప్రాయముం జెప్పివై చెను. ఇదియు సరిగా నేయున్నదని సూపర్నెంటు తలఁచెను.

“ఖాన్ బహదూరుగా రన్నదానితో నే నేకీభవింపఁ జాలను. ఈతాలూకావాడనుగాబట్టి యిచ్చటివారు పూర్వము డేనులపరిపాలనమున కెన్నికష్టములుగల్పించిరో నాకుఁ దెలియును. మొదలియారు మంచిసాహసుఁడు. అతని మనుష్యులు తుందుడుకుజనము. అతనిమాట వారికి వేదవాక్యము. ఇటీవల వీరు మొదలియారు ధాన్యపుకుప్పలను దోచుకొనిరి. 20 వేల కలములధాన్యము! ఇంతకుఁ దమరిచ్చటికివచ్చుట లెస్సగా నున్నది. మలబారు రిజద్వపోలీసులువచ్చుట నిజముగా నెంతో సహాయము.” అని వేదగిరిఆయ్యరు తనఅభిప్రాయమును వెల్లడించెను.

“వేదగిరిచెప్పినదే సరిగాఁ దోచుచున్నది. ఇప్పటి వాఁడా యితఁడు!” అని సూపర్నెంటు రావుబహదూరు నొకింత భూషించెను.

రావుసాహెబు రత్నంపిల్లై తాను ప్రత్యేకముగా నేమియుఁ జెప్పనవసరములేదనుకొనెను. అతఁ డాజిల్లావాఁడు గాఁడు. మఱి ఇంగ్లీషులోఁ దనపాండిత్యము వెడలఁబోసుకొను దగినంతపాటిగాదు. కాని తనకన్నులమాత్రము జ్వలింపఁ జేసెను. పోలీసులకోపమే వేలు. ట్రాంక్విబారు నంతటినిఁ జూపుతోఁ దగులఁబెట్టునట్లుండెను. చేతితో మీసమునుదువ్వి, సూదులవలెఁ గొనల నిలువఁబెట్టెను. జిల్లాసూపర్నెంటు తన యుత్తరువుల నిట్లారంభించెను.

“ఖాన్ బహదూర్, మనమిప్పుడు సర్వసన్నాహముం జేసి యున్నాము. అసందర్భములేమియు జరుగవు. వేదగిరిచెప్పినట్లు యీచేరినజనమంతయు మాటకు బెదరుపాటిదిగాదు. మొదలియారుగూడ సాహసుడు. అతని నేనెఱుఁగుదును. ఎందుకు, పాప మియడుసులో దిగఁబడినాఁడో! సభ 144 వ సెక్షన్ క్రింద నిషేధింపఁబడినదిగదా. అరగంటలో డివిజనల్ మేజిస్ట్రేటు యిచ్చటికివచ్చును. ప్రొద్దున మీరొకతప్పుచేసితిరి. మైదానమున నీజనమును జేరనీయవలసినదిగాదు. ఇప్పుడు మఱి కొన్నివందలమంది చేరిపోయినారు. వారినందఱినిఁ జెదరఁ గొట్టుట తేలికపనిగాదు.”

“అవునండీ, ప్రొద్దున ఖాన్ బహదూరుగారితో నేనా మాటనేచెప్పితిని.” అని వేదగిరి మాటగలిపెను. ఖాన్ బహదూరు నిరాసవీక్షణము నాతనిపైఁబఱపెను.

“సరే, అదిపోనీ, ఇప్పుడు పట్టణద్వారముననే పోలీసులను కొందఱిని నిలువవేసి, యింకను తాలూకానుండి జనము రాకుండునట్లుచేయుము. నేను చాలా అలసియున్నాను. సభ సాయంత్రము ఐదుగంటలకుగదా? ఈరంగ 144 ఉత్తరువు నుల్లంఘించి మనము చర్యఁగైకొనవలసిన యవసరము దెచ్చి పెట్టఁడనుకొందును.”

“మేమన్నియూ జూచుకొందుము. మీరు విశ్రమింపుడు. మోటారుప్రయాణము చాల నీరసమైనది.” అని వేద

గిరిఅయ్యరు వెంటనే మాటమాత్రమున శిరసాపడెను. ఇతఁడును ఖాన్ బహదూరు గ్రేడువాఁడే. ఖాళీదొరకఁగానే సూపర్నెంటుగావలెనని యాశపడుచుండెను.

ఖాన్ బహదూరుగూడ సూపర్నెంటువలెనే విశ్రాంతికై వెడలిపోయెను. అతఁడుగూడ తుష్టిగా నుదయముననే విదారగించియుండెను.

వేదగిరిఅయ్యరు తనవిభాగముగాకపోయినను కార్యభారమువహించెను. తన తెలివినిఁజూపుట కవకాశమని యితనికి సంతోషము. సాధ్యాసాధ్యసందర్భములన్నింటి నాలోచించి, యన్నింటికీ బ్రతిక్రియ లేర్పఱచెను. ఇతనియెత్తులవలన, బయట సభకై చేరియున్న జనమునకు మఱింత వెఱ్ఱియెత్తుచుండెను. నందన్, మూఖన్, కాటేరి, ఇరుల్లన్, కరుప్పన్, ఇరుల్లప్పన్ తుడుము యెప్పుడెప్పుడు కొంచెము కసిఁదీర్చుకొనవచ్చునా యని వేచియుండెను. చేరువనున్న శిథిలగృహమునఁ జిందరవందరగా రాళ్లువడియుండెను. వాటి నుపయోగించుటకు వీరికిఁ జేతులుతీయుచుండెను.

3

“పొన్నా, ఎందుల కిపోలీసుసంరంభము? మున్నూరు మంది సన్నీలుదూసి తుపాకీలతో సిద్ధమైరి. ఏదో రంగన్ ప్రపంచవార్తలనన్నింటి నీజానపదులకుఁ గొంత తెలిపినందువలన

వచ్చిననష్టమేమి? నీవు పట్నమాసపుమనిషివి. నీకుఁ దెలిసి యుండవచ్చును అవసరానవసరములు. పల్లెటూరాఁడుదానికి నాకుఁ దెల్పుము.” అని కామాక్షీ తిన్నఁగా పొన్న స్వామినిఁ బ్రశ్న వేసెను. పొన్న కొమనసు చాల కలఁతవడియుండెను. దిన మంతయు నతఁ డిటునటు తిరుగాడుచుండెను.

“కామాక్షీ, నీవు భయపడుట న్యాయమే. ఏదో ప్రమాదమురానున్నదని నేనును శంకించుచున్నాను. మొదలి యారుమనుష్యులు తుందుడుకువారు. అతని నీపోలీసు లేమైనఁ గొంచెము కొంచెపఱచినచో, నీమూఖ కొరేరి లూర కుండరు. మున్నూరుమందిపోలీసులమధ్య నేమిజరిగినను జరుగ వచ్చును. మొదలియారుమనుష్యు లీప్రాతయిండ్ల రాళ్లను వర్షము గురిపింపవచ్చును. సరే పోలీసుల దేమిపోయినది? వెంటనే తుపాకీలు కాల్పవచ్చును. రాళ్లకుబదులు గుండ్లు— శక్తము కాలువలుగట్టఁగలదు.”

‘కామాక్షీ అడలిపోయెను.

“పొన్నా, మనమిత్రులకేదో గొప్పవిపత్తు రానున్నదా?”

“అవును. నాభయ మదియే. ప్రాద్దుటినుండియుఁ బరి స్థితు లట్టివిషాదపరిణామమునకే కూడివచ్చునట్లున్నది. ఇంక నర గంటలో మనము తప్పించుకొనుటకేనియు వీలుండదు. ఇప్ప టికే పోలీసులు దారినడ్డగించినారు. నిన్నుగుఱించి ముఖ్య ముగా నాకు భయమగుచున్నది.”

“నన్ను గుఱించియేల?” అని మెల్లగా గామాక్షి పుచ్చించెను. అతనిచూపులయర్థ మాబాలికకుఁ దెలియక పోలేదు.

“తెలియదాయేమి? నేను నిన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాను. అతిగాఢముగా. నీమీఁద నాప్రాణము లొడ్డితిని. నిన్నుఁ బెండ్లి చేసికొనక, నాదాన వనిపించుకొనక నేను బ్రతికి యేమి ప్రయోజనము! అక్కూరులో మొదట నీచందముగాంచినప్పటి నుండియు నామనసు నీయెడనే తగులొక్కన్నది. ఇదిగో నా గుండె అవిసిపోవుచున్నది.”

“ఏమాశ్చర్యము! నాయెడ నీకిట్టియభిప్రాయమా? నేనేదో బీదపిల్లను—”

“అందువలననే మఱింత గాఢముగా నిన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాను.”

“పోన్నా, నాకింకనుఁ బెండ్లితోందరలేదు. ఆవిషయమే నామనస్సునుఁ బ్రవేశించినదిగాదు. నేనేదో పల్లెటూరిపిల్లను. మామచాటుదానను. అతఁడే నాకు రక్షకుఁడు. ఈవిషయమున కాతఁడే పరిష్కర్త. నీయెడ నాకు వేటుభావములేదు. నిన్ను సోదరునిగాఁ బ్రేమించుచున్నాను. నీవు ప్రక్కనుండి మాటలాడునపుడు నాకెందుకో ధైర్యముగల్గును.”

“కామాక్షీ, మాటమాత్రము సమ్యతింపుము. నీకై నా ప్రేమ అపారము. ఇంక నరగంటలో మైదానము రక్తమయ

మగును. మనము తప్పించుకొనుట కొక టేమార్గము, నీకొఱకు నేను సాహసించెదను. ఆపాడువడిన బండలవెనుక నొక తెప్ప గలదు. ఇచ్చటివారు చూడకుండ, మనము దానిలో నెక్కి దాటుకొందము. పదిమైళ్ల దూరముననే తిరుమలై వాసల్ గలదు. అచటఁజేరితిమా భద్రము, సౌఖ్యము దక్కును. కామాక్షీ నీవెక్కడికిరమ్మనిన నక్కడికివచ్చెదను. ఇదె నీదాసుఁడను.”

కామాక్షీ దద్దరిల్లిపోయెను. నోట మాట రాలేదు.

4

అదృష్టవశమున నాసమయమున కచటికి చొక్కలింగ మొదలియారు కామాక్షీని వెదకికొనుచువచ్చెను. కామాక్షీ అతనిఁ గాంచి కొంత తేటుకొనెను.

“పోన్నా యేమిటి నీవును కామాక్షీయు నీమూలఁజేరి గుసగుసలాడుచున్నారు? పోలీసులయెర్రటోపీలకే భయపడి పాటివచ్చితివా? పట్నమాసపుమనిషివి ధైర్యస్థుఁడ వనుకొంటిని.”

“కాదు, కాదు, నేను భయపడలేదు. దురంతమేదైన సంభవింపవచ్చునని కామాక్షీతోఁ జెప్పుచుంటిని. ఇంతమంది పోలీసు లొకచోటఁజేరినపుడు కయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వక మానరు. మిమ్ముల నొకటివేడుకొనుచున్నాను. మనమనుష్యుల

నాఁక వెట్టియుంచుమని నల్లనున కాజ్ఞాపింపుడు. వీచిన్న విషయమునకేనిఁ బ్రమాదము గల్గవచ్చును.”

“ప్రమాదమేమిటి! నే నీపోలీసుల యెర్రటోపీలకు జంకువాడనుగాను. సూపర్నెంటు యెన్నిమారులు నాయ్ఁ టికివచ్చి విందారగించిపోయియుండలేదు! అతఁ డిప్పుడు బహిరంగముగా నావంక లేకపోవచ్చును. ప్రతికూలుఁడైనను నీవలే నేను పందనుగాను. ఈయెర్రటోపీలు, కాకీచొక్కాలు నన్ను దద్దరిల్లఁజేయుననుకొంటివా? నాచూపు చలనములో నా మనుష్యులు వీరినందఱిని కందకములోని కూడ్చి వేయఁగలరు.”

“అయ్యా, అయ్యా, అట్టి తొందరవలదు. పోలీసులు సాయుధులు. సూపర్నెంటు, ఖాన్ బహదూరు కటికవారు. వేదగిరికి ప్రమోషన్ మీఁదనే దృష్టి. పూర్వము మీకున్నేహితులు, మీయింట విందారగించినవారే గావచ్చును. ఇప్పుడట్టి దేమియుఁ జెల్లదు. నామాటవిని, ముందు మీఱకుడు. పొన్నక చిన్న వాఁడైనను, విషయము ముఖ్యముగా పోలీసువిషయము లెస్సగా తెలిసినవాఁడు.”

“ఏమి, పొన్నా, కాపురుషునిసలహా నిచ్చుచున్నావు! మనమిత్రులు సమరమధ్యముననున్న వారు.”

కాని పొన్నక కామాక్షి లిర్వరును మోకరించి మొదలియారును బ్రతిమాల నారంభించిరి. ఆసమయమున వారిముఖములందుఁ గలపోలిక ప్రస్ఫుటమాయెను. చొక్క

లింగము దీని నవలోకించెను. పూర్వమే వీరిపోలిక యొకించు
కాతనికిఁ దోచియుండెను. ఇప్పుడు ప్రక్కప్రక్కనున్న యా
రెండు మొగములంగని, ఆతఁడు నవ్వుచు, “ఏమి మీరిరువు
రును యేకోదరులవలె నున్నారు! పొన్నా, నీవు కందనునకు
జ్ఞాతినంటివిగదా—ఈతాలూకాలో నీ గ్రామమేదో జ్ఞప్తి
యున్నదా?” అని అడిగెను.

“మెమడూరు.”

“మెమడూరా?” అని యిర్వురు నొక్కటిగా మాట
నందుకొనిరి.

“పొన్నా, నీతండ్రిపేరు?” అని చొక్కలింగము తిరిగి
ప్రశ్నించెను.

“పెరియాపన్నాయి విత్తిలింగమొదలియారు!”

“పెరియాపన్నాయి విత్తిలింగమొదలియారా!”

హర్షాశ్చర్యసంభరితమైన రెండుకంఠము లొకటిగా
మిళితమాయెను.

“నేను నీచెల్లెలిని” అని చెప్పుటతోఁ గామాక్షికి
హృదయభావ ముప్పొంగిముంచివేసెను.

“అవును, కామాక్షీ, నీవు పొన్నాచెల్లెలివి.” అని
చొక్కలింగముకూడ దృఢపఱచెను. “నీవు నీమామ యింట
నుండినపుడు నిన్ను నేజూచియుంటిని. నీతండ్రిగూడ నాకుఁ

దెలిసినవాడే. ఒక్కడే కొడుకు చిన్నప్పుడే తప్పిపోయెను. ఏ లంబాడీలో యెత్తుకొనిపోయిరని యిక్కడివా రనుకొను చుండిరి. పొన్న కొకొకకు, పాపము, దుఃఖముతోఁ దలినంధ్రులు తొందరలోనే చనిపోయిరి. నిన్నుఁ జిన్నపిల్లను మీమామ యెత్తివెంచెను. పొన్నా నీకుఁ జిన్నప్పటిసంగతు లేమైన జ్ఞప్తి యున్నవా?”

“అయ్యా, నాకథ చాలగలదు. చిన్నప్పటియంతాత విషయము లేవో కొన్ని మాత్రము నామనసున నిలిచియున్నవి. కాని నాకథజెప్పుటకుఁ గొన్ని దినములుపట్టును. ఇప్పుడు విపత్తును ముందుబెట్టుకొని కాలక్షేపముసేయఁజాలము. నాకు నాచెల్లెలు మరల దొరికినది. నాకున్న దీయొక్కబంధువే. ఈదినము సుదినము.”

పొన్నకొగూడ సంతోషముతోఁ బొంగిపోయెను. కామాక్షి సౌందర్యము నిపుడు చూడఁగా, నాతనికి వేటొక విధముగా తోఁచెను. కామాక్షియు ననురాగపూరితయై సోదరు సంకముం జేరెను.

5

“పొన్నా, బయటగలభా యెక్కువగానున్నది. పోయి చూచిరమ్మ.”

పొన్నకొ వెంటనే వెడలిపోయెను.

చొక్కలింగము కామాక్షితో నేకాంతముననుండెను. ఇదేసమయమనితనయను రాగము నిట్లుబ్రకటించెను. “కామాక్షీ, నిన్నుఁ జూచినప్పటినుండియు నామనసు నీయధీనమైనది. నీ చొక్కమారు నన్నుఁ బ్రేమించియున్నానని చెప్పినఁజాలును. వండ్లతరబడి నిదానింపుమనినను తొందరపడను. నీకొఱ కెంత తపింపుమన్నను, దేశముకొఱకు జైలుకుఁబొమ్మన్నను, తుదకుఁ బ్రాణములఁగోల్పోవుటకేని సిద్ధముగానున్నాను. నీయందు నా భావ మంత రూఢమైయున్నది.”

కామాక్షీ దిగ్భ్రాంతురాలాయెను. ఆకసముపై కెగసి, నిజస్థానమును విస్మరించిన శకుంతమువలె నామెమనసు నిష్క్రమ మాయెను.

వెలుపల గలభా యెక్కువగుచుండెను. పొన్న కొద్ద రిల్లినముఖముతోఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చెను. “నేఁజెప్పినట్లయినది. ఇక్కడ మన మొకక్షణమైననుండరాదు. విపత్తు వెనుదలుము చున్నది. రంగ కొర్రాజేశ్వరి కంద కొర్రాసరస్వతులు జననమృత ములోనున్నారు. జనమంతయు నుద్రేకముతో నుడికిపోవు చున్నది. ఏస్వల్పము సంఘర్షణగల్గినను ప్రమాదము ప్రజ్వ రిల్లవచ్చును. నేనెన్నిసభలనో, యెన్నిగుంపులనో చూచి యున్నాను. కాని యీపల్లెటూరిజనము ప్రోగై యుత్సాహ పూరితమై యున్నదృశ్యము అపూర్వము.”

“ఏమిటి పొన్నా, యేమైనది?”

“రంగ! ఉత్తరువు నుల్లంఘించి మాట్లాడగలడు. వారందఱుగూడ శాసనోల్లంఘనము సేయునట్లున్నది. పోలీసుల లాఠీప్రయోగము, సన్నీలతోబొడుచుట, తుదకు కాల్పులుగూడ తప్పవు. చేరియున్నది పట్నమాసపుజనము గాదు, సమయమెఱిగి జాటుకొనుటకు. ఈపల్లెటూరివారికి ధైర్యమెక్కువ, యుక్తి తక్కువ. పదివేలమంది మైదానమునఁ గ్రక్కిపోసియున్నారు. మఱిపదివేలమంది ఊరివెలుపలనున్నారు. పోలీసులు పట్టణద్వారములను కాపుగాయుచున్నారు ఈవిశాల మైదాన మిక నరగంటలోర క్తప్లావముగాఁగలదు. సముద్రము నకు నెత్తురు వఱదఁగట్టును.”

“అయితే, నీవు చెప్పినదేమి? తరణోపాయమును సూచింపుము.”

“మనము నీటిమీదఁ దప్పించుకొనిపోవుదము. తీరమునఁ బాడుదేవాలయపు బండలచాటున నొకతెప్పగలదు. దానినెక్కి పరిస్థితులు విషమించకముందే దాటుకొందము. గాలియు ననుకూలముగా నున్నది. రండి మొదలియారుగారూ, కామాక్షీ నీవుగూడ.”

“ఇదేమి పొన్నా, విత్తిలింగనివంశమును మలినము సేయు సలహానిచ్చితివి ! అతఁ డీతాలూకాలోనెల్ల ధీరుడని ప్రసిద్ధి. నీయజమానులు, మిత్రులు విపత్తులోనుండఁగా వదలి పాటిపోవుట! పొన్నా, కంద! నాకు దరములు గడచిన

జ్ఞాతి. అతనిపై నాకిటీవల గాఢాభిమానమేగల్గినది. ఈసమయమున నేనెట్లా ఆపదను దప్పించవలెను. పోలీసుసూపర్నెంటు నాకుఁ దెలిసినవాఁడు. అతనిదగ్గఱకుఁబోయి మాట్లాడెదను. నిరుపద్రవముగా సభ జరుగఁగలదని హామీయిచ్చెదను. కామాక్షీ, నేనుపోయి యీజనమును శాంతపఱచెదను. పొన్నా, నీవు నీచెల్లెలిని సురక్షితముగా నుంచుము. రంగమ్మ కందనులను గలిసికొనుదు—కాదు, ఇక్కడనే యుండుదు. ఇదే భద్రము.”

“మొదలియారుగారూ, మెలకువగాబొండి. జనము మధ్యఁ బరవశులయ్యెదరేమో. ఏస్వల్పమునకేనియు నుపద్రవము గల్గును.” అని పొన్న కొదీనముగా విజ్ఞాపించెను. నిజమునకు, రానున్న నాపదను దప్పింపవలెననియే పొన్న కొసంకల్పము.

చొక్కలింగము వెడలిపోగానే, “పొన్నా, నేనిక్కడ భద్రముగా నుండఁగలను. నీవు మొదలియారువెంటఁబోయి, ప్రమాదముగల్గకుండునట్లు సవరింపుము. ఈసమయమున నీవే తెలివితోఁ బ్రవర్తింపఁగలవాఁడవు.” అని కామాక్షీ సోదర బ్రతిమాలెను.

చొక్కలింగ మెంత శ్రీమంతుఁడు, సోమరియైనా, యువకుఁడు, సాహసుఁడు. అదిగాక ట్రాంక్విలైజరులోఁ దన పూర్వులు పదునొకండుతరములవిచ్చిన్నముగా పరిపాలించి యుండిరి. డేనులరాజ్యమనిపేరేగాని, పాలనాకార్యమంతయు

నీమొదలియార్గ దే. అటువంటిసీమలో చొక్కలింగము గర్వోత్సాహములతో నిపుడు బయలుదేరెను. పోలీసులదర్పమున కాగ్రహమును అతనిఁ గలఁచివై చుచుండెను.

చొక్కలింగమునుఁ జూడఁగానే, జనము వానికిఁ బోవుటకుఁ దారియొసఁగెను. మొదలియారు సూపర్నెంటునుజూచి, శాంతికి భంగముకలుగదని నచ్చఁజెప్పవలెననియే సంకల్పించి వచ్చియుండెను.

6

కోట ఉత్తరపుద్వారమును మొదలియారు సమీపించెను. అక్కడ మలబారుపోలీసులు బారుతీఱియుండిరి. వారి కీతనిపుట్టుపూర్వోత్తరములు తెలియవు. మహాతీవితోవచ్చుచున్న నీతనిఁ జూడఁగానే వారి కసహనమాయెను. చొక్కలింగము వారినిఁజేరి, తాను సూపర్నెంటుతో మాట్లాడవచ్చితి నని దర్పముగా బల్కెను. ఒకపోలీసువాఁడు తనలాటిపొన్నుతో నీతని వెన్నకునెట్టుచు, “పో, అవతలకు, గవ్వారులాగు ముందఱికివచ్చినావు. తగ్గకపోతివా, నీకండలో గుండు దూటును. జాగ్రత్త, సూపర్నెంటు నెవ్వరును చూడ వీలు లేదు.” అని దబాయించెను.

నందక్, మూఖక్, కాశేరీ, ఇరుల్లక్, కరుప్పక్, ఇరుల్లప్పక్, అమవళి, గోవిందక్, పవడాయి, నల్లక్, కరియను

ఇత్యాదిగా మూఁగియున్న మొదలియారుజనము తమయజమానికైన యవమానము నవలోకించెను. తరతరములుగా తా మాతనియుప్పదిని బ్రదికియున్న జనము—అతని రెండు వేలకలముల ధాన్యము మొనమొన్న నే దోచుకొన్న జనము—ఓక్కమాటుగా నాగ్రహపరవశమయ్యెను. ద్వారమును కావలిగాచుచున్న పోలీసుభటులపై వారుఱికిరి. నల్లకొ అమవశి కరియనులు మొదలియారును మెలకువతో భద్రమైన ప్రదేశమునకు దాటించిరి.

పోలీసులపైకి జనములుకఁగానే, ప్రతిభటుఁడును యీలవేసెను. అది విని సూపర్నెంటును, ఖాన్ బహదూరును మేల్కొనిరి. ఆగ్రహపరవశులై యున్న జనులు చుట్టుపట్ల నసంఖ్యాకముగా బడియున్న రాళ్లు రువ్వుటకు సిద్ధపడుచుండిరి.

మాయవరము డిప్టీ కలెక్టరును రంగమునకు వచ్చియుండెను. అల్లరి నణచివేయు టాతనివిధి. అందులోనే అతని ప్రమోషన్ ఇమిడియున్నది. వెంటనే శాంతికి భంగముకల్గనున్నదనియు, రెండునిమిషములలో నెక్కడిజన మక్కడఁ జెదరిపోవలెననియు, లేనిచో తుపాకులు కాల్పుబడుననియు నాతఁడు హెచ్చరించెను. ఆసమ్మర్దములో నాతనిమాటను వినువాఁడెవ్వఁడు! అతఁడు ప్రక్కనున్న మట్టిచెట్టునకుఁ జెప్పికొని యుండవచ్చును! మరల జనమును చెదరిపొమ్మని హెచ్చరికఁ జేసెను. ప్రొద్దు టినుండివచ్చి చేరియున్న పదివేలజనము తుపాకులు కాల్చెదరనిననూ, రెండునిమిషములో వెడలిపోవుట

సాధ్యమా! ఒకవైపు సముద్రము, దక్షిణమున కోటగోడలు, మిగిలిన రెండుదిక్కులను శిథిలగృహములు, ద్వారమును కటాయించి పోలీసులు—డిప్టీ కలెక్టరు తనవిధ్యుక్తము తాను నెఱవేర్చెను.

లాతీప్రయోగ మారంభమాయెను. ఒకసారి, రెండు సార్లు, మూడుసార్లు. జనము చెదరిపోలేదు. లాతీపాడుపులు చాలవని తుపాకీకాల్పులు! గుండ్లు గవ్వలవలె గాలిలో గింగురు మనెను. దైవవశాత్తున కోటగోడలు యెత్తుగానుండినందువలనఁ జాలాగుండ్లు జనమున కెగువగాబోయి, ఆవలతోటలోఁ బక్క మగుచున్న పండ్లగుండా దూసిపోయెను.

పొన్న నునకు మోకాల్చిక్రింద నొకగుండు గీచుకొనెను. అతఁడు కుంటుచునే కందక నిశ్చలముగా నిలిచియున్న చోటికిఁ బోయెను. గాలిలో గుండ్లు చెల్లాచెదరుగానుండెను. కాని రంగక రాజేశ్వరి కందక సరస్వతులు అద్భుతమైనశాంతిని బ్రకాశించిరి.

హఠాత్తున కందక కేకవేసెను. ఇంక నేమున్నది! గిట్టు మని నేలఁగూలెను. అతనిచేయి గుండెను బట్టుకొనెను. అచ్చటనే గుండుతగిలినది. అచటనే రాత్రి కలలో భూతము విసరినకొరడావిసరు కొట్టినది. కందనునకు మరణావసరము. స్వార్థత్యాగి మరణాతీతుడై అమర్త్యుడగునవసరము.

“కందా, కందా” యని పదివేలజనము వాపోయెను. సముద్రపుశోక మలలుగా పొంగి పొరలి ఘోషవెట్టెను. ప్రొద్దుటితెప్పకొయ్యయు తూలిపోవుచుండెను.

“రాజీ, నాజీవితము సమాప్తమగుచున్నది. ఉదయము ననే కలఁగనినవెనుక జాబిల్లివెల్లు నాకుపశాంతిగూర్చినపుడే యిట్టిదేదో జరుగుననియే శంకించితిని. కాని నన్నుఁగూర్చి విచారము వలదు. నీవు నాజీవితకార్యమును కొనసాగింతువేని నిరాశ్రయము నిరాహారమైన యీజనము నుద్ధరింతువేని, దేశ స్వాతంత్ర్యమునకై పాటుపడెదవేని నామరణము వృథాగాదు.”

కందక్ ఊణము నిదానించి, మొగమించుక యెఱ్ఱవాఱ నిట్లనెను. “రాజీ, రంగస్వామిని వివాహమాడుము. అతఁడు సహృదయుఁడు, త్యాగి. దేశమునకు వన్నె దెచ్చినాఁడు. చొక్కలింగా, కార్యభారము నీపై నున్నది. నీభాగ్యమును నీజీవితమును, యీబీదజనమునకై వినియోగింపుము. ఈకామాక్షి నీధర్మనిర్వహణమునకుఁ దోడ్పడఁగలదని నాకంతర్వాణి దెల్పుచున్నది. నీ వామెను స్వీకరింపుము. పొన్నా నీవును పరిశుద్ధుఁడవైతివి” కందక్ యిట్లుచెప్పి, పొన్ను స్వామిని వీపుపై నిమిరెను. పొన్నక్ భక్తియు దుఃఖమును వెల్లిగొనఁగా మోకరించెను.

సరస్వతివంకఁదిరిగి కందక్ యిట్లనెను. “సరస్వతీ, నేను హాయిగాఁ జనిపోవుచున్నాను. నాజీవితాశయము నీకధీనము. నిన్ను గుండ్లుసైతము చెనకఁజాలవు. నీవు మనమిత్రులను

మంచిమార్గమున నడిపించవలెను. నీ ప్రార్థనలందు నన్ను మఱువకుము. ఆ! ఆ!”

కందక మరణవేదనను స్థైర్యముతో సహించెను.

“కందా, నీయాశీస్సులు దైవమొసంగువరములు. దేశస్వాతంత్ర్యము సిద్ధించువఱకు మేమైహికభోగముల నాశింపము. అప్పటివఱకు మావివాహములు వేచియుండఁగలవు.” అని వారందఱు నొక్కమ్రుడిగా బ్రకటించిరి.

కందక స్మృతి తప్పుచుండెను. “రాజీ, నేను పోవుచున్నాను. శాంతముగా—రాజీ, సరస్వతీ—నీళ్లు, మంచినీళ్లు” కందక యెదురుగానున్న లవణాబ్ధినిఁ దిలకించుచు, నీటిబొట్టుకై పరితపించెను.

సరస్వతీ రాజేశ్వరులు మంచినీళ్లకై చేరువ బావికడకు వెళ్లిరి. పొన్నక కుంటుచునే వారి ననుసరించెను. వారు వచ్చులోపలనే కందక పరలోకగతుఁడాయెను.

“అయ్యో, దాహముతీర్చుకొనకయే పోయినాఁడు.” అని రాజేశ్వరి వాపోయెను.

“దేశస్వాతంత్ర్యపిపాసను దీర్చుకొనకయే పోయినాఁడు.” అని సరస్వతి శోకించెను.

“మనదీక్షను మఱువవలదు. ఇహలోకమున మనకార్యాచరణమే పరలోకమున నాతనిదాహము దీర్పవలయును.” అని రంగ్ దుఃఖము నాపుకొనెను.

“దేశభక్తుడు, త్యాగమూర్తి, కందనమాధి అక్కూరు కొబ్బరితోటలోఁ గల్లంగడియుండినచోట నెలకొల్పుదము. అదియే మనయాశ్రమము. పల్లీసంస్కారమునకు భారతజనోద్ధరణకు మనజీవితములు సమర్పితములు. కందన్ అమర్త్యుడై వెలయుఁగాక.” అని రాజేశ్వరి పల్కెను. సరస్వతి సమ్మతితోఁ దలపంకించెను.

పదునేడవ ప్రకరణము.

ఉ ప స ం హార ము.

1

ఒక నెల గడచిపోయెను.

మదరాసు, బ్రాడ్వేలో “స్వరాజ్య” పత్రికాకార్యాలయము. సంపాదకునిగది. పొడుగుపాటి కాగితపుతున్నలు చెల్లాచెదరుగా నుండెను. ఆదినము వార్తలప్రాణసార మా కాగితములందే. బయట వీధిలో రాకపోకలగలభా విలేఖరుల మనోవీధియందు సమ్మిళితమగుచుండెను.

గదిలోఁ గూర్చొనియున్నవారు తరుణవయస్కులు, విలేఖరులు. పెన్నిలుముక్కలు పొడుగువి, పొట్టివి వారిహస్తముల నలంకరించియుండెను. భాగ్యచిహ్న మచ్చటశూన్యము. బయటఁ గన్నడునది సీరా, సీసము. కాని ఆయువకులహృదయములు స్వర్ణమయములు. త్యాగవహ్నిలోఁ బరిశుద్ధమైనవి, ప్రకాశమానమైనవి. దేశసేవాసమాహితమైనవి.

ఒకవిలేఖరి చేత నొకలేఖఁ గొని, ప్రధానసంపాదకుని

ప్రథాని దానిఁ జదువుకొనెను. “సరే, మొదటిపుటలోఁ బ్రాధాన్యమొసఁగుము. నేను నొకవ్యాఖ్యవ్రాసెదము. రంగస్వామి కామాత్రమైనఁ దగును.”

ఆదినంసాయంత్రము పత్రికలో నీవార్త యిట్లుండెను.

“ట్రాంక్విబారు అల్లరికేసును విచారించుచున్న స్పెషలు. మేజిస్ట్రేటు ఎ. పి. నటరాజన్ యం. ఏ., ఐ. సి. యస్., గారు నిన్న సాయంత్రము 6 గంటలకు తీర్పుజెప్పిరి.

ఆర్. యస్. రంగస్వామి, యం. ఏ. ఐ. సి. యస్. బారిష్టరు, ఒకసంవత్సరము విడిచైదు విధింపఁబడెను. శ్రీమతులు రాజేశ్వరీబాయి, సరస్వతి, కామాక్షి గార్ల కొక్కొక్కరికిని ఆఱు నెలలు విడిచైదు. పొన్ను స్వామి కొకసంవత్సరము కఠినచైదు చొక్కలింగము మొదలియారుగారికిని ఒకసంవత్సరము కఠిన చైదు.

నందన్, మూఖన్, కాశేరీ, ఇరుల్లన్, ఇరుల్లప్పన్, అమవళి, గోవిందన్, పవడాయి, నల్లన్, కరియనులకును, మఱి 72 మంది నిందితులకును రెండేసియేండ్లు కఠినచైదు.

చొక్కలింగమొదలియారుతల్లి, కొడుకు చైదుశిక్ష విధింపఁబడెనని వినఁగానే, ఆదినంరాత్రి భగ్నహృదయయై మరణించెను.”

2

“స్వరాజ్య” పత్రికకు ట్రాంక్విబారు విలేఖరియెవరు? సంశయము వలదు. సుందరమే. నెలక్రిందట నక్సారుస్టేషన్ మాస్టరు. అతఁడు మైదానమున సభజరిగినరోజున జనమధ్యమున నుండెను. కాని యింతవఱ కతనిగట్టెక్కించినభాగ్యదేవత అతని నక్కడ విడిపోలేదు. భార్యదగ్గట నక్కినక్కియుండిన వాఁడు, పోలీసులదగ్గటఁగూడ నక్కి తప్పించుకొనెను. కేసులోఁగూడ నతఁడు నిందితుఁడుగాఁడు. చదువు చెడినవిద్యార్థి, దేశద్రిష్టురి, సాధువు, సిగ్గులరు, స్టేషనుమాస్టరు, ఇపుడు “స్వరాజ్య” పత్రికకు విలేఖరి. మధ్య 144-వ సెక్షన్ నుల్లంఘించినదేశభక్తుఁడు. సుందరముజీవితము పెండ్లి నాటినుండి పరమాద్భుతమైనది.

ఉపజ్ఞ యన నిట్టిదే. అవధీరిత ప్రేమము, ఆత్మానుతాపము, అపర్యాప్తప్రాణసారము. ఉపజ్ఞుఁడు అధమముదేశద్రిష్టురి. ఉత్తముఁడేని యోగిపుంగవుఁడు.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఆండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1933.

నెపోలియన్ బోన పార్టీ జీవితము

గ్రంథకర్త: శ్రీ కనకరాజు నరసింగరావు పంతులుగారు, బి. ఏ.

ప్రథమభాగము—300 పేజీలు } వెల రూ. 2-0-0.
ద్వితీయభాగము—364 పేజీలు }

ఆబ్బట్ మాతృకకు సరియైన భాషాంతరీకరణమనియు, మాతృకలోని భావగాంభీర్యపటుత్వ సరళత్వాది సుగుణములు పరిపూర్ణముగ తేటతెలుగున అతిరసవంతమగు మృదుమధురకైలిని భాషాంతరీకరింపబడి ఆంధ్ర సారస్వత కొంతఁ దీర్చినదనియు, శ్రీయుత C. R. రెడ్డిగారు, M. A., టైన్ చాక్ సలర్, ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము, దేశభక్తకొండ వెంకటప్పయ్యపంతులుగారు, B. A. B. L., శ్రీ రాయసం వెంకటశివుడుగారు, M. A., L. T., మామిడి పూడి వెంకటరంగయ్యగారు, M. A., దేశభట్ట లక్ష్మీనరసింహంగారు, M. A., L. T., ఏ. జయరామాచార్యుగారు, B. A., L. T., జయంతి గంగన్నగారు, B. A., L. T., 'హిందూ' పత్రికాధిపతులు మొదలగు ప్రముఖులచేఁ గొని యాడఁబడినది.

బాలాదిత్య

(చరిత్రాత్మకమగునవల)

ఇది నవలా ప్రపంచమున కొక నూతనాలంకారము. కైలిసుందరము. భాషాభిలాషులగు యువకులకవశ్యపఠనీయము. సంఘసంస్కర్తలకు సమైదావహమైనది. ఇతివృత్తము. ఉన్నతానయప్రేరకము. విచిత్ర సంవిధానము. నవరసములకాలవాలము. బాలాదిత్యుని అస్పృశ్యతానివారకప్రయత్నములు, సాంఘికదురాచారనిర్మూలకవ్యాపారములు, అజ్ఞానాంధకారుని జననమరణ రహస్యవిచారములు, చారుమతీయశోధర్థల దేశభక్తిపూరితములగు సుపన్యాసములు, మిహిరగుల నారాయణశర్మల క్రూరకృత్యములు, క్రూరుడగు దొంగలరాయఁడు, హరిరాముని పరోపకారకార్యములు—ఇట్టి సంఘటన మును పాఠకులకు సంతసము నింపుచుండును! నేటికాలమున కనుగుణమైన నవలారత్నమగు నీ గ్రంథమును ముద్రించినారము. ప్రతి 1-కి రూ. 2-0-0.

ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహము

ఆంధ్రులకెల్లరకు నవశ్యముగపఠనీయమైన అమూల్యగ్రంథము—
వాఙ్మయప్రపంచమును కనులకు గన్నడునట్లుచేయు సూర్యప్రభ; దేశచరిత్రము, కవులజీవితములు, తత్కాలకవిత్వాఫణితులు, సంక్లిష్టసమస్యలు, అనేక గ్రంథవిమర్శనలు నొక్కచోట సమకూర్పబడి యెవరేది కోరిన దానినంతయు స్పష్టముచేయుచింతామణి.—ఈయపూర్వగ్రంథప్రాశస్త్యము నాంధ్రపాఠకులు గ్రహించి, సాహిత్యపట్టభద్రులగుదురుగాక ! ఇంతకుఁ జూర్వ మిట్టిగ్రంథము పుట్టియుండలేదనియే దీని మేలిమిదెలుపుచున్నది.

ప్రతి 1-కి రూ. 1-8-0.

శ్రీమహాభక్తవిజయము

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచేవ్రాయించి ఈమహాభక్తవిజయమును బ్రకటించినారము. శ్రీశాస్త్రిగారి ముద్దులుమూటగట్టుపదరచన, మనోహరమగు వర్ణనాక్రమము ఆంధ్రదేశీయులకు తెలియనివిగావు. శ్రొత్త కూర్పున అనేకుల భక్తులచరిత్రలును చిత్రపటములును శ్రొత్తగ చేర్చినారము.

ప్రతి 1-కి రూ. 6-0-0

ఆంధ్రవచనభారతము

సంస్కృతభారతము పదునెనిమిది పర్వములును వచనముగవ్రాయించిన మకట్టి ముందు ప్రస్తుతము ఆదిసభాపర్వము లొకసంపుటముగను, ఆరణ్య పర్వము రెండవసంపుటముగను, విరాటోద్యోగపర్వములు మూడవసంపుటముగను, భీష్మద్రోణపర్వములు నాలవసంపుటముగను శాంతిపర్వ మొకసంపుటముగను బ్రకటించితిమి.

ఆదిసభాపర్వములు ప్రతి 1-కి రూ. 2-8-0

ఆరణ్యపర్వము 2-8-0

విరాటోద్యోగపర్వములు 2-8-0

భీష్మద్రోణపర్వములు 4-0-0

శాంతిపర్వము 4-0-0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

292, ఎన్.ప్లస్ వేడ్, చెన్నపురి, ఈ.

	ప్రతి 1-కి	దృ. ఆ.
తులసీదాసురామాయణము, తెనుగువచనము	...	7 8
దక్కనుపూర్వకథలు	...	1 8
దశకుమారచరిత్రము, శ్రీఎనమచింతల సంజీవరాయకాష్ఠి	...	1 8
దేశింగురాజుకథ (జంగముకథ)	...	0 6
ద్వాదశోపనిషత్తులు, సంస్కృతమునకు సరియైన తెనుగువచనము	...	3 0
నలచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0 6
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీసీతారామకాష్ఠి	...	1 4
నవనాథభక్తులచరిత్ర, శ్రీ బచ్చ రామన్న	...	2 0
నలుగురుమంత్రులకథ	...	0 4
నీతిచంద్రిక, చిన్నయసూరిది	...	0 6
కపాలకుండల	...	0 14
బాలాదిత్య	...	2 0
పరిష్యావిరోధకథలు	...	0 12
పంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి	...	0 6
పరమానందశిష్యులకథ	...	0 3
పతివ్రతలచరిత్ర, మంగిపూడి వేంకటశర్మ	...	1 8
పురాణగాథలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యకాష్ఠి	...	0 10
ప్రహ్లాదచరిత్ర, చిన్నసైజు, పటములతో	...	0 4
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు	...	1 12
బేతాళునికథలు	...	0 8
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	0 12
డిటా ద్వితీయభాగము	...	0 8
భోజునికథలు	...	0 8
భోజకాళిదాసకథలు, ప్రథమభాగము	...	0 12
భోజకాళిదాసకథలు, ద్వితీయభాగము	...	0 12

	ప్రతి 1-కి ద్వ. ఆ.
రోషినార	... 0 12
మనోహరి	... 0 14
మదాలస	... 0 10
విజ్ఞదేవి	... 1 4
మహాభక్తవిజయము, చిత్రపటములతో సహా	... 6 0
మదనకామరాజుకథ	... 0 14
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	... 0 8
రఘువంశకథ	... 0 8
రేచుక్క పగటిచుక్కకథ	... 0 3
విక్రమార్కునికథలు	... 0 8
వివేకానందవిజయము	... 1 12
వీరాంగనలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారిది	... 0 12
వైద్యులకథలు	... 0 4
శుకసప్తకథలు	... 0 6
షేక్స్పియర్ నాటకకథలు	... 1 8
సంగ్రహభాగవతము, శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మ	... 1 0
సంగ్రహభారతము	... 1 0
సంగ్రహరామాయణము	... 0 10
సత్యసేనవిజయము	... 0 4
సావిత్రిచరిత్ర, చిన్న సైజు, పటములతో	... 0 4
హరిశ్చంద్రచరిత్ర, చిన్న సైజు, పటములతో	... 0 6
హిలోపదేశము, పచనము, సులభశైలి	... 0 12

హావిల్దే రామస్వామిశాస్త్రిలు ఆండ్ సన్స్,

202, ఎస్టేట్ నెడ్, చెనా